२५/१०

95/10

"अथ"

ग्रन्थनामः-	"प्रबोधचन्द्रोदयम्"	
कर्तृनामः-	श्रीकृष्णमिश्रः"	
विषयः-	नाटकम्"	

Prabodhchandrodayam.
Sri Krishna Miss
Drama.

2297

(73)

प्र० चं०

१

सेवामः॥३
औपनिषदं २

अंतर्लेश्वरः ६

१ नाकमर्णवसमुद्रः

अविद्यातत्कार्यादिहो+अज्ञानात्प्रपंचोत्पत्तिंत्रैलोकदृष्टांतेनाह॥१ अतिशयेन २ स्रजिमालायामुत्पन्नो यः अभि
वश्यम्भं ३ [redacted] त्रैलोक्यस्वतान्त्विकस्वरूपं २ भोगः सर्पदेहस्तेनोपमेयं २
पस्य १

श्रीगणेशायनमः मध्यान्हार्कमरीचिकास्विवपयःपूरोयदज्ञानतःखंवायुर्ज्वलनोज
लंक्षितिरितित्रैलोक्यमुन्मीलति॥ यत्तत्त्वंविदुषांनिमीलतिपुनःस्रग्भोगिभोगोपमंसांद्रा
नंदमुपास्महेतदमलंस्वात्मावबोधंमहः॥१॥ अपिच॥ अंतर्नाडीनियमितमरुल्लंघित
ब्रह्मरंध्रंस्वांतेशांतिप्रणयिनिसमुन्मीलदानंदसांद्रं॥ प्रत्यग्ज्योतिर्जयतियमिनःस्पष्टला
लाटनेत्रव्याजव्यक्तीकृतमिवजगद्व्यापिचंद्रार्द्धमौलेः॥२॥ नांद्यंतेसूत्रधारः॥ अलमतिवि
स्तरेण॥ आदिष्टोस्मिसकलसामंतचक्रचूडामणिमरीचिमंजरीनीराजितचरणकम
लेन॥ बलवदरिपुंजवल्लस्तटकपाटपाटनप्रकटितनरसिंहरूपेण॥ प्रबलनरनरपतिकु
लप्रलयमहार्णवमग्नमेदिनीसमुद्धरणमहावराहेण॥ सकलदिग्विलासिनीकर्णपू

स्वात्मैववस्वस्वरूपमेवावबोधः प्रकाशोयस्यस्वप्रकाशमित्यर्थः ६ परंपरा ३
व जज्ञानतानांहंकारादिभ्यःशांतिकूल्लेनसत्यज्ञानानंभ
दादिरूपत्वेनांचनेप्रकाशनेतत्प्रत्यक्॥५

सांद्रोविविद्रोति
नोआनंदस्तद्रूपं २
सुषुम्नापांवनिहत्य
प्राणोमरुत्तत्तेनो
ल्लंघितंब्रह्मरंध्रंये
नतत् ३
नांदीपाठेनसमाप्तोनेने
नत्यर्इतिभावः ५

ए म०

१

दिग्रूपाविलासिन्यो
वरांगनाः १

कर्णपूरं संपन्नः
कर्णपूरीकृतः अ
वयवानुकारी कृ
तः॥१ अनेनदिगंत
कीर्तिर्नं ध्वनि
तं १ सम्यगनुभू
ताः अत्रा ३

कृतकृत्यतामयो
जनमाह॥४

प्रधानुष्ठा
पात्रकारस्तेनेत्य
र्थः ४

॥श्रीमदृणावच्चतुर्षीत्वेत्वातीवसमीचीनेति॥ अतेनाघपदद्वयेनवेदांत[redacted]सिद्धांतरतस्वंप्रकटयताश्रीकृष्णमिश्रेणाभिधेयंनिर्णीयि ३
लक्ष्मीवंता॥ अतः आत्माअवयवंविधेयेतिभावः२ दिग्गजाः१ अनेनदिगंतविश्रांतप्रतापइतिध्वनितं१
तामाज्ञादर्शयति॥२ असिद्धौ २ स्वभावकोमलस्य ३

रीकृतकीर्तिलतापल्लवेन॥ समस्तापशास्त्रंवेरमकर्णतालास्फालनबहुलसंपातनर्तित
प्रतापानलेनश्रीमतागोपालेन॥ यथा॥ स्वैरस्वस्यसहजसुहृदोराज्ञःकीर्तिवर्मदेवस्यदि
ग्विजयव्यापारेतदिनवृह्मानंदेरस्माभिःसमुन्मीलितविविधविषयरसस्पर्शदूषितारवातिवा
हितादिवसाः॥ इदानीं [redacted] नुकृतकृत्यावयं॥ यतः॥ नीताःक्षयंक्षितिभुजोनृपतेर्विप
क्षारक्षावतीक्षितिरभूत्प्रथितैरमात्यैः॥ साम्राज्यमस्यविहितंक्षितिपालमौलिमालार्चितंभु
विपयोनिधिमेखलायां॥ अतद्वयंशांतरसप्रायप्रयोगाभिनयेनात्मानंविनोदयितुमिच्छामः॥
तत्पूर्वमस्मद्गुरुभिःश्रीकृष्णमिश्रैःप्रबोधचंद्रोदयंनामनाटकंनिर्माय भवतःसमर्पितमासी
त्॥ तदद्यराज्ञःश्रीकीर्तिवर्मणःपुरस्तादभिनेतव्यंभवता॥ अस्तितस्यभूपतेःसपरिषदस्तदु
द्वलोकनकौतुकमिति॥ तद्भवतु॥ गृहंगत्वागृहिणीमाहूयसंगीतकमनुतिष्ठामि॥ परिक्रम्यनेप

॥सदैवयुक्तोहमचिंत्यशक्तिमानतींद्रियज्ञानमविक्रियात्मके॥ अनंतपारेहमहर्निशंबुधैर्विभावितोहंहृदिवेदवादिभिः ६
आत्मविनोदमाह ३ कृतकृत्यतांदर्शयति॥६

पवन १

अनेकप्रकाराः॥स
कृंदनादयः॥ अनदा
नुभवेन॥ विषयसुख
स्पर्शेपत्वात्॥३

समासद्भिःसह २
नांधाः पाठायपटी
बंधे १

प्र० चं० २

वृद्धिं गातुर्वेन ३

हृदेन ४

इदानीमपि ५

[illegible]

नटावेषपरिग्रहाय १

आर्यपुत्रः १

खड्गु वल्लीव सहायं तन्मात्रेण ४
खड्ग एव तस्य सहायो नान्यद् इत्यर्थः ४

वदतीति शेषः १ एषाऽस्मि आज्ञापयतु आर्यपुत्रः को नियोगोऽनुष्ठीयतां १
इति योजना॥ २

अभिषिक्तः ४ तस्य कृतांतरमा दः॥ ५

ध्यामिमुखमवलोक्य॥ आर्ये इतस्तावत्॥ प्रविश्य नटी॥ एस ह्मि आणवेदु अज्जउत्तो को णिओओ अ-
णुचिट्ठीयदु त्ति॥ सूत्रधारः॥ आर्ये विदितमेव भवत्याः॥ अस्ति प्रत्यर्थिपृथ्वीपतिबहुलबलार्णव-
मूर्छत्रपातपज्योतिर्ज्वालावलीदग्धत्रिभुवनवि[redacted]वरो विश्वविख्यातकीर्तिः॥ गोपालो भूमिपालान्
प्रसभमसिलतामात्रमित्रेण जित्वा साम्राज्ये कीर्तिवर्मा नरपतितिलको येन भूयोऽभिषिक्तः॥ अपि च॥
अघाय्युन्मद्यातुधानतरुणीचंचत्करास्फालनव्यावल्गन्न्कपालतालरणितैर्नृत्यत्पिशाचाङ्गनाः॥
उद्गायंति यशांसि यस्य वितते नादैः प्रचंडानिलप्रक्षुभ्यत्करिकुंभकूटकुहरव्यक्तैरणक्षोणयः॥ पू॥
तेन च॥ शान्तरसप्राय प्रयोगाभिनयेनात्मविनोदार्थं प्रबोधचंद्रोदयाभिधानं नाटकमभिनेतुमादि-
नेदाः
ष्टोस्मि॥ तदादिश्यंतां भरतावर्णिकोपग्रहणाय॥ नटी॥ सविस्मयं॥ अज्जउत्त अच्चरियं॥ जेण

उत्कटमदयुक्ताः याः यातुधानतरुण्यः तासां चंचंतो दीप्तिमंत+
ते ये कराः तेषामास्फालनं परस्परताडनं तेन करतालिकारूपः तेन व्यावल्ग+
तिचपला नितकपालानि तान्येव तालाः वाद्यविशेषाः वादितानि येषु ४

महावायुना प्रक्षुभ्यंते ये करिणस्तेषां कुंभास्तेषां कूटसमूहं
तत्कुहराणि बिलानि तेषु प्रकटैरित्यर्थः॥ ३ एतेन हस्ति
कुंभस्य तानि पुष्कराणि ध्वनंतीति भावः ३
अभिनयेन प्रदर्शितुं २

प्रत्यर्थिनो रिपवो ये पृ+
थ्वीपतयः तेषां बहुलं
यद्बलं सैन्यं तदेवार्णवं
तस्मिन्मूर्छन् यः प्रता
पः स एव ज्योतिस्तज्ज्वा
लया व्याकुलितं त्रिभुव
न विवरं येन सः २

संग्राममूमयः ६

राम० २

वायुपूर्णानि २

आर्यपुत्रआज्ञापय १

प्रसमरकोपजनकंदःकुशप्रकरंदःसंबंधंजैमि
इंद्रसमरविजयश्रीःसकलाःसेपन
पंदर्पकमलिनाहाकोतिसमदिवस्मिन २
स १

सौम्यत्वमेवावलंबते
नतु विकारांतरं २

येन तत्पानेन प्रकारेण निजभुजबलविक्रमैकेन+
निर्मर्थितं सकलराजमंडलं येन १

आकर्णकृष्टः कठिनो यः दंड दंडः तस्माद्वर्षन्यः शरनिकरो बाणसमू
हस्तेन जर्जरीकृतास्तुरंगा एव तरंगमाला यस्मिन् १

तेहाणि यभुयबलविक्कमिक्कणिप्पूरियपसपलरायमंडलेण॥ ओअसा अदकठिस्स कोअंड
दंडदवरिसंतसरणिपरंजज्जरियतुरयमरंगमालं॥ णरिंदं नरिंदवृंदंतितिकविकवत्पस
त्पसहस्सं पल्लुत्थउत्तुंगमाअंगमहामहिहरसहस्सं॥ तं मम्मंतमभुपदंडमंदराभिद्दाद्द
संदसयलपत्तिसलिलसंवादं॥ कलसेणसाअरणिम्महियमहणेणवद्दीरसमुद्दं॥ सम
साहिदासमरविजयलच्छी॥ तस्स संपदं सयलमुणिगणस्स लाहिणिज्जवीरचरिदस्स क
हं मेरिस्सो उवसमो संवुत्तो॥ सूत्र॥ आर्ये निसर्गसौम्यमेव ब्राह्मं ज्योतिः कुतोपि कारणात्प्रा
प्तविकारमपि पुनः स्वभाव एव तिष्ठते॥ पुनः॥ सकलभूपालकुलप्रलयकालाग्निरुद्रेणचे
दिपतिना समुन्मीलितं चंद्रान्वयपार्थिवानां पृथ्वीपत्यं स्थिरीकर्तुमयमस्य संरंभः॥ पश्यत

धृतासमरविजयलक्ष्मीः॥ तस्यैव सकलमुनिजनश्लाघनीय+
वीरचरितस्य कथं ईदृशः उपशमो संवृत्तः॥ ४
संपन्नं २

व्यामाधि १

करिसैन्यसागरं[redacted]निर्मथ्य मधुम-
र्दनो निर्मथ्य श्रीचक्रेणेव लक्ष्मीं लब्धा १

विरंतरं निष्पन्नंतीतीव्याग
नितितिमानि इतस्ततः
पतितानि शस्त्राणां स
हस्राणि अपरिमितानि
शस्त्राणि तैः पल्लवस्था
पर्यस्ता उत्तुंगा ये मातंगाः
करिणः त एव महीधराः
पर्वताः तेषां सहस्रं यस्मि
न् २

४ प्रसमरकोपज्वलनकंदः कुशलकटकंदः
[illegible]

अनुकोशलीसीकुलं तत्प्रलयकालाग्नी रुद्रः क्रूरसैन्ये चेदिदेशाधिपतिना राज्ञा समुत्पादितः सोमवंश्यानां कीर्तिर्भ्रमतीनां स्थिताधिपत्यं स्थिरीकर्तुमयमस्य संरंभः

कथं परशुरामः उग्राणि कर्माणि +
अनुमर्थप्रकारांतरेण ह १ कृत्वा शांतिमवापेत्याह॥ ३

परशुः ६ ताहशाः २ निश्चलतां १ स्वच्छतां १ वेलापारउल्लंघनस्वाभाविकं एव १
उत्तमवंशोत्पन्नानामेषएवमार्गइत्याह १

ष्या॥ कल्पांतवातसंक्षोभलंघिताशेषभूभृतः॥ स्थैर्यप्रसादमर्यादास्ता एव हि महोदधेः॥ अपि
च॥ भगवन्नारायणचरणांशसंभूता भूतहिताय तथाविधाः पुरुषाः पौरुषभूषणाः क्षितिमवतीर्य नि
ष्पादितोरुकृत्याः पुनः शांतिमेव प्रतिपद्यंते॥ तथाहि॥ परशुराममेवात्र कल्पयतु भवती॥
येन त्रिःसप्तकृत्वो नृपबहलवसामांसमस्तिष्कपंकप्राग्भारे कारि भूरिच्युतरुधिरस
रिद्वारिपूरैरभिषेकः॥ यस्य स्त्रीबालवृद्धावधिनिधनविधौ निर्दयो दृप्यतेऽसौ राजन्योध्वांसकृ
त्तक्षपटुरटद्घोरधारः कुठारः॥ सोऽपि स्वीयं दंवतार्य भारं भूमेः समुत्खाय कुलं नृपाणां॥
प्रशांतकोपज्वलनस्तपोभिः श्रीमान्मुनिः शाम्यति जामदग्न्यः॥ तथाप्ययमपि कृतकर्तव्यः संप्र
तिपरमामुपशमनिष्ठां प्राप्तः॥ येन च॥ विवेकेनैव निर्जित्य करणं मोहमूर्जितं॥ श्रीकीर्ति

त्रिःसप्तवारं एकविंशति वारं ४
एतत् भूपानां वसा शुद्धमांस॥ मस्तिष्कपंकः तत्प्राग्भारेऽतिशये॥ नृपाणां रसमेव ४ (margin)

आत्मपक्षे यथा ज्ञानेनैव मोहं संसारमूलकारणं विवेकेनि जित्वा बोधस्यैव आत्मसाक्षात्कारस्येव उदयः कृतः १ (margin)

स्नानं तर्पणं कृतं ४ स्त्रीच बालाश्च वृद्धाश्च तासां मध्ये ये आबधिकाः धनैः धर्मैः निधनं मारणं + समुत्खाय ३
तर्हि धीतस्मिन् कर्त्तव्ये ऽतिकठिनः विख्यातः विख्यातः ४ दार्ष्टांतिकमाह २
शांतिंगच्छति २ ति ३ विवेकमोहयोर्जयपराजयाभिनयेन नाथं रचयितुं संग
तिमारचयति १

मोहं जित्वा वा बोधस्योदयः कृतः इति च श्रुत्वा मोहपक्षीयो नरो धर्म्मं मधिक्षिपति १

समाप्याति ४ उदयः १ तावद्वाक्यं श्रुतं १ शीमान् ३ सचेतनानि ३ क्रान्तिकुर्वन् ३

वर्मनृपतेर्बोधस्योदयः कृतः॥ नेपथ्ये॥ आः पाप शैलूषापसद कथमस्मासु जीवत्सु स्वामि
नो महामोहस्य विवेकस्य काशात्पराजयमुदाहरसि॥ सूत्र॥ ससंभ्रमं विलोक्य॥ आर्ये उत्तुंग
पीवरकुचद्वयपीडितांगमालिंगितः पुलकितेन भुजेन रत्या॥ श्रीमान् जगंति मदयन्नयनाभि
रामः कामोयमेति मदघूर्णितनयनेत्रः॥१॥ मद्वचनाश्रवणमुपजातक्रोधश्चलत्यनेन॥ ताव
दपसरणमेव श्रेयोऽस्माकमिति निःक्रांतौ॥ प्रस्तावना॥ ततः प्रविशति यथानिर्दिष्टः सक्रोधः
कामो रतिश्च॥ कामः सक्रोधं॥ आः पापेति पठित्वा॥ ननु रे भरताधम॥ भ्रमंति मनसि विवेको
विदुषामपि शास्त्रसंभवस्तावत्॥ निपतंति दृष्टिविशिखा यावन्नेंदीवराक्षीणां॥१॥ अपि च॥ रम्यं
हर्म्यतलं नवाः सुनयना गुंजद्द्विरेफा लताः प्रोन्मीलन्नवमल्लिका सुरभयो वाताः सचंद्राः क्षपाः॥

मदेन घूर्णिते नेत्रक मले यस्य सः भ्रांतनेत्रः ४ (margin)
कथासंततिः ५ (margin)
तावत्पर्यंतं २ (margin)
विकसनशीलान् गमालताः १ (margin)
समुत्पद्यते ३ (margin)
यावत्पर्यंतं २ कमललोचनानां २ (margin)

नूतनाः १ सुलोचनाः १
तत्लक्षणं॥ अर्थस्य प्रतिपादकस्य कथाप्रस्तावना मता ४
कटाक्षरूपाः बाणाः २ कामः स्वसामर्थ्यं प्रकाशयति २
नासांकदाचिद्विक्षेपेरं धीमतां तु समचेतनो भवतीति भावः २

इंद्रादयोपियस्याः कृताः विद्वेषः प्रतिद्विष्टचिंता जातास्तान्येषां काग शानाकुर्यात् ही ॥ ४

प्र० चं०
४

सर्वोत्कृष्टानि वर्तंते यदि १ यौ लुब्धा धमत् यौ लुब्धाधमवर्तिनौ विवेकस्य सामर्थ्यं १
आर्यपुत्र खलु महाराजमहामोहस्य विवेकः प्रतिपक्ष इति शंकयामि २
सर्वतः १

यद्येतानिजयंतितिष्ठंतु परितः शास्त्राण्यपमो वानि मेतन्द्रौः कीदृग्गसौ विवेकविभवः कीदृक्प्रबोधोद
यः ॥ १४ ॥ रतिः ॥ अज्जउत्त गुरुओ क्खु महाराअमहामोहस्स विवेओ पडिवक्खो त्ति संकेमि ॥ कामः ॥
प्रिये कुतस्तवेदं स्त्रीस्वभावसुलभं विवेकाद्भयमुत्पन्नं ॥ पश्य ॥ अपि यदि विशिखाः शरासनं वा कु
सुममयं ससुरासुरं तथापि ॥ मम जगदखिलं वरोरु नाज्ञामिदमतिलंघ्य धृतिं मुहूर्तमेति ॥ त
थाहि ॥ अहिल्यायां जारः सुरपतिरभूदात्मतनयां प्रजानाथोऽयासीदभजत गुरोरिंदुरबलां ॥ इ
ति प्रायः को वा न पदमपथे कार्यत मया श्रमो मद्वाणानां कइव भुवनोन्मादविधिषु ॥ १५ ॥ रतिः ॥
अज्जउत्त एवं एदं ॥ तहवि महासहायसंप[illegible]सो संकिदव्वो अरादी ॥ यदो हे जमणियमप्पमु
हा अमच्चा महाबला सुणीअदि ॥ कामः ॥ प्रिये यानेतान्राज्ञो विवेकस्य बलवतो यमादीनष्टा

त्वं स्त्रीस्वभावसुलभं भयं माकुरु ॥ अहल्यति समर्पी स्त्रीत्याह ६ स्वपुत्रीं प्रतिगतः मिथुनभावं प्राप्तमरित्यर्थः ४
आर्यपुत्र एवमेतत् ॥ तथापि महासहायसंपन्नः खलु स शंकनीयः अरातिः २ यतोऽस्य यम[illegible]नियमप्रमुखाः अमात्याः २
किंतु रूपोपि कारिमपदेतदर्थः किमधिकं वाच्यं २

एतद्रूपं प्रमयं वनीतेः ४
गौतमपत्न्यां ५
एवंप्रकारेण ६
महाबलाः श्रूयंते १

उल्लंघ्य ॥ धैर्यं ॥ स्वल्पमपि ॥ न प्राप्नोति ४
मिथ्येवं ५ बृहस्पतेः ५
कर्तव्यतासु २
एम०
४

एतेषां तु विजयेतु पातरमाह ४

स्थिरसुखमासनं ३ नकेपीत्यर्थः २ कामस्य २ प्रतिकूलसंसर्गात् खलु ममैव विवेकाद्भयं प्राप्स्यंते १ अहिंसासत्यास्तेयब्रह्मचर्यापरिग्रहाः ॥ एते चत्वारः यमाः २
अवलोकनं तु मध्यादिदेशासंबंधश्चित्तस्य धारणा ३ तत्रत्यैकतानता ध्यानं २ न केपीत्यर्थः २
अस्मदधीनाः ५ अधीनत्वहेतुमाह ४

व मात्मानं प्रत्यपसिरयतैर्नियतमस्माभिरभियुक्तमात्मानं प्रागेव विबुद्धिष्यन्ति ॥ तथाहि ॥ अहिं
साकैव कोपस्य ब्रह्मचर्यादयोमम ॥ लोभस्य पुरतः केमी सत्यास्तेयापरिग्रहाः ॥ १६ ॥ यमनि
यमासनप्राणायामप्रत्याहारधारणाध्यानसमाधयस्तु निर्विकारैकचित्तसाध्यत्वादीषत्क
रसमुन्मूलनीया एव ॥ यतः ॥ त्रिशूलगामीषा कृत्याः ॥ तेन एते स्मद्गोचरा एव वर्जते ॥ यतः ॥ सं
तु विलोकनभाषणविलासपरिहासकेलिपरिरंभाः ॥ स्मरणमपि कामिनीनामलमिह मन
सो विकाराय ॥ १७ ॥ विशेषतस्त्वेते मदमानमात्सर्यदंभलोभादिभिरस्मत्स्वामिवल्लभैरभियुज्यमा
ना न रूपं निमिषं स्थिरं धर्ममेवाभ्युपियंति ॥ रतिः ॥ सुदं मए जेतु ह्मा एं विवेअस्स समदमप्पमुहा एं
सप्पेक्कं उप्पत्तिट्ठाणं त्ति ॥ कामः ॥ आः प्रिये किमुच्यते ॥ एकमुत्पत्तिस्थानमिति ॥ ननु जनकए

आत्मप्यमाना २
श्रुतं मया युष्माकं विवेकसमदमप्रभृतीनां चैकं उत्पत्तिस्थानमिति २
विश्वामित्रपराशरप्रभृतयो वाताम्बुपर्णाशनास्तेपि स्त्री...
आः अस्माभिरेकपितृकत्वादर्थः १
भवंते ॥ २ ॥ संयतिदोषमाह ॥ निःसंगतामुक्तिपदं यतीनां संगादशेषाः प्रभवंति दोषाः ॥ आरूढयोगोपि निपात्यते ... संगेन योगी किमुताल्प...

नकापीत्यर्थः २
प्रत्यासन्नत्वात्स्वयोगिति विच्छेदः प्राणायामः ३
स्वविषयासंप्रयोगे चित्तस्वरूपानुकार इवेंद्रियाणां प्रत्याहारः ३
तिष्ठंतु ५
एते स्मद्वशे स्थास्यंतीत्याह ६
अधर्ममूलमहामोहादयः प्रतिभावः २

श्रोत्रसंतोषस्वाध्यायेश्वरप्रणिधानानि नियमाः २
तद्देवार्थमात्रनिर्भासं स्वरूपशून्यमिव समाधिः कार्यः ३

प्र० चं० ५

मपि १

सोदराणां दृश्म २ स्ति वैरमित्याह ५ गोत्रजानाम् ५

दारुणः इभुवनना यकः ६

वारंवारं मनसा। अनंतरं २ प्रसिद्धं। महामोहप्रधानं च २ अस्माकं २

विशेषतः स्फुटं २ प्रकटीभवति ५ उत्पन्नः आदौ परमात्मनः संबंधात् अविद्यायां। लोकप्रसिद्धः

वास्माकमभिन्नः॥ नयाहि॥ संभूतः प्रथममिहेश्वरस्यसंगान्मायायांमनइति विश्रुतस्तनूजः॥

त्रैलोक्यंसकलमिदंविसृज्यभूयस्तेनोपौजनितमिदंकुलद्वयंनः॥१॥ तस्य प्रवृत्तिनिवृत्ती द्वे तनेषाह २

धर्मपत्न्यौ॥ तयोः प्रवृत्त्यांउत्पन्नंमहामोहप्रधानमेकंकुलं॥ निवृत्त्यांचद्वितीयंविवेकप्रधा

नमिति॥ रतिः॥ अज्जउत्त यदि एवं ता किंनिमित्तं तुल्य[illegible]णं सोअराणं विप्परोप्परं एआरिसं वेरं॥

कामः॥ प्रिये एककामिषप्रभवमेव सहोदराणामुज्जृंभते जगति वैरमिति प्रसिद्धं॥ पृथ्वीनि यथा स्यात्तथा ५

मित्तमभवत्कुरुपांडवानां तीव्रस्तथाहि भुवनत्रयप्रसिद्धो विरोधः॥१॥ सर्वमेतज्जगदस्माकं पि एकामिषप्रभवत्वं दर्शयति ६

त्रार्जितं॥ तदस्माभिस्तातवल्लभतया सर्वमेवाक्रांतं॥ तेषां तु विरलः प्रचारः॥ तेन ते पा

पाः पितरमस्मांश्चोन्मूलयितुमुद्यताः॥ रतिः॥ अज्जउत्त संतपापं॥२॥ अज्जउत्त किं एदं पा

आर्यपुत्र यदि एवं तत्किंनिमित्तं युष्माकं सोदराणामपि परस्परं एतादृशं वैरं ५ आर्यपुत्र किमिदं पापं १

आर्यपुत्र शांतं पापं १

रामः० ५

रतिः २ शुभं २

विदितमात्रकेणैव १ हिंकारणं तीर्थानैरित्यर्थः आरब्धं १

अपवा अस्ति उपायो कोपि अत्र मंत्रितः १ तत्किं नो द्धौ श्रुते २ जनश्रुतिः लोकप्रसिद्धिर्मैतुनि २ [redacted]

भयः ४ कीदृशं तत् २

वंविदेशमनकेण ते हिं आरद्धं अस्वा अप्पि उवाओ को वि एत्थ मंतिदो॥ कामः॥ अस्त्यत्र कि

चिन्निगूढं बीजं॥ अज्जउत्त [redacted] ताकिंएा उग्घाडीयदि॥ कामः॥ प्रियेस्त्रीस्वभावाद्भी भवतीर २

रुरितिनतद्दारुणं कर्म पापीयस्या मुद्राह्यते॥ रतिः॥ सभयं॥ अज्जउत्त केरिसं तं॥ कामः॥

आत्मतत्त्वसाक्षात्कारः ५ क्रूरकर्मकरणं ब्रह्मलीनमुक्तिः ५

प्रियेनभेतव्यं॥२ हताशानामाशामात्रमेतत्॥ अस्तिकिलैषाकिंवदंती॥ अस्माकं कुले का

लरात्रिकल्पा ब्रह्मविद्या नाम राक्षसी समुत्पत्स्यते इति॥ रतिः॥ सभयं॥ हद्धी २ कहं तुह्माणं हाधिक् हाधिक् ५

संगेन संबंधेन रहितस्य १ असंगो ह्ययं पुरुष इति श्रुतेः १

कुले रक्खसी ति वेविदम्हि अहं॥ कामः॥ न भेतव्यं २॥ प्रिये किंवदंतीमात्रमेतत्॥ रतिः॥ अह

ताए रक्खसीए किं कादव्वं॥ कामः॥ प्रिये अस्ति किल तत्र प्राजापत्या सरस्वती॥ पुंसः संगस स्त्रीपरमेश्वरस्य २

मुज्झितस्यगृहिणीमायेतितेनोप्यसौवेस्यसोऽपिमनः प्रसूयतनयं लोकानसूतेक्रमात्॥ भूर्भुवादीन् १

कथं युष्माकं कुले राक्षसी इति वेपतेमिह् दुर्यं ३ प्रसिद्धा १ पुनरपि वासनं ३ अथ तया राक्षस्या किं कर्तव्यं ३ श्रुतिरूपिणीनान्तु तुरुक्रमागेणा १

पुंसो असंबद्धापि १ मनोऽतपंतनयं १ हिरण्यगर्भसंबंधिनी या सा १ जनयामास १

उत्पाद्य १

प्र० चं० ६

कवाचित् १
नाचचेष्टया प्रदर्शनं अभिनयः ३ — परित्राहि २

मनसः संकाशात् एव १ मायारूपिणीविद्यारूपोऽनपुनः शाहश्रानंतर्यार्थः अनंतरं १ आलिंगनं ४ कुलांतः पातित्वात् आत्मापि मद्दृष्टिगोचरे तिष्ठेत्तेष्वेव भद्रं १
उत्पत्स्यते १ स्फुरद्रोमांचो मोहमोघेनैव सः ३ असौ कापयाकस्मात् १ बांधवाः १ आनंदं ४ उत्पादयति ४

तस्मात् देवजनिष्यते पुनः सौ विधेनिकन्या पृथाताततस्रीचसहोदरां अजननीस्तवैषभव्संकुलं
॥४॥ रतिः ॥ सत्रासोत्कंपं ॥ अज्ज उज परित्ताहि ॥२ इति भर्त्तारमालिंगति ॥ कामः ॥ स्पर्शसु
खमभिनीय ॥ स्वगतं ॥ स्फुरद्रोमोद्भेदस्तरलतरतारा कुलदृशो भयोत्कंपस्तन [illegible] युगभरा
संगसुभगः ॥ अधीराक्षागुंजन्मणिवलयदोर्वल्लिरचितः परीरंभो मोदं जनयतिचसंमोहय
तिच ॥५॥ [illegible] प्रकाशं ॥ दृढं परिष्वज्य ॥ प्रिये न भेतव्यं ॥२ अस्मासु जीवत्सु कुतो विद्योत्पत्तिः ॥
रतिः ॥ अहक्कह तेवं विद्या एर कुलस्य एउपसीतुम्हाणं कुले ॥ पडिपकवाणं संमत्ता ॥ कामः ॥ अयस
विवेके नरवलु उपनिषद्देव्यां प्रबोधचंद्रेण भ्रा ॥ त्रासमं जनयितव्या ॥ तत्र च एते शमदमादयोपि
प्रतिपन्नोद्योगाः ॥ रतिः ॥ अज्जउ तक्कहं उणअस्पणो विणास करिणी ये विज्जाए उप्पत्तीते

अथ कथं तस्या राक्षस्याः उत्पत्तिः युष्माकं कुले प्रतिपक्षाणां संमता ३ — विद्या अनात्मवस्त्वाकारांतःकरणवृत्तिः तयोपहितं चैतन्यं प्रबोधचंद्रः ३
आर्यपुत्र कथं पुनः आत्मनः विनाशकारिण्याः विद्यायाः उत्पत्तिः तैः दुर्विनीतैः १

चपलाक्ष्याः ४

वेदान्तलोकान्सुरा नयेत्राः कृतिम्राभ्राते वकुर्वल्यज्ञातिः ॥न ध्रवस्माशेतिचद्रीप्ति मार्गः ॥ इंद्रैकरूपपर मार्थंतत्वं १

संमोहो नाम विषयांतर विस्मरणं च करोतीत्यर्थः ४

वा० ट० ६
रा० म० ६

एतैः दुर्विनीतैः विद्यायाः उत्पत्तिः कथं भ्राता भ्रात्रे इति विप्रकृतमयोजना १ अवविकार्यां ॥ नेप थ्यं स्वाङ्ग वृत्तिकारं गमसिः प्रसाधनमिल जयः ३
सहजं स्वाभाविकं दुःखं अतएव वक्रं चित्ताभिप्रायं सेवंतेयेते तादृशाः तेषां २ उत्पत्तिः ७

हिंदु द्विरणी देवहिंसलोहिज्जेदि ॥ कामः ॥ प्रिये कुलक्षय प्रवृत्तानां पापानां पापकारिणां कु
स्वस्तत्पायगणना ॥ पश्य ॥ सहजमलिनवक्रस्वभावभाजां भवतिभवः प्रभवात्मनाशहेतुः ॥
जलधरपदवीमवाप्य धूमोज्वलनविनाशमनुप्रयातिनाशं ॥६॥ नेपथ्ये ॥ आः पापदुरात्म
न्कथमस्मानेव [illegible] पकारिण इत्याक्षिपसि ॥ ननु रे ॥ गुरोरप्यवलिप्तस्य कार्याकार्यमजा
नतः ॥ उत्पथं प्रतिपन्नस्य परित्यागो विधीयते ॥७॥ इति पुराणसंबंधिनी गाथां पुराणविदउ
दाहरंति ॥ अनेन मनसा स्माकं जनके न अहं कौतुवर्गिनाजगत्पतिः पितेवनाईदं ॥ मोहा
दिभिरुपशवबंधः सुदृढतां नीतः ॥ कामः ॥ विलोक्य ॥ प्रिये अयमस्माकं कुलज्येष्ठानंदेव्या
मन्यासह विवेक इतएवाभिवर्तते ॥ पश्य ॥ रागादिभिस्वरसचारिभिरंजकातिर्निर्भर्त्स्यमा

निरामयमुनिः प्रतिमिंनिराकृतिं निराअयं निर्वृपशो निराचिरव ॥ निर्द्वंद्व निर्मोहमनुप्रशक्तिकयमीश्वरा त्मानमुपेतिशाश्वतम् १
अहमा ध्यासयुक्तेन ३ — एवोक्तिः विवेकः १ — निः प्रमीक्रिपमाणदृत्व १

धूम्रोपि सहजमलिनवक्रस्वभावश्चेतिभावः ३

उन्मार्गगामिनः ५

उत्पत्तिस्थानस्य आत्मनः नाशहेतुर्भवति २

पदसंदर्भरूपां ५

ह ६

आदिशब्दात् मदमोहादयः तैः रागास्नीकृतान्तिर्यस्य १

प्र० चं०
७

प्रसिद्धेः ५ वासनासंस्कारसद्भूपैः ५
अनेन कामस्योक्तिः प्रभुत्वं विवेकोदयमात्रेण प्रदर्शितं २
निवितेन हिमेनाच्छादितः १
दुष्टस्वभावैः ५ नियमः ५
प्राकृतपाठसंक्षेप उत्कृष्टपात्रप्रवेशः २

नेदं वमानयनं कृशांगः॥ मत्या वितांत कलुषीकृतया शशांकः कांत्येव सांद्रतुहिनांतरितो
विभाति॥ थातन्नूनमुपक्रमिहास्माकं स्यादनुमितिः॥ निष्क्रांतो॥ विष्कंभकः॥ ततः प्रविशति वि
वेकराजो मतिश्च॥ राजा॥ विचिंत्य॥ प्रिये श्रुतं भवत्या दुर्विनीतस्य कामवटोर्महद्विस्फूर्जि
तं यदस्मानेव पापकारिण इत्यादिशति॥ मतिः॥ अज्ज उत्त किं अप्पणो दोसल्लो आविजाण
दि॥ राजा॥ प्रिये पश्य॥ असौ वै हंकार परैर्दुरात्मभिर्निबंध्यते पाशशतैर्मदादिभिः॥ चिरं चिदानंदम
यो निरंजनो जगत्पतिर्दीनदशामनीयत॥१॥ तदनेन पुरुषकारिणैव वयं तु तन्मुक्तये प्रवृत्ताः पा
पकारिण इत्युक्ते हो जितं दुरात्मभिः॥ मतिः॥ अज्ज उत्त णं जदो सो सहजाणंदसुंदरसहाओ णि
च्चप्पयासस्फुरंतसयललतिहुयणप्पआरो परमेसरणपुणोपदि॥ तो कहं एदेहिं दुव्विणीदेहिं

प्रभुः परमात्मा ३ आनंदशून्या यौतां आपितः ३
दशा १ आर्यपुत्र यतः असौ सहजानंदसुंदरस्वभावः नित्यप्रकाशः विस्फुरत्सक
लत्रिभुवनप्रचारो परमेश्वरः अपि तो॥ तत्कथं एतैः दुर्विदग्धैः बध्यामहामोहप्रमुखैरिति विमः २

अहंकारः परः प्रपञ्चो
येषां तैः ५
निर्गतमंजनमावरणं
यस्मात् ३

आर्यपुत्र किं आत्मनो
दोषं लोको विजाना
ति
चिरकालं॥ ५ ज्ञान
सुखरूपः ५

रा० प्र०
७

ज्ञानः नीतिर्येन तादृशोपि २ अवधांतः करणोपि २
जितेंद्रियोपि १ उद्धरितिसर्वेषु संबंधनीयं १ अवामः ऐश्वर्यं येन सः १
अविद्यासंबंधात् ३ परमात्मा ३ इदानीं २
औपाधिकं न जातिरूपत्वं किंचित् २

वंधितुमेव महामोहहतकहस्ता परैरिति किंवमो॥ राजा॥ प्रिये॥ संततध्यानैः पुंसः शांतोप्येवमात्मा मोहो
दयोप्यधिगतनयोप्यंतःस्वस्थोप्युदीरितधीरपि॥ त्यजति सहजं धैर्यं स्त्रीभिः प्रतारितमा
नसः स्वयमपि यदयं मायासंगात्तु मातिहे विस्मृतः॥२॥ मतिः॥ अज्ज उत्त ण कद्धु अंधयाले
हाएसहस्सदीसिणोविति रक्कारे॥ जं मायाए तहा प्पफुरंत महाप्पआसस्सा अरस्स देवस्स वि
अहिहवो॥ राजा॥ अविद्यादिनसिद्धैयं वेश्याविलासिनीव माया॥ असतोभावादुपदर्शयंती
परमं पुरुषं वंचयंतीति॥ पश्य॥ स्फटिकमणिवद्भास्वान्देवः प्रगाढमनादिर्यो विकृतिमेत
यानीतः कामंप्यसंगतविक्रियः॥ नखलु तदुपश्लेषादस्य व्यपैति निरुचिर्मनाक् प्रभवतितथा
प्येषा वाढं विधातुमधीरतां॥३॥ मतिः॥ किं उण कालणं जेण सोतहोउ अरचरिदं दुव्विदाहो

अभावितावि कारो परं अतिनिर्वचनीया सत्वेनासत्वेन वा विचारयितुमशक्या ४ अविद्यमानान् कर्तृत्वभोक्तृत्वानुबंधयति ६
[redacted] ३ तत्र दृष्टांतः यथा स्फटिकः जपाकुसुमसंनिधानात् द्रक्तोपि स्वाभाविकं वैसलंन जहातीतत्त्वोपाधिसंनि
यथैव ततापि त्वादमतिरे धानाद्विकृतोपि स्वरूपात्रहीयते इत्यर्थः ३ किंपुनः कारणं येन तत्पाञ्जदारचरितं दुर्विदग्धा प्रतारयति १
शायेन एवामाया अधीरतां विधातुं स्वरूपान्न्यावयितुं प्रभवति प्रवर्तते १

समयोचिता व बुद्धि
र्यस्य तादृशोपि
अज्ञानतीक्ष्ण पाका
र्य निमतिरिना
दिना ३

अनिर्वचनीयां २
न हि सा कृतार्थे व
ज्ञानेस्याहं २ तत्सम
र्गात् २ आत्मन: २
न गायति २

वंचितं मानसं यस्य २

तथा स्फुरन् महाप्र
काशस्यागस्य देवस्या
पि अभिभवः ४
स्वयंप्रकाशः। ६ पर
मात्मा ६ अतिशये
न ६ अनर्थकारि
एपा ६ विकारं ६ मा
यया ६

प्र० चं०
८

सुतः१

आर्यपुत्र किं तत्कारणं ४ कपटदर्शयः ३ अपि तु सर्वमेवाचरंतीत्यर्थः ३

प्पआरे दि॥ राजा॥ न खलु प्रयोजनं कारणं वा प्रेक्ष्यमायाः प्रवर्तंते॥ स्वभावःखल्वयं स्त्रीपिशाचीनां॥ पश्य॥ संमोहयंति मदयंति विडंबयंति निर्भर्त्सयंति रमयंति विषादयंति॥ एताः प्रविश्य सदयं हृदयं नराणां किं नाम वामनयना न समाचरंति॥ ए॥ अस्ति चापरमपि कारणं॥ मतिः॥ अज्ज उत्त किं तं उण तं कारणं॥ राजा॥ एवमनया दुराचारया चिंतितं॥ अहं तावद्वृद्धतयैव बाधवर्धीयसी॥ अयं च पुराणपुरुषः स्वभावादेव विषयसविमुखः॥ ततः स्वतनयमेव पारमेश्वरे पदे निवेशयामि॥ तमेव मानुरभिप्रायमासाद्य नितांतं प्रत्यासन्नतया तद्रूपमिवापन्नेन मनसा न वहाराणि पुराणि निर्मायं॥ एकोपि बहुधा तेषु विविधेषु विनिवेशितः स्वचेष्टितमेघोविदधाति मरणं विव॥ मतिः॥ विचिंत्य॥ अज्ज उत्त जादिसि मादाए सुणो विज्जारिसो जेदु

आत्मव्यवहारविषयस्थाने ६

तस्मिन् १

अयथा जपादिरूपाधिःस्वधर्मरक्तत्वादिमरणे प्रक्षिपति तत् हृदि त्यर्थः १

अनंतरं १ स्यापयामीत्यर्थः २ शरीराणि २ एक एव परमात्मा २ शरीरेषु २ अभेदसंबंधेन ३

अभिपति १ आर्यपुत्र यादृशी माता तादृशः पुत्रोपि तादृश एव जातः १ अनेकप्रकारः २ विंबप्रतिबिंबन्यायेन प्रवेशितरूपत्यर्थः २ कर्तृत्वभोक्तृत्वसुखदुःखित्वादिधर्मैः २

किं तत् अत्र कुर्वंतीत्यर्थः २

मनोरूपं ५

रा०मं०
८

अवस्थांतरमाह १ मनसः चेष्टितं तस्य रचनामनुभवन् ३ इति आग्रिमश्लोकोपस्कारः

परमात्मा १ ईश्वरः ३ अविद्याप्रधानाम् ३ विस्मृतस्वस्वरूपः ३

जादो॥ राजा॥ ततोसावहंकारेण चित्तस्य ज्येष्ठपुत्रेणनज्ञापरिष्वक्तस्तन्मयः सौवीश्वरः॥ जातोहं जनको ममैष जननी क्षेत्रं समस्तं कुलं पुत्रा मित्रमरातयो वसु बलं विद्या सुहृद्बांधवाः॥ चित्तस्पंदितकल्पनामनुपतन् विद्वानविद्यामयीं निद्रामेत्य विघूर्णितो बहुविधान्स्वप्नानिमान्पश्यति॥ ९॥ मतिः॥ अज्ज उत्त एवं दीहतरणिद्दाविद्दाविअस्स देवस्स परमेसरस्स के दाणि पवोहो भविस्सदि॥ राजा॥ तत्लज्जमधोमुखस्तिष्ठति॥ मतिः॥ अज्ज उत्त किं णिमित्तं अअरलज्जाभर मिदं सेह रेण तुण्हीभूदोसि॥ राजा॥ प्रिये॥ ईर्ष्याप्रायेण योषितां हृदयं तेन सापराधमिवात्मानं शंके॥ मतिः॥ अज्ज उत्त णं खु इत्थिआओ ता भत्तणो भत्तणिसमज्जीओ सुस्सवाधम्मं वा अ पावनं सय सुस्सवा धम्मं च परपत्तिदस्स भत्तुणो हि अत्थि अंवि हंति॥ राजा॥ मां निन्दो ब्रिर विप्रयोग[illegible] जनितास्य याकुला या भवे

आर्यपुत्र अत्र अस्याः तस्याः पायाः स्वरसप्रवृत्तस्य वा धर्म्मीर्थ प्रवृत्तस्य वा भर्तुः हृदये स्थितं विघ्नं हि २

कानि मानुष्यानीह मित्यादियोजना ३

आर्यपुत्र एवं दीर्घतरनिद्राविद[illegible]प्रबोधः परमेश्वरे कथं प्रबोधोत्पत्तिर्भविष्यति ५
आर्यपुत्र किमिति गुरुतरलज्जानमितशेखरः तूष्णीभूतोसि
स्त्रीणामीर्ष्या कुतः कोपो मा नद्दसाभिधीयते ईर्ष्याकृतकोपः
भर१
वंत्याः१

धामशह्रोत्रुस्यानरवचनः । धामानिदीप्तिश्रवंतिस्यानानि जन्मादी ४
निनामा नीति नैरुक्ताः ३ शमने हेतुः शांतादेरनुकूलनादिति हेत्वंतरमाह १ जाग्रदाद्यभिमानस्यानुवचनाभावानुशांत्यादिमतो +
स्वतंत्र अविनाशी एवंभूतः ५ विचारप्रवृत्तस्य बुद्धेर्व्यासंगाभावात् वोधोत्पत्तिरित्यभि
जननमरणस्थानं ५ प्रायः १

प्र०चं० १

दैवेनानुकूलत्वादुपनिषद्देव्यां मया संगमः ॥ तद्धीनं चेद्विषयान्नैवास्य भवतीति चेन्मुहूर्तं ततो ज्ञाप्र
त्स्वप्रबुद्धप्रियधामविरहोत्सामः प्रबोधोदयः ॥ कामः ॥ अज्जउज्जेज्जइ एवं हुं कुलप्पटुणो दिट्ठं गहि
लि वदूस्सविवं धमोक्रवौभोदितदानाएलिब्वाएु वं धोज्जेद अज्ज उत्तौभोदु तिसुहुमे पिंपि अ ॥ य
थेवं प्रसन्नासि सिद्धास्तर्हि चिरमस्माकं मनोरथाः ॥ तथा हि ॥ वृद्धैः कोवहृधाविभज्यमानता
माधिः प्रभुः प्राश्वतः स्थित्वायैः प्ररूपैः परैर्बुध्यमानमुन्नोः [illegible] पदं प्रापितः ॥ नैषां व्रह्मभिदां विधा
यविधिवत्प्राणांतिकं विषयाप्रायश्चित्तमिदं मया पुनरसौ व्रह्मैकतां नीयते ॥ तद्वत्सुप्रस्तुतप्र
बोधोत्पत्तये शमदमादीन्योजयामीति निःक्रांतौ ॥ ॥इति श्रीकृष्णमिश्रविरचिते प्रबोध
चंद्रोदये प्रथमोंकः ॥१॥ ॥एवं विवेको योगंडपश्चुन्मम हामोहेनापि देशकालपात्राणि पधि

ब्रह्माद्वैतसाक्षात्कारणं ४ प्रसिद्धं ३ चिदानंदब्रह्मैक्यभावं ३
आर्येति हृदयग्रंथिरहंकारस्तन्निवृत्तस्तदभिमानिनोपि यदि वंधमोक्षः संसारान्निवृत्तिः तदा तथा अनादिमाययानित्यानुवंधप
वत्र अहंकाराभिमान्येव सर्वदाप्रवृत्तिनिपुरुषस्तान्वयः ६

नारकादिशरीरेषु ५
देहांतिकं ३
पूर्वोक्तार्थसिद्धये अद्वितीयात्मसाक्षात्कारोत्पत्तये २

प्रविश्य वंकुलप्रभोः दृष्टंप्रियनिवद्धस्या पिंवधमोक्षः भवतित दानयानित्यानुबंध पुत्रभवतुसुखा भेषि यं २
तेषा सिंत्वत्रकेषां ५ व्रह्मभेदकानाम ५
प्र० १

तथाचोक्तं । दंभैर्वि[illegible]नापत्ति यतेस धर्मध्वजि १
मोक्षप्रतिवंधार्थं ५ प्रतिष्ठापितोपपन्नः किं । अज्ञानेदेनमात्रेण व्रह्माज्ञोत्येवमानवः । अज्ञानात्स्तेव संदेह स्थितिः सपथमाम्ह २
यता ५

कामुंतद्वसीत्रुस्थानवेकस्या यदंभोदयः प्रेक्षते स्म ॥ ततः प्रविशति दंभः ॥ आदिष्टोस्मि महारा
[illegible]जमहामोहेन ॥ यथा ॥ वत्सदंभप्रतिज्ञातं सामात्येन विवेकेन प्रबोधोदयाय ॥ प्रेषिताश्च
तेषुतीर्थेषु शमदमादयश्च सत्वायमस्माकमुपस्थितः कुलक्षयः ॥ भवद्भिरवहितैः प्रतिक
र्त्तव्यः ॥ तत्र पृथिव्यां प्रथमं मुक्तिक्षेत्रं वाराणसी नाम नगरी ॥ तद्भवांस्तत्र गत्वा चतुर्णामाश्र
माणां निःश्रेयसविघ्नार्थं प्रयततामिति ॥ तदिदानीं वशीकृतभूयिष्ठा मया वाराणसी ॥ सं
पादितश्च स्वामिनो यथानिर्दिष्ट आदेशः ॥ तथा हि ॥ मदधिष्ठितैरिदानीं ॥ वेश्यावेश्मसु सी
धुगंधललनावक्त्रासवामोदितैर्नीत्वा निर्भरमन्मथोत्सवरसैरुन्निद्रचंद्राः क्षपाः ॥ सर्वज्ञा
इति [illegible] दीक्षिता इति चिरं त्वामाग्निहोत्रा इति व्रह्मज्ञा इति तापसा इति दिवा धूर्तैर्जगद्वंच्य

सीधुः मद्यं तद्गंधोपयुक्तानि ललनावक्त्राणि कामिनीमुखानि तेषां
आसवो मादको द्रव्यविशेषः मदिरापानवासं तुष्टैरित्यर्थः २
मदादंभेन अधिष्ठितैर्वंदीभिकैरित्यर्थः २ वंचकैः १
वारविलासिनीनां मंदिरेषु ३
अग्निस्थापितः मन्त्राद्युक्तवेदेमेधुनेरसः प्रीतिर्येषां तैः २ सर्वज्ञत्वादिव्यपदेशेन २
अनेनप्रकारेण १ दिनेर ३१

चं ३
अस्मत्पत्नेनव ४ वतीति भावः ५
यथात्वयोक्तः ६
परिकल्प्य २

सावधानैः ३ दूरीकर्त्तव्यः ३
तं ५
उन्निद्रः प्रकाशयुक्तः प्रकटचंद्रयोपासुताः नरनारीसमुदायोम्लाकं १

मैवाज्ञातं ५
प्रभाकरस्य ५ रथीः १ स्या ३ वस्तुश्चौपनिषदं ब्रह्मतद्विचारणा ६
उपवासं कुर्वद्भिः ८

ते॥ विलोक्य कोप्ययं पांथो मार्गेमुर्च्छीर्यमाणः प्रान्तमितएवाभिवर्त्तते॥ पथिकः॥ ज्वलंति वाभिमा
नेनग्रस्तं निखिलं जगत्त्रयं॥ भर्त्सयन्ति वाग्जालैः प्रहसंत्युपहसंति वा॥ ६॥ तथातकूपाम्नि॥ नून
मयं दक्षिणराढाप्रदेशादागतो भविष्यति॥ तदेतं दस्मदार्यस्याहंकारस्य वृत्तांतमनुसरि
ष्यामीति॥ ततः प्रविशत्यहंकारः यथानिर्दिष्टः॥ अहंकारः॥ अहो मूर्खबहुलं जगत्॥ त
था हि॥ नैवाश्रावि गुरोर्मतं न विदितं तौतातितं दर्शनं तत्त्वं ज्ञातमहो न शालिकगिरां वाच
स्पतेः का कथा॥ सूक्तं नापि महोदधेरधिगतं माहाव्रती नेक्षिता सूक्ष्मा वस्तुविचारणा नृप
शुभिः स्वस्थैः कथं स्थीयते॥ ९॥ विलोक्य॥ एते तावदर्थावधारणविधुराः स्वाध्यायाध्य
यनमात्रनिरता वेदविप्लावकाः॥ पुनरन्यतो गत्वा॥ एते भिक्षामात्रगृहीतयतिव्रताः मुंडितमुं

तकापि ज्ञातेत्यर्थः ३ शेषप्रणीतं महाभाष्यं ३ पाशुपतव्रतसंहतिः ४ नैवदृष्टा ३ प्रभाकरमतावलंबितां चा ४
पतंजलिमहोदधेः शेषप्रणीतभाष्यस्य सूक्तं समस्तमिति नाधिगतं पाशुपतशास्त्रसंहतिः ४ मनुष्यरूपैः पशुभिः ३
तदुरुक्तं तु न श्रुतं ३ कौमारिलं शास्त्रं वैदिकानिति शेषः ३ विलोक्येति शेषः १ भिक्षामात्रप्रयोजनं न मुक्तिः न तु यतमपरमार्थः १

[redacted]

एवं सति स्वस्थैः पं
डितानामस्माकं न
किंचिद्विवेचनीयम
स्तीति स्वस्थचित्तैः २

समाचारं ३

न्यायव्याख्यातृः वेदां
तव्याख्यातृभ्य ५
उर्विन्द्रैमा ६

राम०
१०

ममुंडितमस्तकैः १

डाः पंडितमन्याः वेदांतशास्त्रं व्याकुलयंति॥ विहस्य॥ प्रत्यक्षादिप्रमाणसिद्धविरुद्धार्था
भिधायिनः वेदांता यदि शास्त्राणि बौद्धैः किमपराध्यते॥ तदेते वीक्ष्य णमपि गुरुतरदु
रितोदयाय॥ पुनरन्यतो गत्वा॥ एते शैवपाशुपतादयो दुरभ्यस्ताक्षपादमताः पशवः पाखं
डाः॥ अमीषां संभाषणादपि नरः निरयं प्रयांति॥ तदेते दर्शनपथात्परिहरणीयाः॥ पुनर
न्यतो गत्वा॥ एते च॥ गंगातीरतरंगशीतलशिलाविन्यस्तभास्वद्बृसीसंविष्टाः कुशमुष्टिमं
डितमहादंडाः करंडोज्ज्वलाः॥ पर्यायग्रथिताक्षसूत्रवलयप्रत्येकबीजग्रहव्यग्राग्रांगुलयो
हरंति धनिनां वित्तान्यहो दांभिकाः॥ ११॥ पुनरन्यतो गत्वा॥ विलोक्य॥ अये। कस्येदं द्वारे पांत
निखातात्रिप्रांशुवंशकांडमांडविनिर्धौतवसितसूक्ष्मांबरसहस्रं॥ इतस्ततो विन्यस्तकृष्णाजि

दूर ४

प्र० चं०
११

नवदूर्वापल्लवमसृणचरणलोलत्खलमुरालं॥ अनवरतहुताज्यगंधधूमश्यामलीकृतगगन
मंडलमपरसरितो नातिदूरतो विभात्याश्रमपदं॥ नूनमेतत्कस्यापि गृहमेधिनो गृहं भवि
ष्यति॥ भवतु॥ पुष्करमस्मात्कंपवित्रमेतत् द्वित्रिदिवसनिवासस्थानं॥ प्रवेशं नाटयति॥ विलो
क्य॥ अये॥ मृद्बिंदुलांछितललाटभुजोदरोरःकंठोष्ठपृष्ठचिबुकोरुकपोलजानुः॥ चूडा
ग्रकर्णकटिपाणिविराजमानदर्भांकुरः स्फुरति मूर्त इवैष दंभः॥ ९॥ भवतु॥ उपसर्पाम्ये
नं॥ उपसृत्य॥ कल्याणं भवतु भवतां॥ दंभः॥ हुंकारेणैव तं वारयति॥ प्रविश्य वटुः॥ ससंभ्र
१७ मं॥ ब्रह्मन् दूरतैव स्थीयतां॥ यतः पादौ प्रक्षाल्य एतदाश्रमपदं प्रवेष्टव्यं॥ अहंकारः॥ सक्रो राम०
धं॥ आः पाप तुरुष्कदेशं प्राप्ता अस्मा॥ यत्र श्रोत्रिया नतिपीनासनपाद्यादिभिर्गृहिणो ११
नोपतिष्ठंति॥ दंभः॥ हस्तसंज्ञया समाश्वासयति॥ वटुः॥ एवमाराध्यपादा आज्ञापयंति॥

दूरदेशादागतस्यार्यस्यास्माभिः कुलशीलादिकं न सम्यग्विदितं॥ अहं॥ आः पाप कथम
स्माकमपि कुलशीलादिकमिदानीं परीक्षितव्यं॥ शृणु तावत्॥ गौडं राष्ट्रमनुत्तमं निरुपमा त
त्रापि राढापुरी भूरिश्रेष्ठक नाम धाम परमं तत्रोत्तमो नः पिता॥ तत्पुत्राश्च महाकुलान विदिताः
कस्यात्र तेषामपि प्रज्ञाशीलविवेकधैर्यविनयाचारैरहं चोत्तमः॥ १०॥ दंभो वटुं पश्यति॥ वटु
स्ताम्रकुंडीं गृहीत्वा भगवन्पादशौचं विधीयतां॥ अहं॥ भवतु॥ को विरोधः एवं क्रियते॥ तथा
कृत्वोपसर्पति॥ दंभः॥ दंतान्पीडयित्वा॥ तावद्दूरे स्थीयतां॥ वाताहताः प्रस्वेदकणिकाः प्रस
रंति॥ अहं॥ अहो अपूर्वमिदं ब्राह्मण्यं॥ वटुः॥ ब्रह्मन् एवमेतत्॥ न पाहि॥ अस्य खलु चरणारविंदस्य
चूडामणिमरीचिभिः॥ नीराजयंति भूपालाः पादपीठांतभूतलं॥ अहंकारः॥ स्वगतं॥ अये॥ दं
भग्राह्योऽयं देशः॥ भवत्वस्मिन्नासने उपविशामि॥ तथा कर्तुमिच्छति॥ वटुः॥ नैवमाराध्यपादा

प्र०चं० १२ नामासनमन्यैराक्रम्यते॥अहं॥आः पापअस्माभिरपिदक्षिणराढाप्रसिद्धविशुद्धिभिरपीदमासनं
नाक्रमणीयं॥अरेरेमूर्ख॥नास्माकंजननीनपोज्वलाकुलासंकीर्णयानांपुनर्वूढाकाच
नकन्यकाखलुमयापाते नास्मिताताधिकः॥अस्मच्छ्यालमित्रमातुलसुतामपिप्याभिगम्यस्नाय
नस्तत्संपर्कवशान्मयास्वगृहिणीप्रेयस्यपिपरित्यक्ता॥प्र॥दंभः॥ब्रह्मन्नयमेवंतथाप्यविदि
तवृत्तांतोस्माकंभवान्॥तथाहि॥सदनमुपगतोहंपूर्वमंभोजयोनेःसपदिमुनिभिरुच्चैरासने
मुक्तितेषु॥सपपमनुनीयब्रह्मणागोमयांभःपरिमृजितनिजोरावाशुसंवेशितोस्मि॥४॥
८ अहं॥स्वगतं॥अहोदांभिकब्राह्मणस्यमुक्तिः॥विचिंत्य॥अथवादंभस्यभवतैवतावत्॥सक्रोधं॥
प्रकाशं॥आःकिमेवंगर्वायसे॥अरेकइंद्रोवासवःकोत्रपद्मयोनिर्वावदस्वभस्मसमपोजगतिकाअ
पीणामपि॥अवेहितपसोवलंममपुरंदराणांशतंशतंचपरमेष्ठिनांमतनुवामुनीनांगतं॥५॥ प्र० १२

दंभः॥विलोक्यसानंदं॥अयेआर्यः पितामहोस्माकमहंकारः॥आर्यदंभोलोभात्मजोहं
भोःअहंअभिवादये॥अहं॥वत्सआयुष्मान्भव॥वालःखल्वसिमयाद्वापरांतेदृष्टः॥संप्र
तिरकालविप्रकर्षाद्वार्धकेनतयाचनसम्यक्प्रत्यभिजानामि॥अपितत्रभवकुमारस्यानृतस्यकु
शलं॥दंभः॥अथकिं॥सोप्यत्रैवमहामोहस्याज्ञयावर्त्तते॥नहितेनविनामुहूर्त्तमप्यहंप्रभ
वामि॥अहं॥अथतत्रभवतोमातापितरौतृष्णालोभौचकुशलौ॥दंभः॥तावपिराज्ञोमोहस्याज्ञय
त्रैववर्त्तेते॥तयोर्विनाक्षणमपिनतिष्ठामि॥आर्यमिश्रैःपुनरत्रकेनप्रयोजनेनप्रसादःकृतः॥
अहंकारः॥वत्समयामहामोहस्यविवेकसकाशादत्याहितंश्रुतंतेनतद्वृत्तांतंअहंप्रष्टुमाग
तोस्मि॥दंभः॥नहिस्वागतमेवार्यस्य॥युनोमहाराजमहामोहस्यापीन्द्रलोकादिहागमनंश्रूय
ते॥अस्तिचकिंवदंती॥यद्देवेनवाराणसीनामनगरीराजधानीतिनिरूपितेति॥अहंकारः॥

प्र० चं० किंपुनः कारणं वाराणस्यां सर्वात्मना महामोहस्यावस्थाने॥ दंभः॥ आर्य ननु विवेकोपरोध
१३ एव॥ तथाहि॥ विद्याप्रबोधोदयजन्मभूमिर्वाराणसी ब्रह्मपुरी निरत्यया॥ अतः कुलोच्छेद
विधिं विधित्सुर्निवस्तुमत्रेच्छति नित्यमेव सः॥ ५॥ अहंकारः॥ सभयं॥ यद्येवं अशक्यप्रतीका
रस्तावदयमर्थः॥ यतः॥ परमविदुषां परं वरेण्यं पुरविजयी करुणाविधेयचेताः॥ उपदिशति
भगवानिहान्तकाले भवभयहारकमत्र तारकं प्रबोधं॥ ६॥ दंभः॥ सत्यमेतत्॥ तथापि नैतत्कामक्रो
धाद्यभिभूतानां संभाव्यते॥ तथाहुदाहरंति नैर्थिकाः॥ यस्य हस्तौ च पादौ च मनश्चैव सुसंय
तं॥ विद्या तपश्च कीर्तिश्च स तीर्थफलमश्नुते॥ ७॥ नेपथ्ये॥ भो भो जनाः एष खलु संप्राप्तो देवो
महामोहः॥ तेन॥ निष्पंदैश्चंदनानां स्फटिकमणिशिलावेदिकाः संसिच्यंतामुच्यंतां यं
त्रमार्गाः प्रसरतु परितो वारिधारागृहेषु॥ उच्चैः पीयंतां समंतात्स्फुरदुरुमणयः श्रेणयस्तोर रा० म०
१३

णानां ध्रियंतां सौधमूर्द्धस्वमरपतिधनुर्द्दामचित्राः पताकाः॥ ८॥ दंभः॥ आर्य प्रत्यासन्नो म
हाराजः॥ तदनुगुरुमतेन संभावयतां आर्येण॥ अहंकारः॥ भवत्वित्येति निष्क्रांतौ॥ प्रवेशकः॥
ततः प्रविशति महामोहः॥ विभवतश्च परिवारः॥ महामोहो विहस्य॥ अहो निरंकुशाजडम
धियः॥ तथाहि॥ आत्मास्ति देहाद्यतिरिक्तमूर्तिर्भोक्ता स लोकांतरितः फलानां॥ आशेय
माकाशतरोः प्रसूनात्प्रथीयसः स्वादुफलप्रसूतेः॥ ९॥ इदंस्वकल्पनाविनिर्मितपदार्था
वष्टंभेन जगद्वैदुर्विदग्धैर्वंच्यते॥ तथाहि॥ यन्नास्त्येव तदस्तिवस्त्विति मिथ्याजल्पद्भिरेवा
स्तिकैर्वाचालैर्बहुभिश्च सत्यवचसो निंद्याः कृता नास्तिकाः॥ हंहो पश्यत तत्त्वतो यदि पुनर्भ
शिष्यत्वादतो वर्ष्मणो दृष्टः किं परिमाणतद्विगलिते जीवः पृथक्कैरपि॥ १०॥ अपि च॥ न केवलं
जगदात्मैव तावदमीभिर्वंच्यते॥ तथाहि॥ तुल्यत्वे वपुषां मुखाद्यवयवैर्वर्णक्रमः कीदृशः

स्त्रीचेयं वसुवा परस्य परस्मं भेदं न विज्ञोदयं ॥ हिंसायाम सपवायषे सुगमने स्त्रीणां परस्वग्रहे कार्या
कार्यकथासु चापि यदमी निःपौरुषाः कुर्वते ॥ १ ॥ विचिंत्य ॥ सम्यग्लोक्यं ॥ सर्वथा लोकायतिकं
शास्त्रं विशेषितमेव शास्त्रं ॥ यत्र प्रत्यक्षमेव प्रमाणं ॥ पृथिव्यप्तेजोवायवस्तत्वानि ॥ अर्थका
मौच पुरुषार्थौ ॥ भूतान्येव चेतयंते ॥ नास्ति परलोकः ॥ मृत्युरेवापवर्ग इति ॥ तदेतदस्मदभि
प्रायानुरोधिना वाचस्पतिना प्रणीय चार्वाकाय समर्पितमासीत् ॥ तेन च शिष्योपशिष्यद्वा
रेणास्मिंल्लोके बहुलीकृतं ॥ ततः प्रविशति चार्वाकः [illegible] शिष्यश्च ॥ चार्वाकः ॥ वत्स जाना
सि दंडनीतिरेव महाविद्या ॥ अत्रैवांतर्भवति धूर्तप्रलापात्रयी ॥ पश्य ॥ स्वर्गः कर्तृक्रियाद्र
व्यनाशेपि यदि यज्वनां ॥ ततो दावाग्निदग्धानां फलं स्याद्भूरि भूरुहां ॥ २ ॥ अपि च ॥ मृतानाम
पि जंतूनां श्राद्धं चेत्तृप्तिकारणं ॥ निर्वाणस्य प्रदीपस्य स्नेहः संवर्द्धयेच्छिखां ॥ शिष्यः ॥ आचा

रिअ जइ एसो एव्व पुरुसत्थो पुलिसस्स जं खज्जइ पिज्जइ ता किंति एदेहिं तित्थिएहिं सं
सारसोक्खं परिहरिअ [illegible] घोलघोलेहिं पाराअसांतअएण पहुदिअवप्पहुदिदुःखे
हिं दुःखेहिं खज्जंदि ॥ चार्वाकः ॥ धूर्तप्रणीतागमप्रतारितानामाशामोदकैरियं तृप्तिर्मूर्खा
णां ॥ पश्य ॥ क्वालिंगनं भुजनिपीडितबाहुमूलभुग्नोन्नतस्तनमनोहरमायताक्ष्याः ॥ भिक्षो
पवासनियमार्कमरीचिदाहैर्देहोपशोषणविधिः कुधियां क्व चैषः ॥ ४ ॥ शिष्यः ॥ आचारि
अ एवं खु तित्थिआ आलवंति जं दुःखमिस्सिदं संसारसोक्खं परिहरणीयंति ॥ चार्वाकः ॥ दि २
आः दुर्बुद्धिविलसितं नरपशूनां ॥ त्याज्यं सुखं विषयसंगमजन्म पुंसां दुःखोपसृष्टमिति मूर्ख
विचारणैषा ॥ व्रीहीन्जिहासति सितोत्तमतंडुलाढ्यान्को नाम भोस्तुषकणोपहितान्हि
तार्थी ॥ ५ ॥ महामोहः ॥ अये चिरेण खलु प्रमाणवंति वचनानि कर्णे सुखमुपजनयंति ॥ वि

प्र० चं० ८
१५

विलोक्य॥ सानंदं॥ दृष्टं नप्रियसुहृन्मे चार्वाकः॥ चार्वाकः॥ विलोक्य॥ एष महाराजो महामो
हः॥ उपसृत्य जयतु २ महाराजः॥ एष चार्वाकः प्रणमति॥ महामोहः॥ चार्वाक स्वागतं ते॥
इहोपविश्यतां॥ चार्वाकः॥ एष कलेः साष्टांगप्रणामः॥ महामोहः॥ अप्य कलेर्भद्रमव्याहृ
तं॥ चार्वाकः॥ देवप्रसादात्सर्वत्र भद्रं॥ निर्वर्तितकर्तव्यशेषश्च देवपादमूलं द्रष्टुमिच्छतीति॥
श्रान्तामवाप्य महतीं द्विषतां निपाते निर्वर्त्य तां सपदि लब्धगुरुप्रसादः॥ उच्चैः प्रमोदमनुमो
दितुं दर्शनैः स च धन्यो नमस्यति पदांबुरुहं प्रभूणां॥ १॥ महामोहः॥ अपि तस्मिन्कलौ किंचि
त्सन्नं॥ चार्वाकः॥ देव॥ व्यतीतवेदार्थपथप्रचोदयसीयपथेष्टचेष्टां गमितो महाजनः॥ तदत्र हेतु
र्न कलिर्न चाप्यहं प्रभुप्रसादो हि तनोति पौरुषं॥ ८॥ तत्रोत्तरापथपथिकाः पाश्चात्याश्च त्रयीमेव
त्याजिताः शमदमादीनां का कथा॥ अन्यत्रापि प्रायशो जीविकामात्रफलैव त्रयी॥ तथाहा

राम०
१५

चार्यः॥ अग्निहोत्रं त्रयो वेदास्त्रिदंडं भस्मगुंठनं॥ प्रज्ञापौरुषहीनानां जीविकेति बृहस्प
तिः॥ ९॥ तेन कुरुक्षेत्रादिषु त्वद्देवेन स्वप्नेपि विद्याप्रबोधोदयो न शंकनीयः॥ महामोहः॥
साधु संपादितं महत्तत्वन्नुनतस्तेत्र युथीकृतं॥ चार्वाकः॥ देव॥ अन्यच्च विज्ञाप्यमस्ति॥ म
हामोहः॥ किं तत्॥ चार्वाकः॥ अस्ति विष्णुभक्तिर्नाम महाप्रभावा योगिनी॥ सा तु क
लिना यद्यपि विरलप्रचारा कृता तथापि तदनुगृहीतान्वयं आलोकयितुमपि न प्रभवामः
तदत्र देवेनावधातव्यमिति॥ महामोहः॥ सभयमात्मगतं॥ आः प्रसिद्धा महाप्रभावा सा
योगिनी॥ स्वभावाद्विद्वेषिणी चास्माकं दुरुच्छेद्या च॥ भवतु॥ प्रकाशं॥ भद्र॥ अलमनया शं
कया॥ कामक्रोधादिषु प्रतिपक्षेषु कुतः प्रभुदेयमिति॥ चार्वाकः॥ तथापि लघीयस्यपि रिपौ
नावहितेन जिगीषुणा भवितव्यं॥ यतः॥ विपाके दारुणो राज्ञां रिपुरल्पोप्यरुंतुदः॥ उद्वे

प्र॰चं॰
१६

जयति स्तम्भोपि वरणां कंटकांकुरः॥ महामोहः॥ कः कोत्र भोः॥ प्रविश्य दौवारिकः॥ आ-
ज्ञापयतु देवः॥ महामोहः॥ शीघ्रमस्तं गिनमादिश्यतां॥ काम क्रोध लोभ मोह मद मात्स-
र्यादयः॥ यथा योगिनी विष्णुभक्तिर्भवद्भिरेवावहितैर्हंतव्येति॥ दौवारिकः॥ यदाज्ञापयति
देव इति निष्क्रांतः॥ ततः प्रविशति पत्रहस्तः पुरुषः॥ हगे उक्कलदेसादो आगदोस्मि॥
अत्थि तत्थ सायलतीलसंणिवेसे पुलिसोत्तमसंणिहं देवदाअदणं॥ तस्सिं मदमाणेहिं
महकेहिं महालाअस्स आसंपेसिदो ह्मि॥ वित्तोक्का॥ एसा वाला णसीए दंरा अउलं जाव प्-
पविसेह्मि॥ प्रविश्य॥ एसे महके चवाकेंण समं किंवि मंततेअचिट्ठदि॥ ता उवसप्पाणिणं
उपसृत्य॥ जेदु महके॥ एदपत्तं णिल्लूवमाणं पेक्खदु महके॥ महा॥ पत्रं गृहीत्वा वाचयति॥ प्र॰चं॰
स्वस्ति श्रीवाराणस्यां महाराजाधिराजपरमेश्वरमहामोहपादान् पुरुषोत्तमायतनात् १६

मदमानौ साष्टांगपातं प्रणम्य विज्ञापयतः॥ यथा भद्रमव्याहतं॥ अन्यच्च॥ देवी शांतिर्मात्रा
श्रद्धया सह विवेकस्य दौत्यमापन्ना॥ विवेकसंगमाय देवीमुपनिषदमहर्निशं प्रबोधयति॥
अपि च॥ कामसहचरोपि धर्मोपि वैराग्यादिभिरुपजप्यमानो लक्ष्यते॥ यतः॥ कामान्निच्छिद्य घ-
क्वचिन्निःशंकः प्रचरति॥ तदेतन्नूनं ज्ञात्वा देवः प्रमाणमिति॥ महा॥ सक्रोधं॥ आः किमेवमति-
मुग्धाः अत्रैरपि बिभ्यति॥ कामादिषु प्रतिपक्षेषु कुतो प्यस्याः संभवः॥ तथाहि॥ धाता विश्व-
विसृष्टिमात्रनिरतो देवो पि गौरीभुजाश्लेषानंदविघूर्णमाननयनो दक्षाध्वरध्वंसकृत्॥ दे-
त्यारिः कमलाकपोलमकरीलेखांकितोरःस्थलः शेते ध्वावितरे भुजंगतुपुनः का नाम राणां ते:
कथा॥ पौरुषं प्रति॥ गच्छ ज्ञात्वा कामं सत्वरमुपेत्यादेशमस्माकं प्रतिपादय॥ अथवा दुरा-
शयो धर्मस्तु स्वस्थामिरयमेतं तदस्मिन्मुहूर्तमपि न विश्वसितव्यं दृढं बध्वा धारयितव्य इति॥

प्र० चं०
१८

पुरुषः॥ जं देवो आणवेदि त्ति निष्क्रांतः॥ महा॰॥ स्वगतं विचिंत्य॥ अथ शांतेः कोभ्युपायः॥ अ
थवा अलमुपायांतरेण। क्रोधलोभावेव तावदत्र पर्याप्तौ॥ प्रकाशं॥ कः कोत्र भोः॥ प्रविश्य दौ
वारिकः॥ आज्ञापयतु देवः॥ महा॥ तावदाहूयतां क्रोधलोभौ॥ पुरुषः॥ यदाज्ञापयति
देव इति निष्क्रम्य॥ ताभ्यां सह प्रविश्य तिक्रोधः॥ श्रुतं मया यथा शांतिश्रद्धा विष्णुभक्त्यो
महाराजेन प्रतिपत्तव्यमाचरंति॥ अहो मयि जीवति कथमासामात्मनिरपेक्षितं चेष्टितं॥ त
था हि॥ अंधीकरोमि भुवनं बधिरीकरोमि धीरं सचेतनमचेतनतां नयामि॥ कृत्यं न पश्यति न ये
न हितं शृणोति धीमानधीतमपि न प्रतिसंदधाति॥ ४॥ लोभः॥ अरे मदनुगृहीतानामनोरथा
दिग्धरंपरासेवनावनंतरिष्यति किं पुनः शांत्यादीश्चिंतयिष्यति॥ पद्य॥ सर्वाः संस्मेते मम दंति
नो मदजलक्लिन्नगंडस्थला वाता यव्वायत वाजिनश्च तुरगा भूयोपि लभ्ये पराः॥ एतल्लब्धमि

राम०
१८

दं लभेय पुनरहं लब्ध्वा धिकं ध्यायतां चिंताजर्जरचेतसां बत नृणां का नाम शांतेः कथा॥ ५॥
क्रोधः॥ सखे॥ किं विदितं त्वया महाप्रभावः॥ त्वाष्ट्रं वृत्रमपातयत्सुरपतिर्मद्वाढचूडोपि च्छि
न देवो ब्रह्मशिरो वशिष्टतनयानाक्षांतपः कौशिकः॥ अपि चाहं विद्यावंतमपि कीर्तिवंतमपि
सदाचारवदान्तानपि श्रेष्ठः पौरुषेणान्यपि कुलानुद्धर्तुमीश्वरः क्षणेन॥ ६॥ लोभः॥
तृष्णोन्मत्तान्तावत्॥ प्रविश्य॥ तृष्णा॥ किं आणवेदु अज्जउत्तो॥ लोभः॥ प्रिये॥ अथ तां॥
क्षेत्रग्रामवनादिपत्तनपुरद्वीपत्त्वमामंडलान्याप्त्याशाद्भुतसत्वतद्भूमसंख्यांल्लब्ध्वापि कं भूय
तां॥ तृष्णे देवि यदि प्रसीदसि तनोष्यंगानि तु गानि मे नद्धोः आणमानां कुतः शमः कथा ब्रह्मां
डलक्षैरपि॥ ७॥ तृष्णा॥ अज्जउत्त सयं जब्बुदा वअहं एदस्सिं अत्थलोए ज्जं अहिंजुन्ता॥ संप
दं॥ अज्जउत्तस्स आणाए एव ब्रह्मांडकोडिहिं वि ण मे उअरं पूरिस्सदि॥ क्रोधः॥ हिंसे इत्त

प्र०चं०
१८ आगमिष्यतो।।प्रविश्य।।हिंसा।।एसह्मि आएावेदु अज्जउत्तो।।क्रोधः।।प्रियेत्वयासहधर्मचा
रिणापाममातृपितृवधोपीबाल्करएव।।तथाहि।।केयंमातापिताकी कृदुवचजनकोभ्रा+
तरः केऽत्रकीटावध्योयंवंधुवर्गः।।कुटिलविटसुहृच्चेष्टिताज्ञातयोऽमी।।आः हस्तोनिपीड्य।।
आगर्भंयावदेषांकुलमिदमखिलंनैवनिःशेषयामिस्फूर्जत्क्रोधवन्हेर्नदधतिविरतिंता
वदंगेस्फुलिंगाः।।पा।विलोक्य।।एषः स्वामीतदुपसर्पामः।।तदैउपसृत्यनागजयतुदेवः।।
किमर्थंवयमाहूताआज्ञापयतुदेवः।।इतिनिष्क्रांताः।।महा।।अद्यापास्तनयाशांतिरि
तुपत्नेपेएउपायांतरमपिहृदयमारूढं।।तथाहि।।शांतेर्माताश्रद्धासाचपरमंत्रातर्केना
पुपायेनशांतेःसकाशात्तांवत्यश्रद्धापकर्षेणकर्तव्यं।।ततोमातृवियोगदुःखातिमदुर्बु राम०
ततयाशांतिरुपरताभविष्यति।।अवसीदंत्येवविनश्यति।।अश्रद्धामाहूयं।।मिथ्यादृष्टिर्विला १८

सिनीपरंप्रगल्भेतिमदस्मिन्विषयेसेवनिसृज्यतै।।तांचानेनुयोग्याविभ्रमावती।।प्रेषयणी
या।।पार्श्वतोविलोक्य।।भोविभ्रमावतिइतआगमिष्यतो।।प्रविश्य।।विभ्रमावती।।एसह्मि।।
महा।।विभ्रमावतिसत्वरमाहूयतां।।मिथ्यादृष्टिः।।विभ्रमावती।।जंदेवोआएा[redacted]वेदि
।।निःक्रम्य।।मिथ्यादृष्ट्यासहप्रविशति।।मिथ्या।।सहिचिरंदिदुस्यमहाराअस्सकहंमुहंपे+
क्खिवस्सं।।एरातुमंमहाराओउवालहिस्सहि।।[redacted]विभ्रमा।।सहितुहमुहवदंसणेएअप्पा
एांजेवमहाराओएावेदस्सदिकुदोउवालहस्सहि।।मिथ्या।।सहिकिंमंअलिअंसोहग्गं
संभाविअविडंवेसि।।विभ्रमा।।सहिसंपदंजेवपेक्खिवसंअलिअंएांसोहग्गास्स।।अश्रद्धा।
सिणद्धातुम्हाउलंपिअसहिएत्तोअणंपेक्खामि।।ताकिंखुपिअसहिएत्तोअएस्सविलिद
द्धाएकालणं।।मिथ्या।।सहिएकवल्लहाविजाइ।।निपिपाभोदिताएविरिणद्धादुल्लहा।।

प्र॰ चं॰
१९

किं उण अह्माणं सअललोअवल्लहाणं ॥ विभ्रमा ॥ के के उण पिअसहि एवल्लहा ॥ मिथ्या ॥
महाराओ अदो उवरि कामो क्कोहो लोहो अहंकारो त्ति ॥ अहवा ॥ अलं विसेसेण एत्थ कुले जो
जादो [illegible] सो मए विणा वा सोन्ता विरोजु वाणो विहि अअरिणि दि हाएरु तिं दिहा अ अहिरमदि ॥
विभ्रम ॥ णं एत्थ कामस्स रदि कोअस्स हिंस्सा लोहस्स तिह्णा परमपिअओ असुणिअं हि ॥ मा
णं कहं पिअं ॥ अणिसंरमअं नीइ संणजणेसि ॥ मिथ्या ॥ सहि इस जि किं भणीअदि णाम अ
विमए विणा मुहुत्तं वि चिट्ठदि ॥ विभ्र ॥ सहि अदो जे दुमएण सि ॥ मुहस्स रिसीसु हअआ रत्थि अ
पुडविसेसेण त्थि ॥ जाए सो हम्मं महद्धि विहुरिअहिअआ सव्वजीओ पसादं पडिकुदि ॥ सहि
अस्स दुमएण सि ॥ एवं णिद्दाउलहिअआ विसंकुवलरवलंनचलणो उरज्झं कालमु
हुलाए गदिए महाराअं संभावेअंती संकाउलहिअअं करिस्सदि पिअसही जिन के सि ॥ मिथ्या ॥

राम॰
१९

२३

किं एत्थ संकिदव्वं ॥ णं अह्माणं महाराओ णिउणाणं जे व्वएसो अविएओ ॥ अविअसहि दंसण
मत्त पसस्स णः पुलिसाणं कैलिसं भअं ॥ महा ॥ विलोक्य ॥ अपेसं प्रामे व मिथ्यादृष्टिः ॥ या
एसा ॥ श्रोणीभारभरालसा हरगलमालोपहति श्लथा लीलोन्दित मधुजो पदर्पित कुचोन्मील
न्नरवांकावलिः ॥ नीलेंदीवरदाम दीर्घनयना हस्ता धयंतीमनो दोएं दोलनलोलकंकणरणअं
त्कारेन्नरंस पंति ॥ ५ ॥ विभ्रमा ॥ एसो महाराओ उवसप्पदु पिअसही ॥ मिथ्या ॥ उपसृत्य ॥ जेदु२
महालाओ ॥ महा ॥ प्रियेद्दलितकुचनखांकमंकपालिं रचय ममांकमुपेत्य पीवरोरु ॥ अनुहर
हरिणाक्षि शंकरांकस्थितहिमशैलसुताविलासलक्ष्मीं ॥ ६ ॥ मिथ्या ॥ सस्मितं ॥ तथा करोति
महा ॥ आलिंगनसुखमभिनीय ॥ अहो प्रियायाः परिरंभणात्परं वृत्तं नवयौवनं ॥ तथा हि ॥ यः प्रा

प्र० चं०
१९

किं उण अम्हाणं सअललोअवल्लहाणं॥ विभ्रमा॥ के के उण पिअसहिए वल्लहा॥ मिथ्या॥
महाराओ अदो उवरि कामो क्खो होलो होअहं कालो त्ति॥ अहवा॥ अलं विसेसेण एत्थ कुले जो
जादो [illegible] णम एविणा वा लोम्मि विरोजु वाणो विहिअ अस्सि हि हूए रत्तिंदिहाइं अहिरमदि॥
विभ्र०॥ णं एत्थ कामस्स रदिकोअस्स दिस्सा लो हस्सति हल्ला परम प्पिआ ओ सुणिअं दि॥ मा
णं कहं पिअं॥ अणि संरम अंतीइ संणा जणेसि॥ मिथ्या॥ सहिइस्स त्ति किं भणिअदि णताअ
विमए विणा सुहुत्तं वि चिट्ठं दि॥ विभ्र॥ सहि अदो जे हु भणामि॥ तुह सरिसी सुह आइत्थि आ
पुड विसेसेण त्थि॥ जाए सो हम्मं महद्धि विहुरिअहिअआ सव्वजीओ पसादं षड्डिअं दि॥ सहि रा० म०
अस्स हु भणामि॥ एवं णि हा उल हिअआ वि संकुवलरवलं न चलणाणे उरअकंकालमु १९
हुला एग दिए महाराअं संभावेअंती संकाउलहिअअं करिस्सदि पिअसही जिन क्केमि॥ मिथ्या॥

२३

किं एत्थं संकिदव्वं॥ णं अम्हाणं महाराअ णिउणाणं जे हु एसो अविणओ॥ अविम्र सहिदं सण
मत्तप्पसत्ताणः पुलिसाणं केलिसं भअं॥ महा॥ विलोक्य॥ अपेत्तं प्रामेव मिथ्या दृष्टिः॥ पा
एसा॥ श्रोणीभारभरालसा हरगल्मा लोपहृति पल्ला लीलोत्थितमधुजोपदर्शितकुचोन्मील
नरवांकावलिः॥ नीलेंदीवरदामदीर्घनरयाहरवा धम्मीमनो दोएंदोलनल्लोलकंकणरणअ
न्कसेत्तरंसपेत्ति॥ थ॥ विभ्रमा॥ एसो महाराओ उवसप्पदु पिअसही॥ मिथ्या॥ उपसृत्य॥ जेदु
महालाओ॥ महा॥ प्रियेदलितकुचनखांकमंकपालिं रचयममांकमुपेत्य पीवरोरु॥ अतुहर
हरिणाक्षिशंकरांकस्थितहिमवैलसुताविलासलक्ष्मीं॥ ९॥ मिथ्या॥ सस्मितं॥ तथा करोमि
महा॥ आलिंगनसुखमभिनीय॥ अहो प्रियायाः परिष्वंगात्परं कृतं नवयौवनं॥ तथाहि॥ यः प्रा

प्र० चं० २०

गासीदस्मिन्नवयसो विभ्रमावासजन्मा चित्तोन्माथी विविधविषयोपप्लवानंदसांद्रः ॥ स्त्रीरत्नशि
रश्चतिलकाम्हे भुजन्मास्थकोपि श्रीखंडश्रेमानवहथपुनमान्मथीमेविकारः ॥५॥ मिथ्या ॥ महाराए
श्रश्रहं विसंपदंएाव जो तुराणविभ्रमसंहतना ॥ एएखुश्राबाहुबंधं पेम्मकालेणविविहएणोदि ॥ श्रा
णावेदु महा ॥ किंणिमित्तं भट्टिएा सुमरिदह्मि ॥ महा ॥ प्रिये स्वर्य्यतेसहितवामोरुयोभवेद्धृदया
दुहिः ॥ मयि चिरमभिजो भवती पाणिभंजीव राजते ॥ मिथ्या ॥ महप्पसादो ॥ तदहिणाएवेदु महा
राओ ॥ महा ॥ यद्येवं काशितेरंगैः सर्वत्र विचरंति तत्प्रवर्त्तितव्यं ॥ अपिच ॥ दासाः प्रवी
श्रद्धाविवेकेन सह उपनिषदं योजयितुं कुट्टनीभावमापन्ना ॥ अतः ॥ प्रतिकूलामकुलजां पां
पांपापानुवर्त्तिनीं ॥ केशेष्वाकृष्य तां रंडां पारवंडेषु नियोजयैतु ॥ ५ ॥ मिथ्या ॥ एतत्तु श्रमेतत्केन
विविसत्यश्रुतं भट्टिणो श्रहिणिवेसेण ॥ वश्रणामत्तकेणेव्व भट्टिणो दासी वश्रतश्रणं क राम० २०

रिस्सदि ॥ साखु मिथ्यामोक्खो मिथ्यावेश्रसमग्गो मिथ्यासुहविध्वंसश्रएहिं सव्वप्पलाविदा हुं
मिथ्यासग्गफलविज्जेतिभणिज्जंति वेश्रसमग्गं जे उपरिहरिस्सदि ॥ किं उण उब्भिरिस्सदं
श्रविश्र ॥ विसश्राणंदविमुक्कमोक्खदोसाणं दंसश्रंतीए उवरिस्सदो तुवरदाकरिस्सदि ॥ श्र
ह्णेणमएसद्धा ॥ महा ॥ यद्येवं तुमं मे प्रियं संपादितं ॥ प्रियं पुनरपि किंगच्छ्युवन्ति ॥ मिथ्या ॥ भट्टि
णा पसाएसेविश्रं पउत्तेण लज्जेमि ॥ महा ॥ तद्भवतु वाराणसीमेव प्रविशावइति निष्क्रांताः
सर्वे ॥ ॥ इति श्रीकृष्णमिश्रविरचिते प्रबोधचंद्रोदये द्वितीयोंकः ॥ ॥ ततः प्रविश
ति शांतिः करुणा च ॥ शांतिः सास्रं ॥ मातर्मातः क्वासि देहि मे प्रियदर्शनं ॥ मुक्तातंककुरंग
काननभुवः शैलाः स्खलद्वारयः पुण्यान्यायतनानि संततपानि सत्सङ्गवैखानसाः ॥ प्रस्थाः
प्रीतिरमीषु सा न भवती चंडालवेश्मोदरं प्राप्ता गौः कपिलेव जीवति कथं पाखंडहस्तंगता ॥

प्र० चं०
२९

अथवा अलंजीवितसंभावनया ।। युतः ।। मा मनालोक्य न स्नाति न भुंक्ते न पिबत्यपः ।। नमपारहिता
अद्य मुहूर्तमपि जीवति ।। १ ।। तद्विनाद्य मुहूर्तमपि जीवनं शंके निर्विडं वनमेतु ।। तत्तत्विक
रुणे चित्रमारचय यावदविरमेव दुतागत प्रवेशेन तस्याः सहचरी भवामि ।। करुणासारं ।। स
हिए बंविसम उज्जलणजालाउल कल्लकुडुदुःस्सहाइं अ कखराइं जप्पंती सबं धाविउं न जी
विदं मं करेसि ।। ता प्पसीदद मुहुत्तअं धारेदुं जीविदं पि अस्स ही ।। जाव इदो तदो पुएसु अस्समे
सु सुणिअ रणसमाउले सुभाइ रहीतीरेसु णिउणंणिरुवेवेह्न ।। कथ्या विमहामो हमी हाकहिं
विपछुएगा निवसदि ।। शांतिः ।। किमन्विष्यते ।। नीवाराणिं कितसे कनानि सरितां कूलानि वैखान
सैराक्रांतानि समिच्च खालचमस व्यामाग्रहायज्वनां ।। प्रत्येकं वनिरूपितः प्रतिपदं चत्वार एव वा
श्रमाः श्रद्धा यः क्वचिदप्यहो खलु मया वाजी पिनाकणिना ।। ४ ।। करुणा ।। सहि एवं भणामि ।।

प्र० मं०
२९

जइ दुरा जे व्वसंतिका सद्दात दोनाए एवं ऐरिसी दुग्गदिं संभावएमि ।। एखु तादिसि अं तादिसी अ
संभावणिज्जं विवत्तिं अण्णहोंदि ।। शांतिः ।। प्रतिकूले विधातरि किं वा न संभाव्यते ।। न चाहि ।।
देवी श्री जैनकान्त जादप्पमुखस्साणी द्रुहेरस्स सोमी ना चैव रसातलं भगवती पूर्वं तत्रैव दान
वैः ।। गंधर्वस्य मदालसां च तनयां पातालकेतुश्छलाद्धृत्वेंद्रोपजल्हार हंत विषमा वामा वि
धेर्गतयः ।। ५ ।। तद्भवती प्रकांतारे अलयेषु वनावदनुसरएवः ।। करुणा ।। सहि एवं भोदु ।। उभे प
रिक्रामतः ।। करुणा ।। अग्रतो विलोक्य ।। सत्रासं ।। सहि रक्ख रक्ख सो २ शांतिः ।। कोसो एद्द
सः ।। करुणा ।। सहि पेक्ख जो एसो गलंतमलपंकपिघल विभच्छदुपेक्ख देहच्छवि उल्लं
चिदचिहुरो मुहक्कदेसणो दुंदंसणो सिहिसिहिं ड पिञ्छि अ हत्यो इदो जे व्व अहि वहदि ।। शां
तिः ।। सहि विनापंए दसो नि वैर्यिगाड्राथं ।। करुणा ।। ता को एसो भविस्सदि ।। शांतिः ।। सहि

पिशाचइतिन्कंपामि॥करुणा॥सहिविप्फुरंतमहामऊहमालोज्जासिदभुअंमणलेजंभदि
पज्जंतुडमजंडमंडलेसेकहंपिसाचाणंअवसारो॥शांतिः॥नन्वनंतरमेवनरकविवरोद्वर्ती
र्णःकश्चिन्महानारकोभविष्यदि॥विलोक्यविचिंत्य च॥आः ज्ञातंमहामोहप्रवर्तितोयं
दिगंबरसिद्धांतःतत्सर्वथादूरेपसर्पणमेवश्रेयोस्यदर्शनप्रवृत्तिर्नोमाभूत्॥इतिपराङ्मु
खीभवितुमिच्छति॥करुणा॥सहिमुहुत्तंचिट्ठावएत्पसहंअसेस्सपामि॥उभेतथास्थिते॥
ततःप्रविशतियथानिर्दिष्टोदिगंबरसिद्धांतः॥नमोअरिहंताणंनमोसिद्धाणं॥णा
वदुवालहलमज्जेअप्पादीपव्वज्जलदिएसोजिणवलभासिदेपलमत्थेमोक्खसोक्खदो॥प
रिकामति॥आकाशे॥अरेशावकासुणाह॥मलमअपुग्गलपिंडेसअलज्जलेहिंकिंकी
लसीसुद्धिः॥अप्पाविमलसहाओरिसिपरिचरणेहिंजाणव्वो॥श्रावकाःपृच्छंति॥किंभ

णत्था॥केरिसंतत्तिसिअरिचलणंति॥सिद्धः॥नंसुणीह॥दूरेचलणप्पणामोकिंपुसक्कारे
अणंसिहूंडेसामत्तमकज्जंलिसिणंदालेलमंताणं॥नेपथ्यमालोक्य॥सद्धेद्रदोदाव॥उभेस
भयमालोकयतः॥ततःप्रविशतितदनुरूपवेषाश्रद्धा॥किंआणावेदिलाउले॥शांतिर्मूर्छति॥
दिगंबरः॥सद्धेसावकाणंकुलंमुहुजमेकंमापलिहलिस्सदि॥श्रद्धा॥जंआणावेदिलाउले॥इ
तिनिष्क्रांता॥करुणा॥समस्सससदुमप्पिअसही॥णखुणाममन्तकेणभेदव्वं॥पिअसहिए
जंदोमुदंमएअहिंसाससाणादो॥जंअत्थिप्पाखंडाणंविनमसःसुदासद्धेत्तितेणसातामसीस
द्धाभविस्सदि॥शांतिः॥समाश्वसमाश्वसिहिएवमेतत्॥तथाहि॥दुराचारासदाचारादुर्दर्शाप्रिय
दर्शना॥श्रेवामनुसरत्येषादुरशानकदाचन॥तद्भवतुसौगतेष्वप्यन्विष्यतां॥ततःप्रविशतिभि
क्षुरूपःपुस्तकहस्तोबुद्धागमः॥विचिंत्य॥भोभोउपासकाः॥साक्षात्तदक्षणदायिणएव

प्र० चं० २३ निरालम्बकाश्चपत्रार्पिताबहिरिवप्रतिभांतिभावाः॥सैषाधुनाविशलिताविलवासनत्वाद्वीसंततिः
स्फुरतिनिर्विषयोपरागा॥परिक्रम्यसश्लाघं॥साधुरयंसौगतोधर्मः॥यत्रसौख्यंचमोक्षश्च॥त
थाहि॥आवासोलयनंमनोहरमभिप्रायानुरूपैर्वणिग्भार्यावाञ्छितकालमिष्टमशनंशय्याम
दुप्रस्तरा॥श्रद्धापूर्वमुपासितायुवतिभिःकामांगणगोष्ठीवक्रीडानंदभरैर्व्रजंतियमिनांज्योत्स्नो
ज्ज्वलारात्रयः॥१॥करुणा॥सहिकोएसोनरुसातालतरुप्पलंबोलंवंतरुसायपिसंगचीवरोमु
ण्डिसचूडमुंडपिंडोइदोजेवृक्षच्छवि॥शांतिः॥सखिबुद्धागमएषः॥भिक्षुः॥आकाशे॥भोभो
उपासकाभिक्षुकाश्चशृणुत॥भगवतःसुगतस्यवागमृतं॥पुस्तकंवाचयति॥पश्याम्यहंदिव्ये एम०
नचक्षुषालोकानांसुगतिंदुर्गतिंच॥क्षणिकाःसर्वेसंस्काराः॥नास्त्यात्मास्थायीतस्माद्भिक्षुषुदा
रानकामयमानेषुनेर्ष्याचिंतव्यं॥चित्तमलोहिईर्ष्यानाम॥नेपथ्याभिमुखं॥अवलोक्यसश्लाघं॥प्रविश्य २३

स्वद्दा॥आणवेदुल्लाउले॥भिक्षुः॥उपासकान्भिक्षूंश्चनिर्भरमालिंग्यस्थीयतामिति॥अवद्धा
जेआणवेदिलाउले॥इतिनिष्क्रांता॥शांतिः॥सखिरूपमपिसेवतामसी॥करुणा॥एवंएद
क्षपणकः॥भिक्षुमालोक्य॥उच्चैःशब्दं॥अलेअलेभिक्षुईदोदावकिंविपुच्छिस्सं॥भिक्षुः॥स
क्रोधं॥आःपापपिशाचाकृतेकिमेवंप्रलपसि॥क्षपणकः॥अलेमुंचकोवसस्यगदंपुच्छेमि
भिक्षुः॥अरेक्षपणकशास्त्रकथामपिजानासि॥भवतुप्रतीमस्तावत्॥उपसृत्य॥किंपृच्छ
सि॥क्षपणकः॥भणदाव॥खणविणासिणानुएकस्सकिदेवदंधालीअदि॥अरेश्रूयतां
अस्माकंतंतिपतितःकश्चिद्विज्ञानसंतानःसमुच्छिन्नवासनोमोक्षायेति॥क्षपणकः॥अलेमु
कवन्नरकस्सिंविमन्वंतलेकोविमुक्कोभविस्सदितदोसंपदंनष्टस्सदेकेहिसंउवआलंक
लिस्सदि॥अस्माकंचपुच्छामि॥केणदेएविसेधम्मेउवदिट्ठे॥भिक्षुः॥ननुसर्वज्ञेनभगव

प्र०चं०
२४

तावदेनोक्तोयंधर्मः॥क्षपणकः॥अरेसवणोबुद्धोत्थितिकएतुरस्सणादं॥भिक्षुः॥ननुरेतदाग
मेरेवप्रसिद्धोबुद्धःसर्वज्ञइति॥क्षपणकः॥अरेसमरूजुबुद्धिअजइतस्सभासिदेणसवन्नत्त
णंतस्सपडिवज्जेसिताअहंविसहंजाणामितुमंमेपिदामहेहिंसहंसत्तपुलिसीआदासोत्ति॥
भिक्षुः॥सक्रोधं॥आःपापपिशाचाकुनेमलपंकधरनवाहंदासः॥क्षपणकः॥अलेविहा
लदासीभुअंगदुट्ठपव्वाजिअमाकुप्पदिट्ठंतेमएएसेदंसिदेनापिअंदेविसहंभणामि॥बुद्धाणु
सासणंपलिहलिअअलिहंताणुसासणंअणुसलंतोदिअंवरधरदंजेचवधालेदुभवं॥भिक्षुः॥
आःपापस्वयंनष्टःपराणपिनाशयितुमुद्यतः॥स्वराज्यंप्राज्यमुत्सृज्यलोकनिंद्यामनिंदितः॥
अभिवांछतिकोनामभवानिवपिशाचताम्॥९॥अपिचअर्हंतोपिधर्मवेदनेकःस्वबुद्धधत्ते॥क्षप
णकः॥गहणकत्तवालचंदससलोपलाअसुक्कूलाहपलमत्थएणसंवादइंसत्तेएणलि

एम०
२४

खविदंमअवदोसवससत्तणंअलिहंतस्स॥भिक्षुः॥विहस्य॥अरेअनादिप्रवृत्तज्योतिषाअती
द्रियज्ञानप्रतारितेनभवताऽदसनिकुसंश्रुतमाचरितं॥तथाहि॥ज्ञानंवपुःपरिमितःक्षमते
त्रिलोकीजीवःकथंकथयसंगतिमंतरेण॥शक्नोतिकुंभनिहितःसुशिखोनदीपोभावान्प्र
काशयितुमप्युदरेगृहस्य॥१०॥तस्मात्लोकहृद्येपिविरुद्धार्हतोमतादूरंसुगतदर्शनमेवसा
द्गासुखावहमतिरमणीयंपश्यामः॥शांतिः॥सखिअन्नतोगच्छाव॥करुणा॥एवंभोदुइ
तिपरिक्रामतः॥शांतिः॥पुरेववलोक्यएषसोमसिद्धांतः॥भवतुतावदनुसरावः॥ततःप्रविश
तिकापालिकरूपधारीसोमसिद्धांतः॥परिक्रम्य॥नरास्थिमालाकृतचारुभूषणःश्मशानवा
सीनृकपालभोजनः॥पश्यामियोगांजनशुद्धदर्शनोजगन्मिथोभिन्नमभिन्नमीश्वरात्॥११॥क्ष
पणकः॥अलेएसोकावालिअवदंधारेदिपुलिसो॥ताणंविपुच्छिस्सं॥उपसृत्य॥अलेकाव

प्र०चं०
२५

लिअ्राल हदुमुंडधालिअ केलिसो तुह्म धम्मे केलिसे तुह्म मोक्खो॥ कापालिकः॥ रे क्षपणक
धर्मंतावदस्माकमवधानेन नः पारणा॥ सद्यः कृत्तकठोरकंठविगलत्कीलालधारोद्धितैर
र्च्यो नः पुरुषोपहारबलिभिर्देवो महाभैरवः॥ भिक्षुः॥ कर्णौ पिधाय बुद्ध बुद्ध अहो दारुणा धर्म
चर्या॥ क्षपणकः॥ अलिहंत अहो घोलपावकालिणा केणपि विप्पलद्धो वालओ॥ कापालिकः
सक्रोधं॥ आः पाप पापखंडापसद मुंडितमुंड चंडालवेष केशोल्लुंचक किल्वचतुर्दशभुवनोत्प
त्तिस्थितिप्रलयप्रवर्तको वेदांतसिद्धांतप्रसिद्धविभवो भगवान् भवानीपतिः॥ तत्प्रभावान्मद
र्शयामः॥ श्रणु धर्मस्यास्य महिमानं॥ हरिहरसुरज्येष्ठश्रेष्ठान्सुरानहमाहरे वियति
वहतां नक्षत्राणां रुणध्मि गतीरपि॥ ससनगनगरामंभःपूर्णां विधाय महीमिमां कलसक
लिलं कृत्वा तोयं क्षणेन पिबाम्यहं हि नतः॥ क्षपणकः॥ अले कावालिअ इदो जे बुभणामि॥ एम०
२५

केणवि इंद्रियालिना मायां दंसिअ विप्पलद्धे सि॥ कापालिकः॥ आः पाप पुनरपि परमेश्वरमैंद्र
जालिकमित्याक्षिपसि॥ तन्नमर्षणीयमस्य दौरात्म्यं॥ खड्गमाकृष्य तदहमस्य॥ एतत्करालकर
वालनिकृत्तकंठनालोच्छलद्बुद्बुदफेनिलबुद्बुदैः॥ सार्द्धं डमडुमरुडाङ्कृतिहूतभूतवर्गेण
भर्गगृहिणीं रुधिरैर्धिनोमि॥ शा॥ खड्गमुद्यम्य धावति॥ क्षपणकः॥ सभयं॥ महाभाअ अहि
सापलमे धम्मे त्ति जि भिक्खोरंकं पविशामि॥ भिक्षुः॥ कापालिकं वारयन् भो भो महाभाग कौतु
कप्रयुक्ते न वा क्रूलहेन न युक्तमेतस्मिंस्तपस्विनि प्रहर्त्तुं॥ कापालिकः॥ इति संहरति॥
क्षपणकः॥ समाश्वास्य॥ महाभाअ जइ संपदि बोललोसा वेसेसं उजेज दोहं गो किं
पि पुछिदुमिच्छामि॥ कापालिकः॥ पृच्छ॥ क्षपणकः॥ सुदे तुह्माणं पलमे धम्मे अध केलिसे
मोक्खो से क्खे॥ कापालिकः॥ श्रणु रे॥ दृष्टं सुखं विना न विषयैरानंदबोधोज्ज्वलां जीवस्य

कापि०

स्थितिरेव मुक्तिरूपलावस्थाकथं प्रार्थ्यते॥ पार्वत्याः प्रतिरूपया दयितया सानंदमालिंगितो मुक्तः क्रीडति चंद्रचूडवपुरित्यूचे मृडानीपतिः॥ भिक्षुः॥ महाभाग अश्रद्धेयमेतत्॥ अवीतरागस्य मुक्तिरिति॥ क्षपणकः॥ अरे कावालिअ जइ ण कुप्पसि तदो भणामि॥ ससरीरो ससरागो मुत्तेत्ति विरुद्धं॥ कापालिकः॥ स्वगतं॥ अये अश्रद्धा प्रस्थितमेतयोरंतःकरणं भवतु एवं तावत्॥ प्रकाशं॥ श्रद्धे इतस्तावत्॥ ततः प्रविशति कापालिकरूपधारिणी श्रद्धा॥ करुणा॥ सहि पेक्ख दर रजस्ससुंदरस्सं॥ जाएसा॥ विलिहदणीलुप्पलदललोललोअणा णरट्ठिमाला किदचारुभूसणा॥ णिदंबपीणत्थणभारमंथरा विभादि पूणेंदुमुही विलासिणी॥ श्रद्धा परिक्रम्य॥ एसम्हि॥ आणवेदु सामी॥ कापालिकः॥ एनं दुरभिमानिनं भिक्षुं तावद्गृहाण॥ श्रद्धा भिक्षुमालिंगति॥ भिक्षुः॥ जनांतिकं॥ सानंदं परिष्वज्य रोमांचं नाटयित्वा च जनांतिकं॥ अहो सु

खस्पर्शा कापालिनी॥ तथाहि॥ रंडाः पीनपयोधराः कतिमया चंडानुरागाद्भुजद्वंद्वापीडितपीवरस्तनभरं नो गाढमालिंगिताः॥ बुद्धेभ्यः शतशः शपेय न पुनः कुत्रापि कापालिनी पीनोत्तुंगकुचावगूहनभवः प्राप्तः प्रमोदोदयः॥ अहो पुण्यं कापालिकं चरितं॥ अहो महाश्चर्यः सोमसिद्धांतः॥ आश्चर्योयं धर्मः॥ भो महाभाग सर्वथा बुद्धानुशासनमुत्सृष्टमस्माभिः॥ प्रविष्टोहं पारमेश्वरं सिद्धांतं॥ तदाचार्यस्त्वं शिष्योहं प्रवेशय मां पारमेश्वरीं दीक्षां॥ क्षपणकः॥ अले भिक्खु अ कावालिनी पंसदूसिदोत्ति अंतरे दूरं अपसल॥ भिक्षुः॥ आः पाप वंचितोसि कापालिन्याः परिरंभमहोत्सवेन॥ कापा॥ प्रिये क्षपणकं गृहाण॥ कापालिनी क्षपणकमालिंगति॥ क्षपणकः॥ सरोमांचं॥ अलिहंतर अहो कापालिणी पंससुहं सुंदरि देसु दाव पुणोवि अंक वालिं॥ कापालिनी तथा करोति॥ क्षपणकः॥ अले मह हंते खुद्दं दिअ

प्र०चं० २७ विश्रालेउ वह्निदेत्ता अत्थिको विउवाश्रो किं एत्थजुत्तं भोदु पिच्छिश्राएदक्किस्सं॥ तथा कृत्वा॥
अपि पीएण तु एात्थएा सोहिएणी परितस्य कुलंग विलोश्रएणि॥ जइल्ल मसिका वालिणि भावन्न
कीताकिं करिलिस्स दिसा वकी॥ अहो कावालिअं एकं दंसएां सो कुव भोकव साहएं॥ भोआ
चालिअ दुग्गेनुहर्फिं कलेसं पदंसं हुजेमं विमहाभैरवाणुसासणे। दकव सुडाएण॥ कापा
लिकः॥ उपविश्य तां॥ उभौ तथा कुरुतः॥ कापालिकः॥ भाजनं समादाय ध्यानं नाटयति॥ भद्र थानं ५
॥ भग्रवं पूरिदं सुराए भाअणं॥ कापालिकः॥ विलोक्य पीत्वा शेषं भिक्षुक्षपणकयोरर्पयति॥
इदं पवित्रममृतं पीयतां भवभेषजं॥ पशुपाशसमुच्छेदकारणं भैरवोदितं॥ उभौ विमृशतः॥ क्ष
पणकः॥ अह्माएं आलिहंताएं सासएो सुरापाएं एात्थि॥ भिक्षुः॥ कथं कापालिकोच्छि‑ एमं०
ष्टां सुरां पास्यामि॥ कापालिकः॥ किं विमृशसि॥ अद्यापि पशुत्वमनयोर्नापगच्छति॥ तेना २७

स्मद्वदनसंसर्गदोषादपवित्रां सुरां मेनोते मन्येते॥ तद्भवतीस्ववक्त्रासवपूतां कृत्वा नयोरुपनयतु॥
यतस्तीर्थिका अपि वदंति॥ स्त्रीमुखं च सदा शुचीति॥ श्रद्धा॥ जं भअवं आएवेदि त्ति॥ पात्रं गृ
हीत्वा पीतशेषं उपनयति॥ भिक्षुः॥ महाप्रसाद इति चषकं गृहीत्वा पिबति॥ अहो सुरायाः सौं
दर्यं॥ निपीता वेश्याभिः सह बहुकृतिवारान् सुवदनामुखोच्छिष्टा सक्ता भिर्विकचबकुलामोद
मधुरा॥ कपालिन्या वक्त्रासववसुरभिमेतां तु मदिरामलब्ध्वा जानीमः स्पृहयति सुधायै सुरगणः॥ १९॥
क्षपणकः॥ अले भिक्खु अमास वं पिव कावालिणीवअणैल संमलिदं मम वि धालेसु॥ भिक्षुः॥ एसं ६
क्षपणकाय चषकमुपनयति॥ क्षपणकः॥ पीत्वा॥ अहो सुलाए महुलत्तणं॥ अहो साद अहो
गंधी अहो सुलिद्दत्तणं॥ चिलं खु अलिहंताएसासएो पडिदो पडिवं चिदह्मि॥ इंदि सेए सुला
सासेण॥ अले भिक्खु अ हो लंति मे अंगाइं ता सुविस्सं॥ भिक्षुः॥ एवं कुर्वः॥ तथा कुरुतः॥ काप

प्र०चं० २८ विश्रालेउ वड्डिदेत्ता अत्थिको विउवाओ किं एत्थ जुत्तं भोदु पिविस्सा एदं कि स्सं॥ तथा कृत्वा॥
अपि पीएण तु एत्थ एण्हो हिरणी परिमन्थ कुलंग विलोअणी॥ अइ ल मसिका वालिणिभाव
कीता किं कुरिलिस्स हिसाव की॥ अहो काबालिअं एकं दंसणं सोक्खमोक्खसाहणं॥ भोआ
चालिअ हगे गुह किं कलेसं पदंसं हुजेमं विमहाभैरवाणुसाहणे। दक्खवसुद्धाएणं॥ कापा
लिकः॥ उपविश्य ता॥ उभौ तथा कुरुतः॥ कापालिकः॥ भाजनं समादाय नाटयति॥ श्रद्धा धानं ५
॥भअवं पूरिदं सुराए भाअणं॥ कापालिकः॥ विलोक्य पीत्वा शेषं भिक्षुक्षपणकयोः र्पयति॥
इदं पवित्तममृतं पीयतां भव भेषजं। पशुपाशसमुच्छेदकारणं भैरवोदितं॥ उभौ विमृशतः। क्ष
पणकः॥ अह्माणं अलिहं ताणं सासणे सुराए पाणं णत्थि॥ भिक्षुः॥ कथं कापालिकोच्छि एम०
ष्टां सुरां पास्यामि॥ कापालिकः॥ किं विमृशसि॥ श्रद्धे पशुत्वमनयोर्नाद्यापि निवर्तते॥ तेना २८

स्मद्वदनसंसर्गदोषादपवित्रां सुरामेतौ मन्येते। तद्धुवतीस्ववक्त्रासवपूतां कृत्वानयोरुपनयतु॥
पतत्तीर्थिका अपि वदंति॥ स्त्रीमुखं च सदा शुचीति॥ श्रद्धा॥ जं भअवं आणवेदित्ति॥ पात्र पात्रं गृ
हीत्वा पीतशेषं उपनयति॥ भिक्षुः॥ महाप्रसाद इति चषकं गृहीत्वा पिबति॥ अहो सुरायाः सौ
दर्य्यो॥ निपीता वेश्याभिः सह बहुशः कृतिवाराः नसुवदनामुखोच्छिष्टासवाभिर्विकचबकुलामोद
मधुरा॥ कपालिन्या वक्त्रासवसुरभिमेतां तु मदिरामलभ्यां जानीमः स्पृहयति सुधायै सुरगणः॥१॥
क्षपणकः॥ अले भिक्खु अमासहंपि वकावालिणीवअणलंमदिदं मम्मं विधालेसु॥ भिक्षुः॥ एसं ६
क्षपणकापचषकमुपनयति॥ क्षपणकः॥ पीत्वा॥ अहो सुलाए मदुलत्तणं॥ अहो सादो अहो
गंधी अहो सुलिहत्तणं॥ चिलं खु अलिहंताणुसासणे पडिदो पडिवंचिदह्मि॥ इदिसेण सुला
सेण॥ अले भिक्खुअ होंति मे अंगाइं तासु विस्सु॥ भिक्षुः॥ एवं कुर्वः॥ तथा कुरुतः॥ कापा

प्र०चं०
२८

लिकः॥ प्रिये श्रमलब्धकीलालं दासहयं लब्ध्वामनृत्यावस्तावयं॥ उभौ नृत्यतः॥ क्षपणकः॥ अले भि
क्खुआ एसे कावालिए अहवा आचालिए कावालिणी एस इंसो हगेण चेदिनाए दाइस इंअ लो
विणज्झामः॥ भिक्षुः॥ एवं कुर्वः॥ मदस्खलितं नृत्यतः॥ क्षपणकः॥ अपिपीण वुणत्थुण
दूत्या दिगायति॥ भिक्षुः॥ आचार्य महदाश्चर्यमेतद्दर्शनं॥ यथा क्लेशाभिनार्थसिद्धयः संपद्यं
कापालिकः॥ किं युवं देतदाश्चर्यं पश्यसि॥ अत्रानुज्झितचत्तुरर्दि विषयासंगोपि सिद्धं
त्यमूरत्यासन्नमहोदयप्रणिधानामष्टौमहासिद्धयः॥ वश्याकर्षविमोहनप्रशमनप्रक्षोभ
णोच्चाटनप्रायाः प्राकृतसिद्धयस्तु विदुषां योगांतरायाः परं॥ १॥ क्षपणकः॥ अले काव
लिअ॥ विमत्य॥ अथवा आचालिअ राजकुलआचालिअ॥ भिक्षुः॥ विदस्य आचार्य अव राम०
लोक्य॥ अयमनयास्यानिशायपीतया मदिरया दूरमुन्मवीकृतस्तपस्वी॥ तत्कियतामद २८
मस्य१

प४

पनयनं॥ कापालिकः॥ एवं भवत्विति स्वमुखोच्छिष्टं तांबूलं क्षपणकाय ददाति॥ क्षपण
कः॥ स्वस्थीभूय॥ आचार्य एदं पुच्छामि॥ जादिसी तुह्माणं सुला एआ हहस्स णं सिद्धी कि
तादिसीए वुद्धत्थियपुलिसेसु विअत्थि॥ कापालिकः॥ किं विशेषेण पृच्छते॥ पश्य॥ विद्या
धरीं वासुरांगनां वामरांगनां वा यक्षयक्षकन्यां॥ यद्यन्मे संभुवनत्रये पि विद्यावलात्तज
दुपाहरामि॥ २॥ भोः एदं सुणिअ णिदेण स्सादं जंस देअ ह्रौ महामोहस्स किंकलोत्ति॥ उभौ प
ध्याज्ञानमायुष्मताः एवमेतत्॥ क्षपणकः॥ नालाअकज्जं किं विमंतीयदु॥ कापालिकः॥
कथय कासौ दास्याः पुत्री दशानामचिरमेव विद्यावलादुपहरामि॥ क्षपणकः॥ खवि का
मादायमणायति॥ शांतिः॥ सखि श्रेवागतमिह दुनाशानो मालापं भणोमि॥ तद्वधा
नेन नैवादा करुणा वुः॥ करुणा॥ सखि एवं करेम॥ उभे तथा कुरुतः॥ क्षपणकः॥ णभ

प्र०चं०
२९

त्थि जलेण त्थि थलेण त्थि गिरिवलेण त्थि पआले ॥ विण्हुभत्ती ऐसहि दाव सद्दइस्सं एम
हप्पाणं ॥ करुणा ॥ सानंदं ॥ सहि दिट्ठिआ वड्ढसे ॥ विण्हुभत्ती एदे वीए पासपरिवत्तणेण स
द्दे त्ति ॥ शांतिः ॥ हर्षं नाटयति ॥ भिक्षुः ॥ अयं धर्मस्य कामादयस्कांतस्य कुमार्दवृत्तिः ॥ क्षपणकः ॥
सुवर्गणापित्ता ॥ एणत्थि जलइत्ति पठति ॥ कापालिकः ॥ सविषादं ॥ अहो महत्कष्टं मापतितं
महाराजस्य ॥ तथाहि ॥ मूलं देवी सिद्धये विष्णुभक्तिस्तां च श्रद्धानुव्रता सत्वकम्मा ॥ काम
स्तु कस्तत्र धर्मोप्यभूत्स्वैतिक्यं मन्येत विवेकस्य कृत्यं ॥ ५ ॥ कापालिकः ॥ तथापि तावदमुष्य
पे नापि स्वामिनः प्रयोजनं मनुष्ठेयं ॥ तन्महाभैरवीं विद्यां धर्मस्य हरणाय प्रस्थाप
यामि इति निष्क्रांतः ॥ शांतिः ॥ सखि श्रद्धामपि हताशानां व्यवसायं विष्णुभक्तै निवेदयाम
इति निष्क्रांतास्सर्वे ॥ ॥ इति श्रीकृष्णमिश्रविरचिते प्रबोधचंद्रोदये पाखंडविडंबनो प्र०म०
२९

नाम तृतीयोंकः ॥ ॥ ततः प्रविशति मैत्री ॥ सुदं मए मुदिदाए सआसादो ॥ जधा महाभैरवी
गंस्सणसंभमादो भअवदीए विण्हुभत्तीए परित्तादा पिअसही सद्धे त्ति ॥ ता उक्कंठिदेण हिअएण पि
अ सहीं कहिं पेक्खिस्सं ॥ परिक्रामति ॥ ततः प्रविशति श्रद्धा ॥ श्रद्धा ॥ सभयोत्कंपं पठति ॥ घोर
नारकपालकुंडलवती विद्युच्छटोद्दृष्टिभिर्मुंचंती विकरालमूर्तिमनलज्वालापिशंगैः कचैः ॥
दंष्ट्राचंद्रकलांकुरांतरलल्लिज्जिह्वां [illegible] महाभैरवीं पश्यंत्या मम मनः कदलिकेवाद्यापि होवेप
ते ॥ १ ॥ मैत्री स्वगतं ॥ अये एसा मे पिअसही सद्धा असमुब्भंतहिअआ कदलिआ कंपतरलेहिं
अंगेहिं किं वि मंतअंती समुद्दाम दं विअ णपेक्खदि ॥ ता आलविस्सं दाव ॥ प्रकाशं ॥ पिअसहि
सद्धे किं त्ति तुमं उव्विदहिअआ मं विअ विलोअसि ॥ श्रद्धा ॥ विलोक्य सोच्छ्वासं ॥ अये मे प्रियसखि
मैत्री ॥ कालरात्रिकरालास्यं तां तर्जयामया ॥ दृष्टास्मि सखि सैवास्मि पुनर्जातैव जन्मनि ॥ २ ॥ तदे

प्र० चं० ५
३०

हिमाद्रिंपरिष्वजस्व॥ मैत्री॥ तथा कृत्वा॥ सखि नन्वधा विन्दुमती पिअभ्रष्ठ छिद्यप्य हाहा एम महा भैरववी र
ष्टमयदोकहं देश्रद्धापि एवं निर्गम्यागतं॥ श्रद्धा॥ घोरामिन्यादि पठति॥ मैत्री सन्त्रासं॥ अहो हृदा सा अ
द्योलदंसरणं॥ अपराए श्राश्रदाए किंकिदं॥ श्रद्धा॥ श्येनावपातमपवपत्य पदद्दृप्रेमा माह्लाय धर्म
मपरेणाकरेण द्वोरा॥ वेगेन सा गगनमुत्पतिता नखाग्रकोटिस्फुरन्तिपिशितपिंडयुगेव गृध्री॥ १॥
मैत्री॥ हद्धी २ इति मूर्छति॥ श्रद्धा॥ सखि समाश्वसिहि २ मैत्री॥ आश्वास्य॥ ततो ततो॥ श्रद्धा॥ त
तः परमस्मदीयार्जनादोपजातदर्पया ईयादेव्या विष्णुभक्त्या॥ भ्रूभंगभीमपरिपाटलदृष्टिपातमु
ग्राटकोपकुटिलं च तया व्यलोकि॥ सा वज्रपातहतहूतशैलशिलेव भूमौ व्याभग्नजर्जरशिरोस्थि
पपात॥ २॥ मैत्री॥ दिष्ट्या आसुरी विश्रंसदूतेमुहादी विभ्रमद्वारेव मेए संजीविता पिअसही॥ मे प्र० ३०
त्री॥ ततो ततो॥ श्रद्धा॥ ततो देव्या समयज्ञानाभिनिवेशमुत्सृज्य यसदुरात्मनो महामोहहतकस्येमा

मेव १

नं १

मपवर्गाय वर्तमानस्य समुन्मूलनं करिष्यामीति॥ आदिष्टा चाहं देव्या॥ यथा॥ गच्छ श्रद्धे ब्रूहि वि
वेकं॥ कामक्रोधादीनां निर्जयायोद्योगः क्रियतां॥ ततो वैराग्यं प्रादुर्भविष्यति॥ अहं च यथास
मयं शमदमाद्यनुष्ठानेन युष्मान्त्वेनं अनुग्रहीष्यामि॥ ज्ञानं भगवद्गीयश्च देवः शान्त्यादिकोश
लेन उपनिषद्देव्या संगतस्य भगवतः प्रबोधोदयमनुविधास्यति॥ तदहमिदानीं विवेकसन्निधिं
प्रस्थिता त्वं पुनः किमाचरन्ती दिवसानतिवाहयिष्यसि॥ मैत्री॥ अहं विष्णुभक्तीए आणाए
चन्तसोवच्छि हिरणीआओ विवेअस्स हिदकारणे रामहप्पाणं हि अप्पेव जामं॥ संस्कृतमाश्रित्य॥
ते हि॥ ध्यायंति मां सुखिषु दुःखिषु चानुकंपां पुण्येषु किंच मुदितां कुमतावुपेक्षां॥ एवं प्रसादमु
पयान्ति हि रागलोभद्वेषादिदोषकलुषोप्ययमन्तरात्मा॥ तदेवं च तस्योपिमणिमोरवयन्तद्स्तुद
पव्वापारेसो सवासरेण्णयाम॥ कुत्रेदानीं प्रियसखीमलाए जमालोकयिष्यति॥ श्रद्धा॥ देव्या

प्र०चं०
३९

एतदेवमुक्तं॥अस्तिराढाभिधानोजनपदः॥तत्रभागीरथीपरिसरअलंकारभूतेचक्रतीर्थेमीमांसा
नुगतयामत्ताकथंचिद्धार्यमाणप्राणोव्याकुलेनांतरात्मनाविवेकउपनिषद्याःसंगमा
र्थंतपस्तपस्यतीति॥मैत्री॥तागच्छदुप्पिअसहीअहंविसकंठिणीअम्मगुणुचिकृत्मि॥श्रद्धा॥
एवंभवतु॥इतिनिष्क्रांते॥विष्कंभकः॥ततःप्रविशतिराजाप्रतीहारीच॥राजा॥आःपाप
महामोहहतकसर्वथाहतस्त्वया॥यंमहाजनः॥तथाहि॥शांतेनंतमहिम्निनिर्मलचिदा
नंदेतरंगावलीनिर्मुक्तेमृतसागरांभसिमनाक्मग्नोपिनाचामति॥निःसारेमृगतृष्णिकार्ण
वजलेभ्रांतोविमूढःपिबन्नाचामत्यवगाहतेभिरमतेमज्जत्यथोन्मज्जति॥४॥अथवासंस
रचक्रवाहकमहामोहस्यावबोधोमूलंतस्यचतत्त्वावबोधादेवनिवृत्तिः॥पुनः॥अमुष्यसंसार
तरोरबोधमूलस्यनोन्मूलनंविनाशनाय॥विप्रवैश्वरणधनवीजनानातावबोधाद्वपरोन

प्र०चं०
३९

स्युपायः॥५॥प्रायशःसुकृतिनांव्यवस्थितेयदेवायांतिसहायतामितितत्त्वविदोव्याहरंति॥तथाच
देव्याविष्णुभक्त्यासंदिष्टंउद्योगःकामादिविजयेक्रियतामिति॥अहमपिभवद्धैर्यगृहीतप
क्षेति॥तत्रकामस्तावत्प्रथमोवीरोवस्तुविचारेणैवजीयते॥तद्भवतुतमेवतावन्निर्जयार्थमा
दिशामि॥देवतन्निग्राहपतंवस्तुविचारः॥प्रतीहारी॥जंदेवोआणावेदित्ति॥इतिनिःक्रम्य
वस्तुविचारेणसहप्रविशति॥वस्तुविचारः॥अहोनिर्विचारोदर्पोभिमानवर्द्धिष्णुनाकाम
हतकेननिहितंजगत्॥अथवादुरात्मनामहामोहेनैव॥तथाहि॥कांतेत्युत्पललोचने
तिविपुलश्रोणीभरेत्युन्नमत्पीनोत्तुंगपयोधरेतिसुमुखांभोजेतिसुभ्रूरिति॥दृष्ट्वामाद्यम
तिमोदतेभिरमतेप्रस्तौतिविद्वानपित्वक्मांसास्थिपुरीषमूत्रघटितांस्त्रियमहोमोहस्यदुश्चेष्टितं॥५॥
अपिच॥यथावस्तुविचारयतामसंस्मतीनामपिशिखितपंकावनदास्थिपंजरमयीस्वभाव

प्र०चं० ३२

दुर्गंधवीभत्सवेया नारीनिनास्ति विरतिः॥ तदत्र विस्रपूर्णदेहेन रगुरगा ध्यासः॥ तथा हि॥ मुक्ता
हारलतारगोन्मणिमयाहैमास्तुलाकोटयोरागः कुंकुमसंभवः सुरभयः पौष्पाः विचित्राः
स्रजः॥ वासश्चित्रदुकूलमस्यमिति भिर्नीयीमहोरेकल्पितं बाह्यांतः परिपश्यतां तु निर-
काम ४ योनारीनिवासाकृतः॥ आः पाप चंडाल किमनालवनमेवाविभवेन्ना आकुलीक्रियते ज
नः॥ तथा हि॥ अयमेव समभिमन्यते॥ बालामामियमिछजीदुवदनासानंदमुद्वीक्षते नीलें
दीवरलोचना पृथुकुचोत्पीडं परीरप्स्यते॥ अरे मूढ॥ कात्वामिछति का च पश्यति पशो मां
सास्थिनिनिर्मिता नारी वेदन किंचिदत्र स्तुतः प्रपयस्य मर्मः पुमान्॥ प्रतीहारी॥ इदो एदु म
हाभाओ इति॥ उभौ परिक्रामतः॥ प्रतीहारी॥ एसो महाराओ उट्ठिदो चिट्ठदि ता उवसप्पदु एम०
भवं॥ वस्तुविचारः॥ उपसृत्य॥ जयतु देव देवः॥ एष वस्तुविचारः प्रणमति॥ राजा॥ इहोपवि ३२

सहा २ श्यतां॥ वस्तुविचारः॥ उपविश्य॥ देव एतस्मिन्‌ किंकरः प्राप्तः॥ आज्ञापयानुगृह्यतां॥ राजा॥ म
हामोहेनास्माकं संवृत्तः संग्रामः॥ तदत्र कामस्तस्य प्रथमो वीरः॥ तस्य च प्रतिवीरत्वया
स्माभिर्भवान्निरूपितः॥ वस्तुविचारः॥ धन्योस्मि येन स्वामिनाहमेवं संभावितः॥ राजा॥
अथ कथा शस्त्रविधया भवान्कामं विजेष्यति॥ वस्तुविचारः॥ आः पंचशरः स कुसु
मधन्वा कामो जेन व्यूहस्त्वत्रापि शरस्य गृहस्य प्रेक्षा॥ पश्य॥ हृदि तस्यमपिधाय द्वारमारण्य
यं चित्तमस्य रणविपरिवर्जितो दर्शिनेयो विनाच॥ परिणतिविरसत्वं देह वीभत्सतां वा प्रति
कामं ७ मुहुरनुचिंतो न्कलयिष्यामि [illegible]॥ ९॥ राजा॥ साधु साधु॥ वस्तुविचारः॥ अपि च॥ विपु
लपुलिनाः कल्लोलिन्यो नितांतपवित्ररीमस्थलीगिरिशिलाः शैलाः सांद्रद्रुमा वनराजयः॥
यदि शमगिरो वेदा सिद्धा गोष्ठी सतां समागमः कापि च नव सामयो नार्योस्तदा कुच मं

प्र०चं०
३२

काम४

दुर्गंधवीभत्सदेहा नारीति ज्ञातास्ति विरतिः ॥ तदत्र विस्मयस्य एवेतरगुरुणा ध्यातः ॥ तथा हि ॥ मुक्ता
हारलतारणन्मणिमया हेमांशुका कोटयो रागः कुंकुमसंभवः सुरभयः पौष्पाः विचित्राः
स्रजः ॥ वासश्चित्रदुकूलमत्यभिमतं भिर्न्नयोमहोर कल्पितं वा ह्यांतः परिपश्यतां तु निर
यो नारीति विवाभ्रांकृतः ॥ आः पाप चंडाल किमनालं वनमेवा विभ्रमविलासाकुली क्रियते ज
नः ॥ तथा हि ॥ अयमेव ममभिमन्यते ॥ वामा मामियमिच्छतीं दुवदनासानंदमुद्वीक्षते नीलें
दीवरलोचनाष्टष्टकुचोत्पीडं परीरप्सते ॥ आरे मूढ ॥ कात्वामिच्छति का च पश्यति पयोमं
सास्थिनिर्मिता नारी देहे न किंचिदत्र वस्तुतः ॥ पश्यतस्मर्त्तः पुमान् ॥ प्रतीहारी ॥ इदो एदु म
हाभाऍ इत्ति ॥ उभौ परिक्रामतः ॥ प्रतीहारी ॥ एसो महाराओ उद्दिदो चिट्ठदि ता उवसप्पद
भवं ॥ वस्तुविचारः ॥ उपसृत्य ॥ जयतु देवदेवः ॥ एष वस्तुविचारः प्रणमति ॥ राजा ॥ इतोपवि

प्र०च०
३२

सहा२

कामं६

श्यतां ॥ वस्तुविचारः ॥ उपविश्य ॥ देव एष ते किंकरः प्राप्तः ॥ आज्ञयानुगृह्यतां ॥ राजा ॥ म
हामोहेनास्माकं संवृत्तः संग्रामः ॥ तदत्र कामस्तस्य प्रथमो वीरः ॥ तस्य च प्रतिवीरतया
स्माभिर्भवान्निरूपितः ॥ वस्तुविचारः ॥ धन्योस्मि येन स्वामिना ह्यमेवं संभावितः ॥ राजा ॥
अपि कया शस्त्रविद्यया भवान्कामं विजेष्यति ॥ वस्तुविचारः ॥ आः पंचशरः कुसु
मधन्वा कामो जेतव्य इत्यत्रापि शास्त्रग्रहणापेक्षा ॥ पश्य ॥ हृदन्तरमपिधाय द्वारमाराच्च
यं चित्तस्मरणविपरिवृत्तो दर्शने योषितां च ॥ परिणतिविरसत्वं देहबीभत्सतां वा प्रति
मुहुरनुचिंतो न्कूलयिष्यामि [illegible] ॥ ९ ॥ राजा ॥ साधु साधु ॥ वस्तुविचारः ॥ अपि च ॥ विपु
लपुलिनाः कल्लोलिन्यो नितांतपतज्झरीमसृणितशिलाः शैलाः सांद्रद्रुमा वनराजयः ॥
यदि शमगिरो वैयासिक्यो बुधैः सह समागमः क्वापि स्थितवत्सास्य योनार्यस्तदा क्व च म॰

प्र०चं०
३३

न्मथः॥नारीतिनामप्रधानमस्त्रंकामस्य॥तेनतस्यांजितायांतदनुयायिनःसर्वेऽपिविफला
इत्यामंगमसाहचर्यमिति॥तथाहि॥चंद्रश्चंदनवृन्दनोदयाश्चदिवसाःमंदाःकदंबानिला
श्शृंगारप्रमुखाश्चकामसुहृदोनार्यांजितायांजिताः॥तदलमतिविलंबेन॥आदिशतु
स्वामी॥सोऽहंप्रकीर्णैःपरितोविचारैःशरैरिवोग्रैरपिदुर्निवारैः॥सैन्यंकुरूणामिवसिंधुरा
जंगांडीवधन्वेवनिहन्मिकामं॥४॥राजा॥सप्रसादं॥तत्सज्जीभवतुभवान्शत्रुविजयाय॥व
स्तुविचारः॥यदादिशतिदेवइतिप्रणम्यनिष्क्रांतः॥राजा॥वेत्रवतिक्रोधस्यविजयायक्षमेदा
नीमाहूयतां॥प्रतीहारी॥जंदेवोआणवेदित्तिनिष्क्रम्यक्षमयासहप्रविशति॥क्षमा॥क्रोधांधका
रविकटभ्रुकुटीतरंगभीमस्यसांध्यकिरणारुणरौद्रदृष्टेः॥निष्कंपनिर्मलपयोधिगभीरवीरा एम०
धीराःपरस्यपरिवादगिरःसहंते॥सम्यक्तासमास्मावितिर्वरणि॥क्रमेणवाचांसिरसेनदहलेन ३३

चित्ततापेनतनोर्विमर्दः॥नचापिहिंसादिरनर्थयोगः॥श्लाघ्यापरंक्रोधजयेहमेका॥उभे
परिक्रामतः॥प्रतीहारी॥एसोदेवोता उवसप्पदुपिअसही॥क्षमा॥उपसृत्य॥जयतुदेवः॥
एषादेवस्यदासीक्षमासाष्टांगपातंप्रणमति॥राजा॥क्षमेऽत्रोपविश्यतां॥क्षमा॥उपवि
श्य॥आज्ञापयतुदेवःकिमर्थमाहूतोदासीजनः॥राजा॥अस्मिन्संग्रामेदुरात्माक्रोधस्
त्वयाजेतव्यः॥क्षमा॥देवस्यानुग्रहात्महामोहमपिजेतुंपर्याप्तास्मिकिंनःक्रोधंतदनुचर
मात्रं॥तदहमचिरादेव॥तंपापकारिणमकारणबाधितारंस्वाध्यायदेवपितृयज्ञतपःक्रिया
णां॥क्रोधस्फुलिंगमिवदृष्टिभिरुद्वमंतंकात्यायिनीवमहिषंविनिपातयामि॥राजा॥क्षमे
श्रृणुमत्तावृत्तान्क्रोधविजयोपायं॥क्षमा॥देवविज्ञापयामि॥क्रुद्धेऽस्मिन्रमुखाधारणमप्यावि
ष्टेप्रसादक्रमोव्याक्रोशेकुशलोक्तिरात्मदुरितच्छेदोत्सवस्ताडने॥धिग्जंतोरजितात्मनोऽस्य

प्र०चं०
३४

महती देवादुपेता विपद्दुर्वारेति दयारसार्द्रमनसां क्रोधस्य कुतोदयः॥ १॥ राजा॥ साधु रे क्षमा॥
देवक्रोधस्य विजयाय देवहिंसापारुष्यमानमात्सर्यादयोपि विजिता एवमवियंति॥ राजा॥
तत्सतितिष्ठतां भवती विजयाय॥ क्षमा॥ यदाज्ञापयति देव इति निष्क्रांता॥ राजा॥ प्रतीहारि अ
ति॥ वेदवतिश्च आहूयतां लोभस्य जेता संतोषः॥ प्रतीहारी॥ जं देवो आणावेदि त्ति निष्क्रम्य संतो
षेण सह प्रविशति॥ संतोषः॥ विचिंत्य सानुक्रोशं॥ फलं स्वेच्छालभ्यं प्रतिवनमखेदं क्षितिरुहां
पयः स्थाने स्थाने शिशिरमधुरं पुण्यसरितां॥ मृदुस्पर्शा शय्या सुललितलतापल्लवमयी स
हंते संतापं तदपि धनिनां द्वारि कृपणाः॥ १॥ आकाशे॥ अरे मूर्ख खलु लुब्ध कुरुष्वेदः स्वल्पं मा
मोहः॥ तथा हि॥ समारंभा भग्नाः कति कति न वारांस्तव पशो पिपासोस्तुच्छेस्मिन् द्रविण
मृगतृष्णार्णवजले॥ तथापि प्रत्याशा विरमति न ते मूढ शतधा विदीर्णं यच्चेतो नियतमशनि

प्र०
३४

ग्रावघटितं॥ १॥ इदं लोभांधस्य चेष्टितं चेतसि चमत्कारमानयति॥ यतः॥ लभ्यं लब्धमिदं च ल
भ्यमधिकं तन्मूललभ्यं ततो लब्धं चापरमित्यनारतमहो मुग्धो धनं ध्यायति॥ नैतद्वेत्ति पुन
र्वंतमचिरादाशापिशाची बलात्सर्वग्रासमियं ग्रसिष्यति महालोभांधकारे हतं॥ १॥ अ
पि च॥ धनेनावृत्तस्थं कथमपि तथाप्यस्य नियतं विनाशेनाशे वा न वसति॥ वियोगो ह्युभय
था॥ अतस्त्यादः श्रेयान्न किमु कथय पथ्योप्यविलयो विनाशो लब्धस्य व्यथयति न एनं त्वनुदयः॥ १॥
किं च॥ मृत्युर्मा घतिमूर्ध्नि शश्वदुरगी व्याघ्री जरारूपिणी त्वामेषा ग्रसते परिग्रहमयैर्गृध्रैर्जग
द्धस्यते॥ धृत्वा बोधजलैरबोधबहुलं तल्लोभजन्यं रजः संतोषामृतसागरांभसि मनाङ्मग्नः
सुखं जीवति॥ १॥ प्रतीहारी॥ एसो सामी ता उवसप्पदु महाराअं॥ जयाकृत्वा॥ संतोषः॥ ज
यतु स्वामी॥ एष संतोषः प्रणमति॥ राजा॥ इहोपविश्यतामिति स्वसन्निधावुपवेशयति॥ सं

तोषः साविनयमुपविश्य ॥ एषः श्रीमज्जनन्याज्ञाप्यतां देवेन ॥ राजा ॥ विदितप्रभाव एव भवान् ॥ त
दत्र भवता विलंबेन ॥ लोभं जेतुं वाराणसीं प्रतिष्ठतां ॥ संतोषः ॥ यदाज्ञापयति ॥ सोहं ॥ नानासुरं
विजयिनं जगतां त्रयाणां देवद्विजातिवधबंधनलब्धवृद्धिं ॥ लोभाधिनाथमिव दाशरथिः प्र
सह्य निर्जित्य लोभमवशं नरुसापि नद्धि ॥ ९ ॥ इति निष्क्रांतः ॥ प्रविश्य विनीतवेषः पुरुषः ॥ दे
व संभृतानि विजयप्रयाणमंगलानि ॥ प्रत्यासन्नश्च मोहर्तिकावेदितः प्रस्थानसमयः ॥ रा
जा ॥ यद्येवं सेनाप्रस्थानायादिश्यतां सेनापतयः ॥ पुरुषः ॥ यदाज्ञापयति देव इति निष्क्रांतः ॥
नेपथ्ये ॥ सज्जयंतां कुंभभिन्नच्युतमदमदिरामत्तभृंगाः करींद्रा युज्यंतां स्यंदनेषु प्रसभजितमरु
द्रंहवेगास्तुरंगाः ॥ कुंतैर्नीलोत्पलानां वनमिव ककुभामंतरालेसृजंतः पादाताः संचरंतु प्रस
भमसिलसत्पाणयोप्यश्ववाराः ॥ १० ॥ राजा ॥ भवतु कृतमंगलाः प्रतिष्ठामहे ॥ परिपार्श्वकं प्रति ॥ राम० ३५

सारथिरादिश्यतां सांग्रामिकं रथं सज्जीकृत्वोपनयतु ॥ परिपार्श्वको यदाज्ञापयति देव इति
निष्क्रांतः ॥ ततः प्रविशति यथोक्तं रथमादाय सारथिः ॥ देव एष सज्जीकृतो रथः ॥ तदारो
हतु आयुष्मान् ॥ राजा ॥ कृतमंगलविधी रथाधिरोहणं नाटयति ॥ सारथी रथवेगं निरूपयित्वा
आयुष्मन् पश्य पश्य ॥ उद्धूतपांशुपटलानुमितप्रबंधधावत्खुराग्रचयचुंबितभूमिभागाः ॥ नि
र्मथ्यमानजलधिध्वनिघोरघोषमेते रथं गगनसीम्नि वहंति वाहाः ॥ ११ ॥ इयं च नातिदूरे दृश्य
नपथमवतीर्णा त्रिभुवनपावनी वाराणसी नाम नगरी ॥ अमी धारायंत्रस्खलितमकरकारसु
रवरविभाव्यंते भूयः शशिकररुचः सौधशिखराः ॥ विचित्रानत्रोच्चैः शारदमलमेघांतविल
सत्तडिल्लेखालक्ष्मीं विजयजिपताकावलिरियं ॥ १२ ॥ एतान्यप्रतिमुक्तलग्नमधुपावलिर
चितमुखराजंभै रंभभरविगलन्मकरंददुर्दिनाः कुसुमसुरभयो नातिदूरे श्यामायमान

प्र० चं०
३६

वनपदद्दृष्टा पातरसोनगा यंतो पागभूमपः ॥ यत्रैते मरुतो पिगृहीतप्राशुपतव्रतास्तापसा
इव लक्ष्यंते ॥ तथा हि ॥ तोयार्द्रीः सुरसरितः सिताः प्रवाहैर्देवैर्न्यस्तकुसुमैरिवेंदुमौलिं ॥ प्रो
द्गीतं मधुपरुतैः स्तुतिं पठंतो नृत्यंतीव चलल्लताभुजैः समीराः ॥ ९ ॥ राजा गंगासानंदमालोक्य ॥
सेयं तद्धुर्जटिमौलिविघटनादानंदमात्मप्रभं चेतः कर्षति चंद्रचूडवसतिर्विघ्नेवमुक्तेः पदं ॥
भूमेः कंदविलं विनीव कुटिला मुक्तावली जाह्नवी यत्रेयं हसनीव फेनपटलैर्वक्रां कलामैं
दवीं ॥ १० ॥ सूत्रः परिक्रम्य ॥ आयुष्मन् पश्य पश्य ॥ इदं तत्सुरसरित्परिसरालंकारभूतं भगव
तः पावनमनादेरादिकेशवस्य विलोरायतनं ॥ राजा ॥ सहर्षं ॥ अयमेष देवः पुराविद्भिः प्र० म०
होत्रस्यात्मेतिगीयते ॥ अत्र देहं समुत्सृज्य पुण्यभाजो विशंतियं ॥ सूत्रः ॥ आयुष्मन् गौरं ते ३६
कामक्रोधलोभादयोस्य दर्शनमात्राद्दिनो देशा दूरमतिक्रामंति ॥ राजा ॥ एवमेतत् ॥ न

पश्यत्र

ऽ भवतु ॥ स्वाभीष्टसिद्धये भगवंतं नमस्यामः ॥ रथाद्वतीर्य्य प्रविश्य वलोक्य च ॥ जयतु भ
भगवान् ॥ अमरचयचमूचक्रचूडामणिश्रेणिनीराजितोपांतपादद्वयांभोजरजन्न
रवघोनरवघोतकिर्मीरितस्वर्णपीठ ॥ स्फुरद्दैत्यविभ्रांतिसंतानसंतमसंदारुसंवसा
रनिद्रापहारैकदक्ष ॥ क्षमामंडलोद्धारसंभारसंवृद्धदंष्ट्राग्रकोटिस्फुरत्खेलचक्र ॥ क्रम
क्रांतलोकत्रय ॥ प्रबलभुजबलोद्धृतगोवर्द्धनच्छन्ननिर्वारिताखंडलोद्योजितातंकवृंद
लावृंदारकानिर्वर्ष ॥ त्रसद्गोकुलत्राणविस्मापिताशेषविद्युत्प्रभो ॥ विबुधरिपुवधूवर्गसी
मंतसिंदूरसंध्यामयूखच्छटोन्मार्जनोद्दामधामाधिप ॥ त्रस्तदैत्येंद्रवक्षस्थलीपाटनावक्षु
द्भास्वन्नखश्रेणिपाणिद्वयस्फूर्जविस्फारिकारुण्यकामप्रलोभकत्रेय ॥ त्रिभुवनरिपुकै
टभोद्दंडकंठास्थिकूटस्फुटोन्मार्जितोद्दामवक्षस्फुरज्ज्योतिरुल्लासितोद्दामदेहं

प्र० चं० ३८

इदोर्दंड॥ खड्गेंदुचूडप्रिय॥ श्रोणदोर्दंडविभ्रांतमंथाचलक्षुब्धदुग्धांबुधिप्रोत्थितश्रीभुजाव
ल्लिसंश्लेषसंक्रांतपीनस्तनाभोगपत्रावलीलांछितोरःस्थल॥ स्थूलमुक्ताफलोदार
हारप्रभामंडलस्फुरत्कौस्तुभोत्कुंठ॥ भक्तस्य लोकस्य संसारमोहच्छिदं देहि बोधोदयं देव तुभ्
यं नमः॥ विनिर्गमनाट्यित्वा॥ विलोक्य च॥ साधुरयमेवास्माकं विश्वासो चित्तोदेशः॥ त
त्तेवस्कंधावारं निवेशयाम इति निष्क्रांतौ॥ ॥इति श्रीकृष्णमिश्रविरचिते प्रबोधचं
द्रोदये विवेकोद्योगो नाम चतुर्थोंकः॥ ॥ततः प्रविशति श्रद्धा॥ श्रद्धा॥ विचिंत्य स्वगत
यं मलिद्रुःपथा॥ यतः॥ निर्दहति कुलमशेषं ज्ञातीनां वैरसंभवः क्रोधः॥ वनमिव घनपवनाह ए म०
ततरुवरसंघट्टसंभवो दहनः॥१॥ सास्रं॥ अहो दुर्विषहो दारुणः सोदरव्यसनजन्मा शोकानलः॥ ३८
यो विवेकजलधरशतैरपि न शमं दीक्रियते॥ तथाहि॥ ध्रुवं ध्वंसो भावी जलनिधिमहीशैलसरि

तामतोमर्त्यैः [illegible]शीर्णतृणलवबुद्बुदकाजंतुषु कथा॥ तथाप्युच्चैर्बंधुव्यसनजनितः कोपि विषमो
विवेकोन्माथी दहति हृदयं शोकदहनः॥५॥ येन तथा क्रूरप्रकृतिष्वपि भ्रातृषु कामक्रोधादि
षु कथा शोषतां गतेषु॥ निकृंतती व मर्माणि देहं शोषयतीव मे॥ दहतीवांतरात्मानं क्रूरः शो
काग्निरुत्थितः॥७॥ विचिंत्य॥ आदिष्टास्मि देव्या विष्णुभक्त्या॥ वत्से श्रद्धे अहमत्र हिंसाप्राप
नमरदर्शनपराङ्मुखी॥ तेन वाराणसीमुत्सृज्य शालिग्रामाभिधाने भगवतः क्षेत्रे कंचित्का
लमतिपालयामि॥ त्वं तु यथावृत्तमागत्य निवेदयिष्यसीति॥ तदहं देव्याः सकाशमागत्वा सर्वमेत
त्समरवृत्तांतमावेदयामि॥ परिक्रम्यावलोक्य च॥ एतत्खलु क्रतुतीर्थं॥ यत्रायं संसारसागरोत्तीर्ण
३२ रणिकर्णधारो भगवान् हरिः स्वयं प्रतिवसति॥ प्रणम्य॥ इयं च महामुनिभिरुपास्यमाना भगवती
विष्णुभक्तिः॥ शांतात्मसहृकिमपि मंत्रयते तावदुपसर्पामि॥ इति परिक्रामति॥ ततः प्रविशति वि

प्र०चं०५
३८

ष्णुभक्तिः ॥ शांतिश्च ॥ शांतिः ॥ देविप्रबलशोककुलहृदयामिव भवतीमवलोकयामि ॥ विष्णुभक्तिः ॥
वत्से ॥ एतस्मिन्नतिमहति संपराये न जाने बलवता मोहेनाभियुक्तस्य वत्सविवेकस्य कीदृशो वृत्तां
त इति दुःस्थितमिव मे हृदयं ॥ शांतिः ॥ किमत्र चिंत्यं ॥ ननु भगवती चेत्कृतानुग्रहा तन्नियतमेव वर
ज्ञो विवेकस्य विजयपट्ट इति जानामि ॥ विष्णुभक्तिः ॥ वत्से यद्यप्युदयः ॥ ज्ञायः प्रमाणादृबध
यते ॥ कामं न पापि सुहृदामनिशाशंकि मानसं ॥ विशेषतश्चस्माद्द्यायाश्चिरमनागमनं मन
सि संदेहमारोपयति ॥ श्रद्धा ॥ उपसृत्य ॥ भगवति प्रणमामि ॥ विष्णुभक्तिः ॥ श्रद्धे स्वागतं ॥ श्रद्धा ॥
देव्याः प्रसादेन ॥ शांतिः ॥ अंब प्रणमामि ॥ श्रद्धा ॥ पुत्रि मां परिष्वजस्व ॥ शांतिस्तथा करोति ॥ श्र
द्धा ॥ वत्से देव्याः विष्णुभक्तेः प्रसादान्मुनिजनचित्ते पदं प्राप्नुहि ॥ विष्णुभक्तिः ॥ अथ तत्र किं वृत्तं ॥ श्र राम
द्धा ॥ यत्तद्देव्याः प्रतिकूलमाचरतामुचितं ॥ विष्णुभक्तिः ॥ न हि विस्तारेणावेदय ॥ श्रद्धा ॥ आकर्णयतु ३८

भवती ॥ देव्यामादिकेशवायतनाद् पक्रांतायामेव किंचिदुल्लसत्पाटलिम्नि भगवति भास्वति ॥ प्र
विजयपत्रिवेषेण हूयमाननिकरवीरवहलसिंहनादबधिरितदिगंतेस्ततरयतुरगखुररवखंडित
भूमंडलोच्छलद्धूलिपुलजः पटलांतरितकिरणमालिनि ॥ प्रबलनरकरणितालास्फालनोच्छ
लत्समदकरिकुंभसिंदूरसंध्यायमानदशदिशि ॥ प्रलयजलधरध्वानभीषणे ॥ तेषामस्वा
कंपसन्नद्धसैन्यसागरे महाराजमहामोहस्य ॥ महाराजेन नैयायिकदर्शनं दौत्येन प्रहितं ॥ ग
त्वा चानेनोक्तो महामोहः ॥ विष्णोरायतनान्यपास्य सरितां कूलान्यरण्यस्थलीः पुण्याः पुण्यकृ
तां मनांसि च भवान्म्लेच्छान् व्रजेत्सानुगः ॥ नो चेत्त्वं तु कृपाणदारितभवत्संगाधारागलद्रक्तस्फी
तविदीर्णवक्त्रविवरः फेत्कारिणः फेरवाः ॥ १ ॥ विष्णुभक्तिः ॥ ततस्ततः ॥ श्रद्धा ॥ ततो देवि कठ
ललाटतटं ताडवितभ्रुकुटिना क्रुद्धेन महामोहेनाभिहितं ॥ अनुभवत्वस्य दुर्नयपरिपाकस्य वि

प्र० चं०
३९

वेकहतकः फलमित्यभिधायस्वयं पाखंडागमाः॥ पाखंडतर्कशास्त्रैः समं समरायप्रथमं
समुद्योजिताः॥ श्रद्धां तरेचास्माकमपि सैन्यशिरसि॥ वेदोपवेदांगपुराणधर्मशास्त्रेतिहा
सादिभिरुपस्थितम्भोः॥ सरस्वती पद्मधरगृहशंकसंकाकांतिः सहसाविराजीत॥ विष्णुभ
क्तिः॥ ततस्ततः॥ श्रद्धा॥ ततो देवी॥ वेदत्रयी वसोरादयो देव्याः सकाशमागताः॥ विष्णु
भक्तिः॥ ततः२॥ श्रद्धा॥ तदनंतरं च सांख्यन्यायकणादभाषितमहाभाष्यादिशास्त्रैर्वृतास्फू
र्जन्यायसहस्रबाहुनिकरैरुद्योतयंती दिशः॥ मीमांसा समरोत्सुकाविरभवद्धर्मेंदुकांता
ननावाग्देव्याः पुरस्तर्कविद्यानियतनाकाम्यायनीवापरा॥ शांतिः॥ अयेकथं पुनः प्रतिद्वंद्विता
मागमानां च तर्काणां च समवायसंपन्नः॥ श्रद्धा॥ पुत्रि समानान्वयजातानां परस्परविरोधि
नां परैः प्रत्यभिभूतानां प्रसन्नते संगतिर्भविष्यं॥ येन वेदप्रस्तुनां तेषां अंतर विरोधेपि वेदसंरक्षणा

रा० म०
३९

यनास्तिकपक्षप्रतिक्षेपणाय प्रशास्त्राणां साहित्यमेव॥ आगमानां च तत्वं विवादपराम
विरोधएव॥ तथाहि॥ ज्योतिःशं[illegible] तमनंतमनंतमद्वयमजं तत्कद्गुणोन्मीलनात्ब्रह्मेत्यच्युत तर
इत्युमापतिरिति प्रस्तुयते नेकधा॥ तैस्तैरेवमदागमैः श्रुतिमुखैर्नानापथप्रस्थितैर्गम्योसौज
गदीश्वरोजलनिधिर्वोरांप्रवाहैरिव॥ ७॥ विष्णुभक्तिः॥ ततस्ततः॥ श्रद्धा॥ ततो देव्या परस्प
रंकरितुरगरथपदातीनां निरंतरशरनिकरधारासंपातोपहर्षितदुर्दिनानां तेषामस्माकं च
योधानां मुसलैः संप्रहारः प्रावर्तत॥ तथाहि॥ वृहल्लक्रधिरतोयास्तत्र सद्युः स्रवंत्यो निविड
पिशितपंकाः कंकरंकावकीर्णाः॥ शरदलितविदीर्णोरुत्तुंगमातंगशैलस्खलितरथविकीर्ण
पृत्रहंसावृतेसाः॥ तस्मिंश्चातिमहतिदारुणोसंग्रामे परस्परपक्षविरोधितयापाखंडागमैर
ग्रेसरीकृतं लोकायतं तमस्योन्यसैन्यविमर्दैर्नैर्विनष्टं॥ पाखंडागमा अपि॥ निर्मूलतयासदाग

प्र०चं०
४०

मप्रवाहेण पर्यस्ताः॥ सौगतास्तावत्सिंधुगांधारमगधांगवंगकलिंगादीन्म्लेच्छप्रायान्प्रविष्टाः॥
पाखंडदिगंबरकापालिकादयस्तु पामरबहुलेषु पांचालमालवाभीरानर्त्तसागरानूपेषु गुप्ति
गूढं संचरंति॥ न्यायानुगतया मीमांसया गाढप्रहारजर्जरीकृताः॥ नास्तिकमोहतः स्तमया
क्रोधपारुष्यहिंसादयो निगृहीताः॥ [redacted]॥ संतोषेण लोभतृष्णादैन्यानृतवादपैशुन्य
स्तेयपरिग्रहा निगृहीताः॥ अनसूयया मात्सर्यं जातं॥ परोत्कर्षसंभावनया मदो निषूदितः॥
परगुणाधिक्येन मानः खंडितः॥ विष्णुभक्तिः॥ सहर्षं॥ साधु संपन्नं॥ अथ महामोहस्य को वृ
त्तांतः॥ श्रद्धा॥ देवि महामोहोपि योगोपसर्गैः सह नष्टापत्तिकापि निलीनस्तिष्ठतीति॥ वि
ष्णुभक्तिः॥ अस्ति तर्हि महाननर्थशेषः॥ प्रहरणीयमत्रासौ॥ यतः॥ अस्मादपरो विद्यानीहस्
मानः स्थिरं स्थिरं प्रियं॥ अग्नेः शेषमृणाच्छेषं शत्रोः शेषं न शेषयेत्॥ अथ मनसः को वृत्तांतः॥ ए०म०
४०

श्रद्धा॥ देवि तेनापि पुत्रपौत्रादिव्यसनजनितशोकावेशेन जीवोत्सर्गाय व्यवसितं॥ विष्णुभक्तिः॥
स्मितं कृत्वा॥ यद्येवं स्यात्तदैवं वयं कृतकृत्या भवाम॥ पुरुषस्यापरां विवृत्तिं संपद्यते॥ किंतु कु
तस्तस्य दुरात्मनो जीवत्यागः॥ श्रद्धा॥ एवं देव्यां प्रबोधोदयाय गृहीतसंकल्पायामचिरं शरीरे
णासह द्वैवभविष्यति॥ विष्णुभक्तिः॥ तदुक्तवत्तस्य वैराग्योत्पत्तये वैयासिकीं सरस्वतीं प्रवेशयाम
इति निष्क्रांते॥ प्रवेशकः॥ ततः प्रविशति मनः संकल्पश्च॥ मनः॥ सास्रं॥ हा पुत्रकाः क्व गताः+
स्थ दत्त मे प्रियदर्शनं॥ भोभो कुमाराः कारुण्याद्धे ममंदमानमात्मपादयः परिष्वजध्वं मां॥ सीदं
ति मम मांगानि हा वत्सकच्छिन्नां हृदमनाः प्रसंभावयति॥ क्व गता अस्य रागादयः कन्यकाद्यः॥ प
आशाहिंसानृत्यादयो वा स्नुषाः॥ कथं ता अपि मंदभाग्यस्य मे समानकालमेव दैवहतकेन
अपहृताः॥ सर्वैस्त्यक्तं॥ विसर्पंति विषाग्निवद्दहंति सर्वमर्माणि मे तनोतिमस्य वेदनाः कृतं तिसर्वे

प्र०चं०
४९

कामैर्वपुः॥ विलुंपति विवेकितांच हृदि मोहमुन्मीलयत्यहो ग्रसति जीवितं प्रसभमेव शोकज्वरः॥१९॥
इति मूर्छितः पतति॥ संकल्पः॥ राजन् समाश्वसिहि २. समाश्वस्य कथं देवी प्रवृत्तिरपिन
मामेव स्वयं समाश्वसयति॥ संकल्पः॥ साहं॥ देवकुतोद्यापि प्रवृत्तिः॥ यतः श्रुतकुटुंबध्वस
संजातशोकानलदग्धहृदया हृदयास्फोटेन विनष्टा॥ मनः॥ हा प्रिये क्वासि देहि मे प्रियं प्रतिव
चनं॥ ननु देवि॥ स्वप्नेपि देवि रमसे न विना मया त्वं स्वापे त्वया विरहितो मनसा न वद्धयामि॥ दूरीकृ
तासि विधिदुर्ललितैस्त्वयापि जीवत्य वेहिम नतु त्वसवो दुरंताः॥ पुनर्मूर्छति॥ संकल्पः॥ राज
न् समाश्वसिहि॥ २ मनः समाश्वस्य॥ अलमस्माकमतः परं जीवितेन॥ संकल्प चितामारचय यो
यावदनलप्रवेशेन शोकानलं निर्वापयामि॥ ततः प्रविशति सरस्वती॥ वैयासकी॥ प्रेषितास्
स्मि भगवत्या विष्णुभक्त्या॥ यथा॥ सखि सरस्वति गच्छ पुत्रस्य शमनं विरक्तस्य मनसः प्रबोधन राम०
४९

य॥ यथा चतस्य वैराग्योत्पत्तिर्भवति तथा यतस्वेति॥ तद्वत्सुमनस्कं निधावेवोपसर्पामि॥ उ
पसर्पामि॥ उपसृत्य॥ वत्स किमेवमति विक्लवोसि॥ ननु विदितपूर्वैव भवता भावानामनित्य
ता॥ अधीतानित्यं येतिहासिकानुपाख्यानानि॥ तथाहि॥ भूत्वा कल्पशतायुषोंबुजभुवः
मदी ४ सेंद्राश्च देवासुरा मन्वाद्या मुनयोंजलं वधयोनष्टाः परं कोटयः॥ मोहः कोयमहो महानुदय
नैलोकस्य शोकावहो वंधोः फेनसमे गते वपुषि यत्संचात्मकेपंचतां॥ तद्भावभाभावानाम
नित्यतां॥ नित्यानित्यवस्तुदर्शनो न पश्यति शोकावेशं॥ यतः॥ एकमेव यदा ब्रह्मसत्यमन्य
द्विकल्पितं॥ कोमोहस्तत्र कः शोक एकत्वमनुपश्यतः॥ २१॥ मनः॥ भगवति शोकावेगदूषि
तेमनसि विवेक एव मेनावकाशं लभते॥ सरस्वती॥ वत्स स्नेह दोष एषः॥ प्रसिद्ध एवायमर्थः॥
स्नेहः सर्वानर्थप्रभवइति॥ तथाहि॥ उत्पन्ने विषवल्लिबीजविषमाः क्लेशाः प्रियाख्यानरे भ

प्र०चं०
४२

स्नेहाः स्नेहमया भवंति नचिराद्दुःखाग्निगर्भांकुराः ॥ येभ्यो मीयानशः कुकूलहुतभुग्दाहं द
हंतः श्वानैर्दहंदीमषिरवासहस्रशिखराग्रेहंति शोकद्रुमाः ॥ ९ ॥ मनः ॥ देवि पुष्पेवनथापि
नशक्नोमि शोकानलदग्धः प्राणान्धारयितुं ॥ साधुसंपन्नं यदंतकालेन त्वं नाव दृष्टोसि ॥
सरस्वती ॥ इदं च परमकृत्यं पदात्महत्याव्यवसायइति ॥ अपि च ॥ अमी संचापकारिणा अ
मर्षे कोयमत्याचेगोभवतः प्रपन्नावन ॥ कश्चिदुपकृतिः कर्तामीभिः कृतात्क्रियतेयथा
नवनन्नमवंत्येनेतुसांखुरतायथश्रियहाः ॥ दृष्टिविरहे मर्मच्छेदं न दर्शमपार्थकं नदपिविपु
लापासाः सीदंसहोजंनवः ॥ १ ॥ अपि च ॥ तीर्णा पूर्णीकृतिनसरितो लंघिताः केन शैला
नाक्रांता वा कति वनभुवः क्रूरसंचारघोराः ॥ पापैरेतैः किमिव दुरितं कारितो नास्मि कं य
हृष्टास्ते धनमदमषीम्लानवक्त्रा दुरीशाः ॥ ॥ मनः ॥ देवि एव भीतता ॥ तथापि लालिता

प्र०म०
४२

नांस्वज्ञातानां हृदि संचरंतं चिरं ॥ प्राणानामिव विच्छेदो मर्मच्छेदावरुंतुदः ॥ ५ ॥ सर
स्वती ॥ वत्समममतावासनानि वंधनो यं व्यामोहः ॥ मार्जारभक्षिते दुःखं यादृशं गृहकुक्कुटे ॥
नतादृङ्ममताशून्ये कलविंके थमूषके ॥ ६ ॥ तत्सर्वानर्थबीजस्य ममत्वस्योच्छेदयत्नः क
र्त्तव्यः ॥ पश्य ॥ प्रादुर्भवंति वपुषः कतिवा न कीटा यान् यत्नतः खलु तनोरपसारयंति ॥ मोह
क एष जगतो यदपत्यसंज्ञां तेषां विधाय परिशोषयति स्वदेहं ॥ मनः ॥ देवि भवत्वेवं तथापि दु
३६ रुच्छेदा नु ममग्रंथिः ॥ तथाहि ॥ तावदेव धावंतु भवंती ॥ निरंतराभ्यासदृढीकृतस्य सस्नेहसूत्र
ग्रथितस्य जंतोः ॥ ज्ञानास्ति किंचिद्गवस्तुपापायं ममत्वपाशस्य यतो विमोक्तुः ॥ ७ ॥ सरस्व
वस्त २ ती ॥ भावनानामनित्यताभावनमेवतावन्ममत्वोच्छेदस्य प्रथमोपायः ॥ तथाहि ॥ नकतिपि
तरो दाराः पुत्राः पितृव्यपितामहाः ॥ मह्नति वितते संसारेस्मिन् गतास्तव नकोदयः ॥ तदिह सु

हृदोविद्युत्पातोज्वलानद्धरणसंगमात्सपदि हृदयेषु पोषयो निवेशप्रसुरवीभव॥ मनः॥ भगवति
नवप्रसादादपास्त एव व्यामोहः॥ किंतु॥ तथसुखशय धर्मगलितेविमलोपदेशपीयूषैः द्रीलितमपि
मे हृदयं मलिनं शोकोर्मिभिः किं यते॥ तत[redacted]दस्या हृदयस्य शोकप्रहारस्य भेषजं मात्राज्ञापयतु भवती॥
सरस्वती॥ वत्सतूनमुपदिष्टमेवात्र मुनिभिः॥ अकांडपातजातानामार्द्राणां मर्मभेदिनां॥ गाढ
शोकप्रहाराणामचिंतैव महौषधिः॥१॥ मनः॥ भगवति एवमेतत्॥ दुर्वारंतु चेतः॥ यतः॥ अपे
तहारिणं चिंतासंतानैरभिभूयते॥ मुहुर्बीजाह निर्विंबमसृष्टं देहे रिवेंदवं॥१॥ सरस्वती॥ वत्सभूय
तां॥ चेतसो यं विकारः॥ ततः क्वचिच्छांतिविषये चेतो निवेशय॥ मनः॥ तत्प्रसीदतु भवती॥ कोसौ
शांतेर्विषयः॥ सरस्वती॥ वत्स गुह्यमेतत्॥ तथाप्यमर्त्यानामुपदेशेन दोषः॥ नित्यं स्मर जलदनी
लमुदारहारकेयूरकुंडलकिरीटधरं हरिं वा॥ ग्रीष्मे सुशीतमिव हृदमस्त शोकं ब्रह्म प्रविश प्रभ॥

जनिर्वृतिमात्मनीनां॥ मनः॥ विविंत्यसो भूतासं॥ सर्वथा त्रातोस्मि भगवत्याः इति पादयोः
पतति॥ सरस्वती॥ वत्स संप्रत्युपदेशं सहि हृत हृदयं जातं मयैतदपपरमुच्यते॥ वशग्रामे
ष्वन्योः पितरिमवयेवा हृदि वाते प्यंते भृशमुदरताडं जउधिय॥ असारे संसारे विरसपरिणा
मेतु विदुषां वियोगो वैराग्यं द्रढयति वितन्वन्शमसुखं॥ ततः प्रविशति वैराग्यं॥ वैराग्यं विचिं
त्य॥ अस्तावी नवनीलनीरजदलोपांतातिसूक्ष्मं पुनस्त्वद्ध्वांतं तरितामिषं यदि वपुर्नैत
स्मृजानां पतिः॥ प्रत्यग्रदरद[redacted]स्पषिष्किनग्रासगृहंगधूतो गृध्रध्वांक्षवृकानशुनोपिप
ततः क्रौंचानकथं वारयेत्॥१॥ अपिच॥ स्त्रियो दोला लोलाविषजरसाः शांत विरसाविपद्गे
६२ हं देहं मंदपिधनं भूरिनिधनं॥ हहष्टाकोलोकः सततमवलानर्थवहुलान्नथाप्यस्मिनद्रो
हे पथ्यिवतरतानात्मनिरताः॥२॥ सरस्वती॥ वत्स एतद्वैराग्यं त्वामुपस्थितं॥ तदेतत्संभावय॥

मनः॥क्कासि पुत्रक॥वैराग्य मुपसृत्य॥अयमहं भोः अभिवादये॥मनः॥वत्स जातमात्रेण त्वया
त्यक्तोस्मि॥परिष्वजस्व मां॥वैराग्यं तथा करोति॥मनः॥वत्स त्वद्दर्शनात् प्रशांतो मे शोकावे
शः॥वैराग्यं॥तात कोयं शोकावेशः॥मनः॥पापा यानामि वत्सौ निर्द्विनिकृतान घामिव अप
मिव४ त्यां मे सुतानां पुत्र करेजलनिधौ सांयात्रिकाणामिव॥संयोगः पितृमातृबंधुतनयभ्रातृप्रिया
णां सदा सिद्धो दूरवियोग एव विदुषां शोकोदयः कस्तदा॥१॥मनः॥सानंदं देवि एवमेतत्॥
यदाह वत्सः संप्रति हि॥नार्पस्ता नवयौवना मधुकरव्याहारिणस्ते द्रुमाः॥सोन्मीलन्नवम
ल्लिकामुकुलमयो मंदाकुलत एवानिलाः॥आयोदानविवेकमार्जितमनः स्तोमव्यलीकं पुन
स्तानेतान्मृगतृष्णिकार्णवजलप्रायान्मनः पश्यति॥२॥सरस्वती॥वत्स पश्य एवं तथापि
गृहिणां मुहूर्तमप्यनाश्रमधर्मिणा न भवितव्यं॥तदद्य प्रभृति निवृत्तिरेव ते सधर्मचारि

णी॥मनः॥सलज्जं॥यदादिशति देवी॥सरस्वती॥शमदमसंतोषादयश्च पुत्रास्त्वामुपचरंतु॥
यमनियमादयश्चामात्याः॥विवेकोपि त्वदनुग्रहादुपनिषदे व्या सहयोवराज्यमनुभवतु॥ए
ताश्च मैत्र्यादयश्चतस्रो भगिन्यो भगवत्या विष्णुभक्त्या तत्प्रसादनाय प्रहितास्ताः सप्रसादमनु
मानय॥मनः॥यदादिशति देवीति मूर्द्धनि वेशिताः सर्वा एवाज्ञा इति सहर्षं पादयोः प्रणमति॥
सरस्वती॥यमनियमासनप्राणायामादयः साद्रमायुक्ता ताहश्व्याः॥एतैरेव सहायुष्मांस्त्व
स्थमधितिष्ठतु॥त्वयि च स्वास्थ्यमापन्ने क्षेत्रज्ञोपि स्वां प्रकृतिमापत्स्यते॥यतः॥त्वत्संगच्छ
श्वतोपि प्रभवत्ययं जरोपप्लुतो हृदिहितिक्षे कोनानेव देवो रविरिव जलं॥क धेवीं चिषु व्यस्तमू
र्त्तिः॥तत्स्वीमालंबसे चेत्क्षणमपि विततनावत्ससंहृत्य वृत्तीर्भान्यादर्शेव प्रसन्ने रविरिव सहजानंद
सांद्रस्तदात्मा॥३॥तद्गच्छतु॥शांतीनामुदकदानोद्यनदीमवतरामः॥मनः॥यदाज्ञापयति देवी॥

प्र० चं० तदा निष्क्रांताः सर्वे॥ ॥इति श्रीकृष्णमिश्रविरचिते प्रबोधचंद्रोदये वैराग्यप्रादुर्भावो नाम पं
४५ चमोंकः॥ ॥अतः परं जीवन्मुक्तिर्भविष्यति॥ ततः प्रविशति शांतिः॥ आदिष्टास्मि महारा
जविवेकेन॥ यथा वत्से विदितमेव भवत्या॥ यतः॥ अस्तंगतेषु [illegible]षु तनयेषु विलीनमोहे वैरा
ग्यभाजि मनसि प्रशमं प्रपन्ने॥ क्लेशेषु पंचसु गतेषु समं समीहां तत्त्वावबोधमभितः पुरुषस्तनो
ति॥१॥ तद्भगवतीत्वरिततरं देवीमुपनिषदमनुनीय मत्सकाशमानयन्निति॥ शांतिः॥ विलोक्य॥
अयि एषा अंबा सहर्षं किमपि मंत्रयंतीत एवागच्छति॥ ततः प्रविशति श्रद्धा॥ श्रद्धा॥ अये अघ
क्र ६ खलु राजकुलमारोग्यमालोकितं चिरेण मे पीयूषेणेव लोचने पूर्णे॥ अस्तु तं निग्रहोपयत्नं ततः प्रजा
यशादयः॥ आराध्यते जगत्स्वामी बहुधेर्देवानुजीविभिः॥ शांतिः॥ उपसृत्य॥ अंब किं मंत्रयंती प्र०
अस्थितासि॥ श्रद्धा॥ अये अघोत्यादि पठति॥ शांतिः॥ अथ मनसि कीदृशी स्वामिनः प्रवृत्तिः॥ श्र ४५

द्धा॥ यादृशी वध्ये निग्राहकस्य भवति॥ शांतिः॥ तत्किं स्वाम्येव साम्राज्यमलंकरिष्यति॥
श्रद्धा॥ एवमेतत्॥ यथा ध्यानमनुसंधत्ते॥ ततो देव एव स्वाराज्ये संप्राप्तश्च भवति॥ शांतिः॥ अ
थ देवस्य मायायां कीदृशोनुग्रहः॥ श्रद्धा॥ ननु निग्रह इति वक्तव्ये कथमनुग्रहः॥ शक्यतेव
क्तुं॥ देवोपि हि सर्वानर्थबीजमिमां मायां॥ सर्वथा निग्राह्येति मन्यते॥ शांतिः॥ यद्येवं कातं
र्हि इदानीं राजकुलस्य स्थितिः॥ श्रद्धा॥ शृणु॥ नित्यानित्यविचारणा प्रणयिनी वैराग्यमेकं
सुहृत्सन्मित्राणि यमादयः शमदमप्रायाः सहायाः मताः॥ मैत्र्याद्याः परिचारिकाः सहचरी
नित्यं मुमुक्षा बलाद्दुष्टे चारिपवर्ग मोहममतासंकल्पसंगादयः॥१॥ शांतिः॥ अथ धर्मस्य
स्वामिनः कीदृशः प्रणयः॥ श्रद्धा॥ पुत्रि वैराग्यसंनिकर्षान्निःस्पृह नितांतमिहामुत्र फलभो
गविरस एव स्वामी॥ तेन॥ स नरकादिपापफलाद्विजति पुण्यफलाद्विनाशिनः॥ इति सम्भा

अ० चं० ङ्भिकतकामसमन्वयंतु कृतकर्मकथंचनमुच्यते ॥ ५ ॥ किंत्वसौ अत्यकृप्रबलतांतस्वामिनोवि
४६ चिंत्यकृतकृत्यमिवात्मानंमत्वास्वयमेव धर्मःशल्यव्यापारोऽभूत् ॥ शांतिः ॥ अथततानुपसर्गा
न्नहीत्वामहामोहोनिलीयस्थितस्तेषांकोवृत्तांतः ॥ भद्रा ॥ पुत्रितपादुरवस्थामेतेनापिम
हामोहहतकेनस्वामिनःशरीनायमधुमत्यासहोपसर्गाः प्रेषिताः ॥ अत्रवयंचाभिप्रायः ॥
यद्येतेभ्यासक्तःस्वामीविवेकउपनिषद्भिंतामपिनकरिष्यतीति ॥ शांतिः ॥ ततस्ततः ॥ भ
द्रा ॥ ततस्तैर्गत्वास्त्रापिस्वामिनः ५ ऐंद्रजालिकीविघोपदर्शिता ॥ तथाहि ॥ शद्धानेषुभ
णोतियोऽजनेशतादाविर्भवंत्यश्रुतास्तास्तावेद्धुपुरणभारतकथास्तर्कोह्रयेवाद्भुताः ॥
गच्छंतिस्वयमिष्ठयाशुचिपदैःशास्त्राणिकाव्यानिवालोकान्भ्राम्यतिपश्यतिस्फुटरु राम०
चीरत्नावलीभैरिवीः ॥ मधुमत्याचमुनिमापन्नःस्वानाभिमाऽतीभिर्देवताभिरूपंठ्यते ॥ ४६

शि १

मोद्दत्तोपविश्यतां ॥ नात्रजन्मरमृत्युरत्नुपाधिरमणीयोदेशएषः ॥ त्वामुपस्थितः ॥ विविधवि
लाससलावण्यरूपमयोमंगलार्थव्यग्रपाणिः प्रणयपेशलोविद्याधरीजनः ॥ नदेहि ॥ य
तोऽत्र ॥ कनककलिकतास्थलीः स्रवंतीः पृथुजघनाः कमलाननानवोनूः ॥ मरकतदलकोम
लाः धनालीर्भजनिजपुण्यजितांश्चसर्वभोगान् ॥ ६ ॥ शांतिः ॥ ततस्ततः ॥ भद्रा ॥ पुत्रितदा
करुणमायस्याम्लानमनेनदिशुकं मनसाचानुमोदितंसंकल्पेनप्रोत्साहितं ॥ स्वामीसंमतिप
थमिवापन्नः ॥ शांतिः ॥ सखेदं ॥ हाधिक् २ पुनरपितामेवसंसारवागुराममिपतितः स्वामी ॥
भद्रा ॥ नखलु २. शांतिः ॥ ततः २ भद्रा ॥ ततः पार्श्ववर्तिनातर्केणज्ञातवृत्तांतेनक्रोधावेशक
षायितनयनमालोक्याभिहितः स्वामी ॥ स्वामिन् किमेवमेभिर्विषयामिषग्रासगृध्नुभिरस्यानी
भूतकैः पुनरपितेष्वेवतथैवविषमविषयांगारेषुनिपात्यमानमात्मानंनावबुध्यसे ॥ ततुभीः ॥

प्र० चं०
४७

भवसागरतारणक्षमसुचिरं योगतरिस्त्वयाश्रिता॥ अधुना परिमुच्यतां मदालक्ष्यमंगारनदीं विगा
हसे॥ १॥ शांतिः॥ ततस्ततः॥ श्रद्धा॥ ततस्तद्वचनमाकर्ण्य स्वस्ति विषयेभ्यस्त्वमिधापावधीरि
तामती॥ शांतिः॥ साधु२ अपयक्षस्थितास्ति भवती॥ श्रद्धा॥ आदिष्टाहं स्वामिना॥ यथा विवेकं
दृष्टुमिच्छामि॥ तत्त्वरतां भगवती॥ श्रद्धा॥ तदहं राजसंनिधिं प्रस्थिता॥ शांतिः॥ अहमपि मह
राजेनोपनिषदमानेतुमादिष्टा॥ तदहं तु स्वामिनियोगं संपादयाव इति निष्क्रांते॥ प्रवेशकः॥
ततः प्रविशति पुरुषः॥ पुरुषो विचिंत्य॥ सहर्षं॥ अहो माहात्म्यं देव्या विष्णुभक्तेः॥ यत्प्रसादान्मया
तीर्णाः क्रोधमहोर्मयः परिहृता भीमा ममत्वभ्रमाः शांता मित्रकलत्रबंधुमकरग्राहग्रहव्यस्तयः॥
क्रोधौर्वाग्निरपाकृतो विघटिताः स्तृस्तालोताग्रंथयः॥ पारे नीरसवामकल्पमधुना संसारवारां प्र०
निधेः॥ १॥ ततः प्रविशति उपनिषत् शांतिश्च॥ उपनिषत्॥ सखि कथं तथा निरनुक्रोशस्य स्वामि ४७

नो मुखमालोकयिष्यामि॥ येनाहमितरजनयोषेव सुचिरमेकाकिनी परित्यक्ता॥ शांतिः॥ देवि
कथं तथाविधविपत्पतितो देव उपालभ्यते॥ उपनिषत्॥ सखि न दृष्टा त्वया मे एतादृशी दशा
येनैवं ब्रवीषि॥ शृणु॥ बाह्वोर्भग्ना दलितमणयः श्रेणयः कंकणानां चूडारत्नं ग्रहनिकृतिभि
र्दूषितः केशपाशः॥ कैः कैर्नाहं हतविधिबलादीहिता दुर्विदग्धैर्दासीकर्तुं सपदि दुरितैर्दूरसंस्थे
विवेके॥ १॥ शांतिः॥ सर्वमेतन्महामोहस्य दुर्विलसितं॥ नात्र देवस्यापराधः॥ तेन हि मनःकाम
मादिद्वारेण बोधयता त्वत्तो दूरीकृ। तो विवेकः॥ एतदेव कुलस्त्रीणां नैसर्गिकं शीलं॥ यद्धि
पत्न्यग्रस्य स्वामिनः समयप्रतीक्षणमिति॥ तदेहि दर्शनप्रियालापेन संभावय देवं॥ संत्यपहता
विद्विषः संपूर्णास्ते मनोरथाः॥ उपनिषत्॥ सखि संप्रत्यागच्छती वत्स यागीतया हरहस्युक्ता॥
यथा॥ भर्त्ता स्वामी च पुरुषस्त्वया यथाप्रश्नं उत्तरेण संभावयितव्यः॥ ततः प्रबोधोत्पत्तिर्भविष्य

प्र०चं०
५८

नीति॥ तत्कथं गुरुजनागमध्यस्तं धार्ष्ट्यं करिष्यामि॥ शांतिः॥ देवि अविचारणीयमेतत् ह्यकं भगवत्या
गीतायां॥ अयमेव चार्थो भगवत्या विष्णुभक्त्या विवेकस्वामिनो निरूक्तः॥ तदेहि संभावय दर्शनेन
भर्त्तारमादिपुरुषं च॥ उपनिषत्॥ यथाह इति शिरसखीतिपरिक्रामति॥ ततः प्रविशति राजा श्रद्धा
च॥ राजा॥ वत्से अपि द्रष्टव्या सनि शांतिः॥ ▪ प्रियामुपनिषदं॥ श्रद्धा॥ देवगृहीतोपदेशैव शांतिर्गता
कथं तां न द्रक्ष्यति॥ राजा॥ कथमिव॥ श्रद्धा॥ देव प्रागेव कथितमेतद् देव्या विष्णुभक्त्या मीत॥ यथा
मंदराभिधाने शैले विष्णोरायतने देव्यां गीतायां तर्कविद्याभयादनुप्रविष्टोपनिषदिति॥ राजा॥ क
थं पुनस्तर्कविद्याया भयं॥ श्रद्धा॥ देव तन्मयैव सेवप्रष्टो ऽभाति॥ तदागच्छतु देवः॥ एष स्वामी त्वदा प्र०चं०
गमनमेव ध्यायन् विविक्ते वर्त्तते॥ राजा॥ उपसृत्य॥ स्वामिन्नभिवादये॥ पुरुषः॥ वत्स प्रकृत्यविरु
द्धोयं समुदाचारः॥ यतो ज्ञानवृद्धतया भवानेवास्माकमुपदेशदानेन पितृभावमापन्नः॥ कृतः॥ ५८

प्रगाहि धर्मध्वनिनह्यसंज्ञा देवास्तमर्षितनयान पृच्छन्॥ ज्ञानेन सम्यक् परिगृह्य चैतान्
हे पुत्रकाः संप्रत्युत तस्य वो वचनं॥ यथा तद्भवान् पिता त्वेनास्माकमिति एष एव धर्मः॥ शांतिः॥ एष
देवि देवेन सह स्वामी विविक्ते वर्त्तते तदुपसर्पतु देवी॥ उपनिषत्॥ उपसर्पति॥ शांतिः॥ स्वा
मिन्नेषा उपनिषद्देवी पादवंदनायागता॥ पुरुषः॥ न खलु २ यतो माता मम अस्माकं न त्वाव
बोधोदयेन तदैवास्माकं नमस्या॥ अथवानुग्रहविधौ देव्यामातुरमहदंतरं॥ माता गाढं
निबध्नाति वंध्यं देवी निकृंतति॥ उपनिषत्॥ विवेकमालोक्य नमस्कृत्य दूरे समुपविशति॥ पु
रुषः॥ अंब कथमेतावन्तं कालं भवत्या नीताः एते दिवसाः॥ उपनिषत्॥ नीतान्यमूनि मठचत्वरशून्य
देवागारेषु मूर्खमुखरैः सह वासराणि॥ पुरुषः॥ अथ पत्ते जानंति किमपि भवत्यास्तत्त्वं॥ उपनि
षत्॥ न खलु किंतु ते स्वेच्छयाऽऽत्मगिरं द्रविडांगनोक्तवाचामिवार्थमविचार्य विकल्पयंति॥

प्र०चं०
४९

तेन केवलं तेषां परार्थग्रहणप्रयोजनमेव मद्विचारणं ॥ पुरुषः ॥ ततस्ततः ॥ उपनिषत् ॥ ततः
कदाचित् ॥ कृष्णाजिनाग्निसभृमिदाज्यजुहूस्रुवादिपात्रैस्तत्पेष्टिपशुसोममुखैर्मखैर्भग्ना ॥ दृष्ट्वाम
यापरिहता किल कर्मकांडव्यादिश्रद्धनिरया ध्वनिषत्तविद्या ॥ पुरुषः ॥ ततस्ततः ॥ उपनिषत् ॥
ततो मया चिंतितं ॥ अपि नामैषा पुस्तकभारवाहिनी मेऽत्रास्य तत्त्व ॥ अत एतस्याः सन्निधौ का
निचिद्दासराणि नयामि ॥ पुरुषः ॥ ततस्ततः ॥ उपनिषत् ॥ ततस्तामहमुपस्थिता तया चाहमु
क्तास्मि ॥ भद्रे किं तेऽस्मीहितं इति ॥ ततो मयोक्तं ॥ आर्ये अनाथास्मि त्वयि निवस्तुमिच्छामीति ॥
पुरुषः ॥ ततस्ततः ॥ उपनिषत् ॥ ततस्तयोक्तं ॥ भद्रे किं ते कर्मेति ॥ पुरुषः ॥ ततस्ततः ॥ उपनि
षत् ॥ ततो मयोक्तं ॥ यस्माद्विश्वमुदेति यत्र रमते यस्मिन्पुनर्लीयते भासा यस्य जगद्विभाति स
हजानंदोज्ज्वलं यन्महः ॥ शांतं शाश्वतमक्रियं यमपुनर्भावाय भूतेश्वरं द्वैतध्वांतमपास्य यांति कृ

राम०
४९

तिनः प्रसक्तो मितं पुरुषं ॥ ततस्तयोक्तं ॥ यत्रविद्या विचिंतसा पुमान कर्ता कथमीश्वरो भवेत्क्रिया
भवोच्छेदकरी न वस्तुधीः ॥ कुर्वन्क्रिया एव नरो भवच्छिदः शातं समाः शांतमनाः जिजीविषेत् ॥ ५ ॥
तत्केनापि प्रयोजनेन भवत्याः परिग्रहेण ॥ तथापि यदि कर्तारं भोक्तारं पुरुषं स्तुवती कियत्कालं
मत्र वस्तुमिच्छसि को दोषः ॥ राजा ॥ कोपहासं ॥ अहो धूमांधकारश्यामलितदृशो दुःप्रज्ञ
त्वं यत्रविद्यायाः ॥ येनैवं कुतर्कोपहता ॥ अयः स्वभावादचलं बलाज्ज्वलन्यचेतनं चुंबकसंनिधावि
ततोति विश्वे स्तिजुरीत्विनेरितां जगंति मायेश्वरतेयमीशितुः ॥ ६ ॥ तस्मात्तमोंधा नामैवेयमी
दृशी दृष्टिः ॥ अपबोधप्रभवं च संसारं कर्मभिः शमयंती यज्ञविद्या नूनमंधतमसमंधकारेण
प्रतिकीर्षति ॥ स्वभावलीनानि तमोमयानि प्रकाशये यो भुवनानि सप्त ॥ तमेव विद्वानतिमृत्यु
मेति नान्योस्ति पंथा भवमुक्तिहेतुः ॥ ७ ॥ पुरुषः ॥ ततस्ततः ॥ उपनिषत् ॥ ततो यज्ञविद्ययापुन

प्र० चं०
५०

विष्णुनोक्तं॥ सखि वत्स त्रिविक्रमस्य हृदि संतोषं हंते रक्षन्दंतेवासिभिः कर्मसु कल्प्यादेर्मविनयां॥ त
त्प्रसीदतु भवती मत्स्वामिलषितं देशगमनाय॥ पुरुषः॥ ततस्ततः॥ उपनिषत्॥ ततोहं तामतिक्र
म्य प्रस्थिता प्रस्थिता॥ पुरुषः॥ ततः २॥ उपनिषत्॥ ततः कर्मकांडसहचरीं मीमांसामयादृष्टा॥ वि
भज्य कर्माण्यधिकारमांजिक्षुत्यादिभिश्चानुगता प्रमाणैः॥ अंगैर्विविचित्रैरभियोजयंती प्र
णोपदेशैरतिदेशगैश्च॥ ३॥ पुरुषः॥ ततस्ततः॥ उपनिषत्॥ ततोहं तामपि तथैवाश्रयमभ्य
र्थितवती॥ अथ तया पृष्टास्मि भद्रे किं कर्मासीति॥ ततो मयातदेवोक्तं॥ यस्मादिष्टवमिसु
दि॥ पुरुषः॥ ततस्ततः॥ उपनिषत्॥ ततो मीमांसया पार्श्ववर्तिनां सुखमालोक्याभिहितं॥
अस्त्येवास्माकमस्या लोकोत्तरफलोपभोगभोग्यपुरुषोपवृत्रंघनेभोपयोगः॥ तद्विषयतामेषा प्र० म०
कर्मोपयुक्ता॥ तत्र तेषामंतेवासिनो मध्ये केनाप्यंतेवासिनेतदनुमोदितमेव॥ अपरे एतत्तु प्रसि
द्धप्रतिष्ठुन मीमांसाहृदयाविधिदेवतेन कुमारिलस्वामिना प्रोक्तं॥ देविनेयं कर्मोपयुक्तं पुरु ५०

षंउपनयतीति॥ किंतु॥ अकर्तारमभोक्तारमीश्वरं॥ न चासावीश्वरः कर्मणो रूपेण युज्यते॥ ततो
परेणोक्तं॥ अथ किं लौकिकात्पुरुषादन्य ईश्वरोऽस्ति॥ ततस्तेन विहस्य पुनरुक्तं॥ अस्ति॥
तथाहि॥ एकः पश्यति चेष्टितानि जगतामन्यस्तु मोहांधधीरेकः कर्मफलानि वांछति ददात्यन्य
स्तु तान्यर्थिने॥ एकः कर्मसु लिप्यते न तु भवतां शास्त्रे देवोपरो निःसंगः॥ पुरुषः॥ कियत्सु स कथं
कर्मेति संभाव्यते॥ ३॥ एवं॥ सहर्षं॥ साधु २ कुमारिलस्वामिन् साधु परलोकस्यायुष्मान्॥ द्वौतौ
सुपर्णौ सयुजौ सखायौ समानं वृक्षं परिषस्वजाते॥ एकस्तयोः पिप्पलमत्ति पक्वमनश्नन्नन्य
भिचाकशीति॥ पुरुषः॥ ततः २ उपनिषत्॥ ततोहं मीमांसामभिमंत्र्य प्रस्थिता॥ पुरुषः॥ ततः २
उपनिषत्॥ ततो मया बहुभिः शिष्यैरुपास्यमानस्तर्कविद्या आलोकिता॥ काचिदिश्वरविशेषकल्प
नपरान्यापरैः पदार्थतत्त्ववादं सच्छलजातिनिग्रहमयैजल्पं वितंडामपि॥ अन्यास्तु प्रकृतिं विभ

प्र० चं० ज्यपुरुषस्योदाहरंतीमिदांतत्वानांगणनापरामहदहंकारादिसर्गक्रमैः॥१॥कापिलपतंज
५१ लिनिर्मिताविश्वस्मात्पृथो विशेषोऽजगतः क्लेशाद्यसंस्पृष्टत्वादितत्कल्पनापराणस्त्वनिपादन
पराश्चात्मा निर्लेपः क्लेशैरपरामृष्टः अकर्ता भोक्ता एवं कल्पयंति पातंजलाः॥ उक्तंच उदय
नाचार्यैः॥ क्लेशकर्मविपाकाशयैरपरामृष्टो निर्माणकायमधिष्ठाय संप्रदायः प्रवर्त्तकोनुग्रा पु ४
हकश्चेति॥ नौपनेष्टप्यतेविशेषवृद्धितोर्यैस्त्वे न्यायाः॥ पंचावयववानुमानवाक्यानिर्नेवदंत
न्त्वबुधस्तुकथं॥ अवलंबमपि तरेण प्रयुक्तस्य थहस्य अर्थांतरवर्णनं जातिरसदुत्तरं विग्रहः प्र
गृहं कारनिराकरणं तन्न पैस्तत्प्रधानैः॥ पुरुषः॥ ततः २॥ उपनिषत्॥ तथैवाहं ताः समुपस्थि
ता॥ ताभिश्चानुयुक्तपामयातदेवकर्मोदाहृतं यस्माद्विश्वमित्यादि॥ ततस्ताभिः स्वप्रकाशो प्र० म०
पहासमुक्तं॥ आः वाचाले परमाणुभ्यो विश्वमुत्पत्तेनिमित्तकारणमीश्वर इति॥ अन्यथानु
सक्तो धमुक्तं॥ आः पापे कथमीश्वरमेवं विकारिणं कृत्वा विनाशधर्मिणमुपपादयसि॥ न ५१

नुरे प्रधानाद्विश्वोत्पत्तिः॥ राजा॥ अहो दुर्मतयस्तर्कविद्याः॥ एतदपि न जानंति॥ एतदपि
प्रमेयजातं घटादिवत्कार्यमिति परमाणुप्रधानोपादानकारणमप्युपेक्षणीयमेवेति॥ त
थाहि॥ अंभः शीतकरांतरिक्षनगरस्वप्नेंद्रजालादिवत्कार्यमेयमसत्यमेतदुदयध्वंसादियु
क्तं जगत्॥ शुक्तौ रूप्यमिव स्रजीव भुजगः स्वात्मावबोधे हरावज्ञाते प्रभवत्यथोस्तमयेत
त्वावबोधोदयात्॥ विकारशंकानुमुग्धवधूविकल्पविलसितमिव॥ तथाहि॥ शांतज्योतिः
कथमनुदितानस्तविततप्रकाशं विश्वोत्पत्तौ व्रजति विकृतिं निष्कलं निर्मलंच॥ शश्वन्नीलो
त्पलदलरुचामंबुवाहावलीनां प्रादुर्भावे भवति नभसः कीदृशो वा विकारः॥५॥ पुरुषः॥ स्व
धुधीणायतिमानसंभ्रमायं प्रज्ञावतो विमर्शः॥ उपनिषदं प्रति॥ उपनिषत्॥ ततस्ताभिः सर्वाभि ततः २॥२
रेवकुदृष्टिभिरुक्तं॥ अहो विश्वविलयेन मुक्तिमेषा वदंती नास्तिकपक्षं प्रस्थिता नानिगृह्यतामिति॥

प्र०चं०
५२

ततःससंरंभंमांनिगृह्णीतुंप्रधाविताःसर्वाः॥पुरुषः॥सत्रासं॥ततस्ततः॥उपनिषत्॥ततोहं
सत्वरतरंपरिक्रम्यदंडकारण्यंप्रविष्टा॥ततोमंदरशैलोपकल्पितस्यमधुसूदनायतनस्यना
तिदूरे॥वाक्दोभैर्ग्रादलितमणयःश्रेणयःकंकणानांकूजारलग्रहनिकृत्तिभिर्दूषितःकेशपा
शःकृत्याघवस्थामसंजाता॥पुरुषः॥ततः॥उपनिषत्॥ततोदेवायतनान्निर्गत्यगदापा
णिभिःपुरुषैरतिनिर्दयंताड्यमानानास्तिकादिर्गतमतिक्रांताःसर्वाः॥राजा॥सहर्षं॥नरवत्तुभग
तीमतिकामततोभगवान्विश्वसाक्षी[illegible]त्तमते॥पुरुषः॥ततः॥उपनिषत्॥छिन्नामुक्तावलि
रपहृतंस्तस्तमंगाद्दुकूलंभीताभीताश्रुमसमयागलन्नपुरुहंप्रविष्टा॥तत्रचवत्सयागीतयामांत
थ्रयतामालोक्यस्तनसंभ्रमं॥मातर्मातरितिपरिरभ्योपावेशिता॥स्तिविदितवृत्तांतयातातपादाचतपो
क्तां॥अवतात्रखेदप्रितंमनः॥येखलुत्वामश्रमाएलीकृत्ययथेष्टमसुरसत्वाःप्रचरिष्यंति॥तेषा ए०म० ५२

मीश्वरएवयास्ता॥उक्तंचतेनभगवता॥तानधिकृत्य॥तथाचगीता॥तानहंद्विषतःक्रूरान्सं
सारेषुनराधमान्॥क्षिपाम्यजस्रमशुभानासुरीष्वेवयोनिषु॥इति॥पुरुषः॥सकौतुकं॥देवित
त्ससारात्त्राणमुपेक्ष्यामिकोयमीश्वरेनामेति॥उपनिषत्॥सकोपमिव॥कोनामात्मानमज
जानंतंपृथुमिवप्रत्युत्तरंदास्यति॥पुरुषः॥कथमहमात्मापरमेश्वरः॥उपनिषत्॥एवमेतत्॥त
थाहि॥असौत्वदन्योनसनातनःपुमान्नदेवात्पुरुषोत्तमात्परः॥सएवभिन्नस्तवमनादिमाययाम
द्विधेवबिंबंसलिलेविवस्वतः॥२॥पुरुषः॥विवेकंप्रति॥भगवन्नुक्तमप्यर्थंभगवत्यानसम्यगव
त्यानसम्यगवधारयामि॥अवच्छिन्नस्यभिन्नस्यजरामरणधर्मिणः॥ममब्रवीतिदेवीयंसत्यानंद
चिदात्मतां॥विवेकः॥पदार्थानवज्ञानाद्वाक्यार्थोनावगम्यते॥अर्थैर्येणोक्तंतत्त्वमेव॥पुरु
षः॥तदवबोधायभवानुपायमाज्ञापयतु॥विवेकः॥अयमुच्यते॥एषोस्मीतिविविच्यनेतिपरि

प्र०चं०
५३

तस्मिंश्च तेन सार्द्धं तत्त्वानां विलये विद्यात्मनि परिणते त्वमर्थे पुनः ॥ श्रुत्वा तत्त्वमसीति बाधितभव
ध्वांतं तत्पात्मप्रभं शांतं ज्योतिरनंतमंतरुदितानंदं समुद्योतते ॥ ९ ॥ पुरुषः ॥ सानंदं श्रुतमर्थं
परिभावयति ॥ ततः प्रविशति निदिध्यासनं ॥ आदिष्टोस्मि भगवत्या विष्णुभक्त्या ॥ यथा निगू
ढमस्मदभिप्रायमुपनिषद्विवेकेन सह बोधयितव्या ॥ त्वया च पुरुषे वक्तव्यमिति ॥ विलोक्य ॥
एषा देवी विवेकपुरुषाभ्यां नातिदूरे वर्त्तते । यावदुपसर्प्पामि ॥ उपसृत्य ॥ उपनिषदं प्रति ॥ जनां
तिकं ॥ देव्या विष्णुभक्त्या समादिष्टं ॥ संक्रम्य योनसी देवता भवति ॥ मया च समाधानेन विदि
तं ॥ यथा ॥ आसन्नसत्त्वा भवतीति ॥ तत्र च क्रूरसत्त्वा विद्या नाम कन्या त्वदुदरे वर्त्तते प्रबोधचं
द्रोदयश्च ॥ तत्र विद्यां संकर्षणविद्यया मनसि संक्रमयिष्यसीति ॥ उपनिषत् ॥ यदादिशति दे
वीति विवेकमादाय निष्क्रांता ॥ निदिध्यासनं पुरुषं विशति ॥ पुरुषो ध्यानं नाटयति ॥ नेप राम०
५३

थ्ये ॥ आश्चर्यं ॥ २ ॥ उद्दामद्युतिदामभिस्तडिदिव प्रद्योतयंती दिशः प्रत्यक्षस्फुटदुत्कटास्थि
मनसो निर्भिद्य वक्षस्थलं ॥ कन्येयं सह हंससंपरिकरैर्मोहं ग्रसंती भजत्यंतर्द्धानमुपैति
चैष पुरुषं श्रीमान् प्रबोधोदयः ॥ १ ॥ ततः प्रविशति प्रबोधोदयः ॥ प्रबोधोदयः ॥ किं ब्रूमः
न४ किमपोहितं किमुदितं किं वा समुत्सारितं स्मृतं किन्नु विलापितं नु किमिदं किं चिन्नवा किंचन ॥
यस्मिन्नस्य दिवे विनेकपदवी नैवं समारोहति त्रैलोक्यं सहजप्रकाशदलितं सोहं प्रबोधोदयः ॥ १ ॥
परिक्रम्य ॥ पुरुषः ॥ यावदुपसर्प्पामि ॥ उपसृत्य ॥ भगवन् प्रबोधचंद्रोदयोभिवादयते त्वां ॥ पु
रुषः ॥ साल्हादं ॥ एहि ॥ वत्स परिष्वजस्व मां ॥ तथा करोति ॥ पुरुषः ॥ सानंदं ॥ अहो विवृ
तितं तिमिरपटलं प्रभातं संजातं ॥ तथा हि ॥ मोहांधकारमवधूय विकल्पनिद्रामुन्मथ्य
कोप्यजनि बोधतुषाररश्मिः ॥ श्रद्धा विवेकमतिशांतियमादियेन विश्वात्मकं स्फुरति विष्णु

प्र० चं० ५३

तस्मिन्नेतसाईतत्त्वानां विलये चिदात्मनि परिशिष्टे त्वमर्थं पुनः॥ श्रुत्वा तत्त्वमसीति बाधितभव
ध्वांतेन यात्मप्रभं शांतं ज्योतिरनंतमंतरुदितानंदं समुद्योतते॥ १॥ पुरुषः॥ सानंदं श्रुतमर्थं
परिभावयति॥ ततः प्रविशति निदिध्यासनं॥ आदिष्टोस्मि भगवत्या विष्णुभक्त्या॥ यथा निगू
ढमस्मदभिप्रायमुपनिषद्विवेकेन सह बोधयितव्या॥ तथा च पुरुषे वक्तव्यमिति॥ विलोक्य॥
एषा देवी विवेकपुरुषाभ्यां नातिदूरे वर्त्तते॥ यावदुपसर्पामि॥ उपसृत्य॥ उपनिषदं प्रति॥ जना
ति किं॥ देव्या विष्णुभक्त्या समादिष्टं॥ संक्रम्य योनस्थे देवता भविष्यति मया च समाधानेन विदि
तं॥ यथा॥ आसन्नसत्त्वा भवतीति॥ तत्र च क्रूरसत्त्वा विद्यानाम कन्या त्वदुदरे वर्त्तते प्रबोधचं
द्रोदयश्च॥ तत्र विद्यां संकर्षण विद्यया मनसि संक्रमयिष्यसीति॥ उपनिषत्॥ यदादिशति दे
वीति विवेकमादाय विक्रांता॥ निदिध्यासनं पुरुषं विशति॥ पुरुषो ध्यानं नाटयति॥ नेप

प्र० ५३

प्र० चं० ५४

रहं स एषः॥ सर्वथा कृतकृत्यो भगवत्या विष्णुभक्त्याः प्रसादात्॥ सोहमिदानीं॥ संगं न केन
चिदुपेत्य किमप्यपृच्छन्॥ गच्छन्न न किंतु कुत्र विदिशं दिशं वा॥ शांतो व्यपेतभयशोककषाय
मोहः सायंगृहो मुनिरहं भविताऽस्मि सद्यः॥ ततः प्रविश्य विष्णुभक्तिः॥ सहर्षं॥ उपसृत्य॥ चि
रेण खलु अस्माकं पूर्णाः मनोरथाः॥ येन प्रशांतगतिं भवंतमालोकयामि॥ पुरुषः॥ देव्याः
प्रसादात् किं नाम दुष्करमिति पादयोः पतति॥ विष्णुभक्तिः॥ पुरुषमुत्थापयति॥ उत्तिष्ठ
वत्से किं ते भूयः प्रियमुपकरोमि॥ पुरुषः॥ भगवति अतः परमपि प्रियमस्ति॥ यतः॥ प्रशां
शांतारातिरगमद्विवेकः कृतकृत्यतां॥ नीरजस्के सदानंदे पदे चाहं निवेशितः॥ तथाप्ये
तदस्तु॥ भरतवाक्यं॥ पर्जन्योस्मिन् जगति महतीं वृष्टिमिष्टां व्यधत्तां राजानः क्ष्मामगलितभ
विविधोपद्रवाः पालयंतु॥ तत्त्वोन्मेषोपहतमनसस्त्वत्प्रसादान्महांतः संसाराब्धिं विषमम

ए० म० ५४

ष्ये॥ श्रोकार्थे ॥२॥ उद्दामद्युतिदामभिस्तडिदिव प्रद्योतयंती दिशः प्रत्यक्षस्फुटदुत्कटास्थि
मनसो निर्भिद्य वक्षःस्थलं॥ कन्येयं सहसा समं परिकरैर्मोहं ग्रसंती भजत्यंतर्हीनमुपैति
चैष पुरुषं श्रीमान्प्रबोधोदयः॥१०॥ ततः प्रविशति प्रबोधोदयः॥ प्रबोधोदयः॥ किं जातं
न ४ किमपोहितं किमुदितं किं वा समुत्सारितं संस्यूतं किमु विप्लापितं नु किमिदं किंचिन्नवा किंचन॥
यस्मिन्नस्तमिते वितर्कपदवी नैवं समारोहति त्रैलोक्यं सहजप्रकाशदलितं सोहं प्रबोधोदयः॥११॥
परिक्रम्य॥ पुरुषः॥ यावदुपसर्पामि॥ उपसृत्य॥ भगवन्प्रबोधचंद्रोदयोभिवादयते त्वां॥ पु
रुषः॥ सानंदं॥ एहि॥ वत्स परिष्वजस्व मां॥ तथा करोति॥ पुरुषः॥ सानंदं॥ अहो विचि
त्रं तिमिरपटलप्रध्वंसमात्रं संजातं॥ तथाहि॥ मोहांधकारमवधूय विकल्पनिद्रामुन्मथ्य
कोप्यजनि बोधतुषाररश्मिः॥ श्रद्धाविवेकमतिशांतियमादियेन विश्वात्मकं स्फुरति विष्णु

प्र० चं० ५५ मतात्मकपंकजरंतु॥ ॥इति निष्क्रांताः सर्वे॥ ॥इति श्रीकृष्णमिश्रविरचिते प्र
बोधचंद्रोदये जीवन्मुक्तिनिरूपणं नाम षष्ठोंकः॥ ॥संवत् १८४४ चैत्रकृष्ण
द्वितीयायां समाप्तिमगमत्॥ ॥ ॥ ॥

सकलशास्त्ररहस्यं प्रबोधचंद्रोदयाख्यनाटकच्छलेनाख्यातः प्रदर्श्यस्यलेस्यले पूर्वपक्षापरपक्षौ
कृत्वा वेदांतसिद्धांतानपि प्रदर्श्य विवेकपुरःसरकामक्रोधादिपराजयद्वारा सर्वानपि संसार ना म० ५५
निराकरणपरिपंथिनः पराभूयांते चशांतिमतिदयापात्रं सम्यगवबोधविष्णुभक्तिं प्रार्थयतः श्रीकृ
ष्णमिश्रग्रंथांते आशीर्लक्षणं मंगलमाचरति॥

९५/१०

95/10

× इति

"प्रबोधचन्द्रोदयम्" ×

'श्रीकृष्णमिश्रविरचितम्'

×

(नाटकम्)